

დიმიტრი შველიძე

საქართველოს მფარველობა
და
დაპყრობა რუსეთის მიერ

გამომცემლობა „პერიდიანი“
თბილისი 2014

რა თქმა უნდა ისტორიის ობიექტურად წერას შეეცდებით, მაგრამ ამგვარი მიზანი თითქოს მიუღწეველ უტოპიად მიიჩნევა. შეუძლებელია განხორციელდეს ლეოპოლდ ფონ რანკეს იდეალი: ასახო გარდასული ამბები ზუსტად ისე, როგორც "ეს მოხდა სინამდვილეში." ჩვენი მიზანი უფრო მოკრძალებულია და ამდენად რეალურთან მიახლოებული: კიდევ ერთხელ გადავავლოთ თვალი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის ერთ საკვანძო ეპიზოდს – საქართველოს მფარველობისა და დაპყრობის ისტორიას – ეს ერთი.

და მეორე – ჩვენი სურვილია ამ ისტორიიდან მაქსიმალურად გამოვავლინოთ და გამოვდევნოთ სიყალბეები, მცდარი ინტერპრეტაციები თუ დამახინჯებული ფორმულირებები, რომელნიც ამ ორი უკანასკნელი საუკუნის მანძილზე დაგროვდა ისტორიოგრაფიაში, ე. ი. ისტორია გადმოვცეთ სიყალბეების გარეშე, რამდენადაც ეს ჩვენთვის შესაძლებელი იქნება.

და თანაც ეს გავაკეთოთ მკითხველთან ერთად, წარმოვიდგინოთ, რომ მასთან ერთად და მისი კრიტიკული აზრის გათვალისწინებით განხორციელდეს ზემოაღნიშნულ განაზრახვ.

რედაქტორი: ვახტანგ გურული

© გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2014

© დ. შველიძე

ISBN 978-9941-10-929-4

შ მ ს ა ვ ა ლ ი

უკანასკნელი ოცი-ოცდახუთი წლის მანძილზე იდეოლოგიური მარწუხებისგან განთავისუფლებულ ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარეობს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების ობიექტური შესწავლა. ამასთანავე, ისტორიკოსთა და არა მარტო მათ შორის, თავი იჩინა ისტორიული მოვლენების პოლიტიკური კონიუნქტურის მიხედვით განხილვა-შეფასების ტენდენციამ. შეიქმნა საფრთხე იმისა, რომ ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის შესწავლა დაუქვემდებარდეს პოლიტიკურ ინტერესებსა თუ ორიენტაციას. ისტორიული პიროვნებების მოღვაწეობას განიხილავენ არა კონკრეტული დროისა და ვითარების კონტექსტში, არამედ დღევანდელი გეოპოლიტიკური, საშინაო თუ საგარეო ვითარებისა და ინტერესების მიხედვით.

რაც მთავარია, საქართველოს ისტორიის რიგი პრობლემების, მათ შორის XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების ისტორიის შესახებ დისკურსში ისტორიკოსებზე მეტად მონაწილეობენ პოლიტიკოსები, ჟურნალისტები, მწერლები, ფილოსოფოსები, კულტურის, მედიის, შოუბიზნესის და სხვა სფეროთა წარმომადგენლები. თავისთავად მისასალმებელია როცა ისტორიის პრობლემებით ფართო საზოგადოება ინტერესდება, მაგრამ ცუდი ისაა, რომ ხშირ შემთხვევაში ფართო საზოგადოებრივი დისკურსი ნაკლებად ინტერესდება ისტორიოგრაფიული ნააზრევით, არ იცნობს ისტორიკოსთა ნაშრომებს და თანამედროვე პოლიტიკური ინტერესის საზომით აფასებს წარსულის რეალიებს.

წარმოდგენილ ნაშრომში კიდევ ერთხელ გვინდა თკალი გადავაკლოთ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიას XVIII საუკუნის მეორე ნახევარსა და XIX საუკუნის

დამდეგს, რუსეთის მიერ საქართველოს მფარველობა-დაპყრობის ცალკეულ ეპიზოდებს, რომლებიც ჯერ კიდევ ტოვებენ სივრცეს ორმაგი შეფასებებისათვის.

ჩვენი მიზანია: მაქსიმალურად მივუახლოვდეთ ისტორიულ რეალობას; შეძლებისდაგვარად მიუკერძოებლად გადმოვცეთ მოვლენები, მინიმუმამდე დავიყვანოთ წინასწარი განწყობა და სუბიექტური მიდგომა. შევეცდებით განსახილველი ისტორიული მოვლენები გავწმინდოთ სიყალბისაგან, შემორჩენილი იდეოლოგიურად გამძლე ნორმატივებისაგან. რიგ შემთხვევაში დადგენილ ისტორიულ მოვლენებსაც გადავამოწმებთ. ცხადია, ამგვარი მიდგომა მხოლოდ არსებული, ან ახლად მოძიებული წყაროების საფუძველზე უნდა მოხდეს და არა ზეპირი განცხადებებით, ან დაუსაბუთებელი თეზისების წამოყენებით.

მიუხედავად დღევანდელი რუსეთის მიერ წარმოებული აგრესიული იმპერიალისტური პოლიტიკისა, შევეცდებით ორი ქვეყნის, სახელმწიფოსა და ხალხის ურთიერთდამოკიდებულების წარსული განვიხილოთ მხოლოდ ისტორიულ კონტექსტში და მაქსიმალურად გამოვრიცხოთ პოლიტიკური ინტერესი, რომელსაც დღეს შექმნილი რეალობა ასაზრდოებს.

თანამედროვე ქართულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოსა და საზოგადოებას, ისე როგორც არასდროს, ისტორიული სიმართლე სჭირდება ქართულ-რუსულ ურთიერთობათა შესახებ. ჩვენ ვერ დაგპირდებით, რომ სწორედ ჩვენ ვიქნებით პრობლემის ისტორიული ჭეშმარიტების დამდგენი, ჩვენ გამოვაკლენთ სრულიად ახალ და აქამდე დაფარულ ისტორიულ ფაქტებს. ჩვენ განზრახული გვაქვს სხვა გზას დავადგეთ – მკითხველთან ერთად, მკითხველის აზრის გათვალისწინებით კიდევ ერთხელ გადმოვცეთ, თვალი გავაყოლოთ და გავიაზროთ საქართველოში განვითარებული პოლიტიკური პროცესები რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის მფარველობის ხანიდან მისი დაპყრობის პერიოდამდე. მოკლედ შევხებით აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების დაპყრობის პროცესსაც რუსეთის იმპერიის მიერ.

მოკავშირე-მზარველის კიება ევროპაში

საქართველოსა და რუსეთის ურთიერთობას X--XV საუკუნეებში ძირითადად ეპიზოდური ხასიათი ჰქონდა. ამ ორ ქვეყანას ორი დიდი ბარიერი ჰყოფდა. ერთი იყო კავკასიონის მთების ბუნებრივი ზღუდე, რომელიც საუკუნეების მანძილზე წარმოადგენდა საქართველოს ბუნებრივ ციხე-სიმაგრეს და საიმედოდ იცავდა მისი ჩრდილოეთის საზღვარს. მეორე კი იყო შავი ზღვისა და კასპიისპირეთის ჩრდილოეთით გადაჭიმული სივრცე, რომელზეც უწყვეტ ნაკადად მიემართებოდნენ აზიიდან წამოსული მომთაბარე ხალხები ევროპისაკენ.

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების ახალი ეტაპი XV-XVI საუკუნეებში დაიწყო და უკავშირდებოდა მუსლიმური სამყაროს წინააღმდეგ ქართული სახელმწიფოების მიერ მოკავშირის პოვნის მცდელობას. ამავე დროს, პრაქტიკულად ყოველთვის, როდესაც ქართული მხარე ცდილობდა დაკავშირებოდა რუსეთს, ამას წინ უძღოდა დახმარების ევროპის ქვეყნებიდან მიღების უშედეგო ცდები. შესაბამისად, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობათა წარმოჩენისას საჭიროა განვიხილოთ ევროპასთან კონტაქტებიც, რაც გაგვიადვილებს ქართველ პოლიტიკოსთა მიერ გაკეთებული საბოლოო არჩევანის ობიექტურად აღქმასა და გააზრებას.

1453 წლის 29 მაისს თურქ-ოსმალებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს. ბიზანტიის ათასწლოვანი იმპერია მსოფლიო რუკიდან გაქრა. სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის, ჩრდილოეთ აფრიკის, მცირე აზიისა და ახლო აღმოსავლეთის სივრცეებზე ოსმალთა იმპერია გადაიჭიმა. გაწყდა კავშირები დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის. ბიზანტიის დაცემა ქართველი ხალხისათვის ნამდვილი გეოპოლიტიკური კატასტროფა აღმოჩნდა. საქართველო მოწყდა ქრისტიანულ ევროპას და აგრესიულად განწყობილი მაჰმადიანური სახელმწიფოების გარემოცვაში აღმოჩნდა.

ბუნებრივია, ვერც ევროპა და ვერც საქართველო ვერ შეე-

გუებოდნენ ამგვარ ვითარებას. კონსტანტინეპოლის დაცემისთანავე იყო მცდელობა ანტიოსმალური კოალიციის შექმნისა. ინიციატივა რომის პაპის პიუს მეორისაგან (1458-1464.) მოდიოდა. კოალიციაში უნდა გაერთიანებულყვნენ ვატიკანი, ნეაპოლის სამეფო, ვენეციის რესპუბლიკა, ბურგუნდია, უნგრეთისა და პოლონეთის სამეფოები. კოალიციის გაძლიერების მიზნით და სტრატეგიული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, პაპმა გადაწყვიტა აღმოსავლეთის ქრისტიანებისთვისაც ეთხოვა დახმარება და ამ მიზნით საქართველოში მოავლინა ნუნციუსი ლუდოვიკო ბოლონიელი. საქართველოს მეფე-მთავრები და მათი უახლოესი მეზობლები: სომხები, ტრაპიზონის იმპერია და ირანის შაჰი დიდი ენთუზიაზმით გამოეხმაურნენ პაპის ინიციატივას. მოკავშირეთა ჩანაფიქრით, ევროპელების მიერ კონსტანტინეპოლზე შეტევისთანავე, ქართულ-სომხურ-ბერძნულ-ირანული 120-ათასიანი ჯარი მყისვე გახსნიდა მეორე ფრონტს და ოსმალებს აღმოსავლეთიდან შეუტევდა. 1459 წელს საქართველოს მეფე გიორგი მერვე (1446-1466წწ) წერდა ბურგუნდიის ჰერცოგს: აქაური ქრისტიანი მეფე-მთავრები გავერთიანდით, ფიციც დავდეთ, რომ ოსმალებს შევებრძოლებითო. სამცხის მთავარი ყვარყვარე მეორე კი იმავე ბურგუნდიის ჰერცოგს აცნობებდა: ორ ფრონტს შორის მოქცეული ოსმალები წინააღმდეგობას ვერ გაგვიწევენ, დამარცხდებიან და მათ სახსენებელსაც კი მოვსპობთო.

1460 წელს კოალიციური სახელმწიფოების ელჩობა ჯერ უნგრეთის მეფე მათიაშ კორვინს (1458-1490) წარუდგა, შემდეგ ვენაში გერმანელი ხალხის რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორს ფრიდრიხ მესამეს, ამის შემდეგ ვენეციის სენატს ეწვია და საბოლოოდ, ფლორენციის გავლით რომში ჩავიდა. პიუს მეორემ განსაკუთრებული პატივის ნიშნად ქრისტიანულ-მაჰმადიანური მისია ღია კონსისტორიუმზე მიიღო. ელჩობას ყველგან დიდი პომპეზურობით ხვდებოდნენ, თუმცა გულითად შეხვედრებს არავითარი პრაქტიკული შედეგი არ მოჰყოლია. საბოლოოდ ელჩები ბურგუნდიის საჰერცოგოსა და საფრანგეთის სამეფო კარსაც ეწვივნენ. პარიზში ვიზიტის დროს გარდა-

იცვალა საფრანგეთის მეფე შარლ მეშვიდე. ელჩები ახალი მეფის, ლუი მეთერთმეტის კორონაციასაც დაესწრნენ, მაგრამ არც გარდაცვლილი და არც ახალი მეფისგან რაიმე დამაიმედებელი პასუხი არ მიუღიათ. საქართველოს მეფესა და მის მოკავშირეებს მხოლოდ მხარდაჭერის გამამხნეველი წერილები ჩამოუვიდათ.

კოალიცია ჩაიშალა, თუმცა ანტიოსმალური ლაშქრობის იდეა როგორც ევროპაში, ასევე საქართველოშიც ცოცხლობდა. 1492–94 წლებში ქართლის მეფე კონსტანტინე მეორემ (1478–1505) თავისი ელჩი – ნილოსი მიაველინა ეგვიპტის სულთანთან. იერუსალიმში ყოფნისას ქართლის წარმომადგენელი შეხვდა ესპანელ დესპანებს, რომლებიც ნილოსის თხოვნით ქართლს ეწვივნენ. ესპანელმა დიდებულებმა ქართლის სამეფო კარს ამცნეს პირენეიდან არაბების განდევნისა და ესპანეთის სამეფოს გაერთიანების ამბავი. კონსტანტინე მეფის სასახლეში იმედი ჩაესახათ, რომ ესპანეთს შეეძლო ქართლისათვის სამხედრო დახმარების გაწევა. ამ იმედით აღვსილმა კონსტანტინე მეორემ ვატიკანსა და ესპანეთში იგივე ნილოსი გააგზავნა. ქართლის მეფე ესპანეთის დედოფალ იზაბელას წერდა: კონსტანტინეპოლის, ტრაპიზონისა და სხვა ქრისტიანთა დაცემის შემდეგ მარტოდმარტონი და სრულიად დადაბლებულნი დავრჩით... გვედრებით დაუყოვნებლივ პირდაპირ კონსტანტინეპოლზე გაილაშქროთ... მეც, პირადად შვილებითურთ და მთელი ლაშქრით შენთან ერთად საბრძოლველად წამოსასვლელად მზად ვიქნები! იგივეს წერდა ქართლის მეფე რომის პაპს ალექსანდრე მეექვსესაც.

რამდენადაც კარგად ხატავდა ქართლის მეფე საქართველოს მდგომარეობას, იმდენად გულუბრყვილოდ გამოიყურება დღევანდელი გადასახედიდან მისი მოწოდება იზაბელასადმი, კონსტანტინეპოლზე „დაუყოვნებლივ“ და „პირდაპირ გალაშქრების“ შესახებ. სწორედ იმ დროს, როდესაც ქართლის ელჩი ესკორიალში ფერდინანდის და იზაბელას წინაშე ქრისტიანული აღმოსავლეთის გაუსაძლის მდგომარეობას აღწერდა, ქრისტე-

ფორე კოლუმბი მეორე ამერიკულ ექსპედიციაში მიემგზავრებოდა. ევროპა დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების ეპოქაში იყო და საქართველოსთვის არ ეცალა.

ელჩების მისვლა—მოსვლა გრძელდებოდა. 1471 წელს ქართლის და კახეთის სამეფოების ელჩები ვენეციას ესტუმრნენ; 1529 წელს ავსტრიის ერცჰერცოგ ფერდინანდის ელჩები კახეთის სამეფოში ჩამოვიდნენ; 1545 წელს რომის პაპმა პავლე მესამემ ლუარსაბ პირველს წერილი გამოუგზავნა. უშედეგოდ...

თავდაპირველად არაბებმა, შემდეგ თურქ სელჩუკებმა, აზერად კი ოსმალებმა გააძევეს დასავლეთი ჯერ წინა აზიიდან, ხოლო შემდეგ მცირე აზიიდან, ჩრდილოეთ აფრიკიდან, და ბოლოს ბალკანეთიდან. ერთიანი ევროპული პასუხისმგებლობის არარსებობა, ურთიერთქიშპი, მერკანტილიზმი, საერთო საფრთხის უგულვებელყოფა — ის ძირითადი მიზეზებია, რის გამოც დასავლეთმა ვერაფერი ვერ დაუპირისპირა ოსმალურ ექსპანსიას, მიატოვა სავაჭრო არტერიები აღმოსავლეთში და დასავლეთისკენ და სამხრეთისკენ დაიწყო ახალი გზების ძიება აღმოსავლეთისაკენ, რამაც დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების ეპოქაში მიიყვანა ევროპა. ამერიკელი ინდიელებისა და ავსტრალიელი აბორიგენების დაპყრობა უფრო პერსპექტიულად იქნა მიჩნეული, ვიდრე ძლიერი მაჰმადიანური იმპერიის წინააღმდეგ გალაშქრება. ქართული სამეფო—სამთავროები მარტონი დარჩნენ.

ამასობაში, 1480 წელს მოსკოვის დიდმა სამთავრომ საბოლოოდ „გადაიგდო მონღოლთა უღელი“ — რუსეთში მონღოლთა ბატონობა დასრულდა. მოსკოვმა შეიერთა ნოვეგოროდი, ტვერი და საფუძველი ჩაუყარა რუსეთის მომავალ ერთიან, ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს. მოსკოვის დიდმა მთავარმა იქორწინა ბიზანტიის ბოლო იმპერატორის განდევნილ ძმისშვილზე სოფია პალეოლოგზე და ამ ქორწინებით ბიზანტიის სახელმწიფოს მემკვიდრეობაზე პრეტენზია განაცხადა. მოსკოვის მთავარმა ივანე მესამემ (1462-1505წწ), თავისი სახელმწიფოს გერბად ბიზანტიური ორთავიანი არწივი მიიღო. მოსკოვის სახელმწიფოს ამბიციები უყურადღებოდ არ დარჩენილა და

ევროპისაგან მოწყვეტილი ქართველი მეფე-მთავრების დაინტერესება გამოიწვია.

ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის შექმნა და საქართველო

ოსმალეთსა და სეფიანთა ირანს შორის 1514 წელს დაწყებული ომი რმდენიმე ათეულ წელს მიმდინარეობდა. ბრძოლების ასპარეზი ხშირად იყო სამხრეთ კავკასია, რომლის დაუფლებისათვის თავგანწირულად იბრძოდა ორივე სახელმწიფო. ამ მიზნით საქართველოში ოთხჯერ ილაშქრა ირანის შაჰმა თამაზმა (1534-1576წწ). გადამწყვეტ უპირატესობას ვერც ერთი მხარე ვერ აღწევდა. 1555 წლის 29 მაისს დაიდო ცნობილი ამასიის ზავი. მოწინააღმდეგეებმა საქართველო და სომხეთი შუაზე გაიყვეს. ოსმალეთს ერგო დასავლეთ საქართველო და დასავლეთ სომხეთი, ხოლო ირანს, აღმოსავლეთ საქართველო და აღმოსავლეთ სომხეთი. დასავლეთ საქართველოში მოიაზრებოდა იმერეთის სამეფო სამეგრელოსა და გურიის სამთავროებით, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში – ქართლისა და კახეთის სამეფოები. შუაზე გაყოფილი აღმოჩნდა სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაც – დასავლეთი ნაწილი ოსმალეთმა დაისაკუთრა, აღმოსავლეთი – ირანმა.

რა თქმა უნდა არც ერთი დამპყრობელი იმას არ აქცევდა ყურადღებას, რომ იმხანად ქართული სამეფო-სამთავროები ჯერ კიდევ დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულებს წარმოადგენდნენ. ირან-ოსმალეთისთვის მათი დამოუკიდებლობა მეორეხარისხოვანი საკითხი იყო. ეს უფრო სამხრეთ კავკასიის გავლენის სფეროებად დანაწილება იყო და იგულისხმებოდა რომ „კუთვნილ“ ტერიტორიებს ორივე მტაცებელი ისე დაიპყრობდა, რომ ერთმანეთს ხელს არ შეუშლიდნენ.

ასე ჩამოყალიბდა ახალი პოლიტიკური რეალობა სამხრეთ კავკასიაში, რომელსაც ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა შეი-

ძლება ვუწოდოთ. ამ სისტემამ უმნიშვნელო ცვლილებებით და ეპიზოდური გამონაკლისების გარდა, თითქმის ორ საუკუნეზე მეტი იარსება და ამავე დროით განსაზღვრა რეგიონის გეოპოლიტიკა. რაც მთავარია, ამასიის სისტემამ ორ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში გამოიციხა მესამე სახელმწიფოს ჩარევის შესაძლებლობა, რეგიონის გეოპოლიტიკურ რეალობაში — ირანთან ან ოსმალეთთან კონფლიქტის, ან ომის გარეშე. ირან-ოსმალეთის მტერ-მოყვარეებს მუდმივად უნდა გაეთვალისწინებინათ ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა და ან უნდა ელიარებინათ იგი, ან კიდევ გეოპოლიტიკური აქტორების წინააღმდეგობა დაეძლიათ, რაც დიდი ხნის განმავლობაში რეალურად განუხორციელებელი აღმოჩნდა. ამდენად, ამასიის გეოპოლიტიკურ სისტემას საერთაშორისო მასშტაბი ჰქონდა, რადგან მის ფაქტიურ თუ იურიდიულ რეალობას მეტ-ნაკლებად ცნობდნენ ევროპის დიდი სახელმწიფოებიც. უკვე ამ პერიოდიდან ინგლისი, საფრანგეთი, რუსეთი და სხვა დიდი სახელმწიფოები სამხრეთ კავკასიის ტერიტორიაზე მდებარე ქვეყნებს და მათ შორის ქართულ სამეფო-სამთავროებს ოსმალეთისა და ირანის გავლენის სფეროდ განიხილავდნენ და მათთან დამოუკიდებლად ურთიერთობის დამყარებას უფრთხოდნენ..

ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა მხოლოდ რამდენჯერმე, დროებით დაირღვა და ისევ აღდგა. მიუხედავად შეთანხმებისა, ოსმალეთი მთელი კავკასიის დაპყრობას ცდილობდა. 1578 წელს ოსმალთ სარდალმა მუსტაფა ლალა ფაშამ ირანის „კუთვნილი“ აღმოსავლეთ საქართველო, აღმოსავლეთ სომხეთი და შირვან-აზერბაიჯანი დაიპყრო. 1590 წელს დადებული სტამბოლის ზავით ირანი მთელი სამხრეთ კავკასიის გარეშე ღარჩა და ამ მხარის ერთადერთ პატრონად ოსმალეთი აღიარა. სტატუსს ქვო მხოლოდ ირანის შაჰმა აბას პირველმა (1587-1629) აღადგინა. 1603-1612 წლებში მან არაერთხელ დაამარცხა ოსმალები და ისინი სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიიდან განდევნა. 1612 წლის ზავს ისევ სტამბოლში მოეწერა ხელი. მან ამასიის ზავის სისტემა აღადგინა, ერთი ცვლილებით: ოსმალეთს მოელი

სამცხე-საათაბაგო დარჩა. იგივე მდგომარეობა დააფიქსირა 1618 და 1619 წლების სერაფისა და სტამბოლის ზავებმაც.²

1623 წელს დაიწყო ირან-ოსმალეთის მორიგი ომი. დამპყრობლები სამხრეთ კავკასიას და საქართველოს ვერ იყოფდნენ. ბრძოლა მიმდინარეობდა სამხრეთ აზერბაიჯანსა და ერაყ-ბაღდადისთვისაც. უპირატესობა ხან ერთ მხარეს იყო, ხან მეორე მხარეს. ხელიდან ხელში გადადიოდა ახალციხე. ერევანი და სომხეთ-საქართველოს სხვა რეგიონები. საბოლოოდ ომი ზოჰაბის ზავით დამთავრდა და მან კიდევ ერთხელ აღადგინა ამასიის სისტემა, კვლავ ერთი ცვლილებით, მთელი სამცხე-საათაბაგო საბოლოოდ ოსმალეთს დარჩა.³

1724 წელს ამასიის სისტემა კიდევ ერთხელ გადაისინჯა, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოში ოსმალეთი გაბატონდა, ხოლო კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპიროები ირანს რუსეთმა წაართვა. სტატუს ქვო კვლავ მალე აღდგა. 1735 წელს რუსეთ-ირანისა და 1736 წელს ირან-ოსმალეთის ზავებით უკვე მერამდენედ აღორძინდა ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა სამხრეთ კავკასიაში და არამართო აქ. ამის შემდეგ, XVIII საუკუნის 70–80-იან წლებამდე არც საქართველოში და არც სამხრეთ კავკასიაში გეოპოლიტიკური რეალობა აღარ შეცვლილა.⁴

1555 წლის 29 მაისს გაფორმებული ამასიის ზავი, კონსტანტინეპოლის დაცემის შემდეგ, ყველაზე კატასტროფული გეოპოლიტიკური მოვლენა იყო საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიის ქრისტიანული ხალხებისა და ქვეყნებისათვის.

ჯერ ერთი და უპირველესი – გამოირიცხა საქართველოს გაერთიანება. თუ ქართლ-კახეთის რომელიმე ენერგიული მეფე მოინდომებდა დასავლეთ საქართველოს შემოერთებას, მას ოსმალეთის წინააღმდეგობა უნდა დაეძლია, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო მხოლოდ ქართული ძალებით. ეს შეიძლება მომხდარიყო ისევ და ისევ ან ირანის მხარდაჭერით ოსმალეთის წინააღმდეგ, ან ოსმალეთის მხარდაჭერით – ირანის წინააღმდეგ. ოსმალეთისა და ირანის ქვეშევრდომობაში საქართველოს

გაერთიანება კი, ქართველი ხალხის საერთო მდგომარეობას სასიკეთოდ ვერ შეცვლიდა, ვერც სოციალურ-ეკონომიკური, ვერც კულტურული განვითარება-აღორძინების თვალსაზრისით. სწორედ ამიტომაც ჩაიშალა საქართველოს გაერთიანების რამდენიმე ცდა სვიმონ პირველის, თეიმურაზ პირველის, ვახტანგ მეხუთისა და ერეკლე მეორის დროს.

ამასიის სისტემის მეორე დამანგრეველ შედეგს წარმოადგენდა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შეუძლებლობა. ჯერ ერთი ამას გამოირიცხავდა ირან-ოსმალეთის პერმანენტული ომები. მეორეც – ზემოაღნიშნული ორივე სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობა და განუვითარებლობა თავისთავად განაპირობებდა საქართველოს ეკონომიკურ სტაგნაციას, რომელიც მოწყვეტილი იყო მსოფლიოს სავაჭრო-ეკონომიკურ ცენტრებსა და გზებს.

ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა საქართველოს კულტურულ წინსვლასაც უპერსპექტივოს ხდიდა. XV-XVII საუკუნეების ქართული ლიტერატურა, ხელოვნება თუ მეცნიერება სრულ იზოლაციაში მოექცა ევროპული ცივილიზაციისაგან და სულ უფრო ლოკალურ-პერიფერიული ხასიათის გახდა. მას არ შეხებია ევროპული რენესანსის გამაცოცხლებელი გავლენა, ტექნოლოგიურ-მეცნიერული შემოქმედებითი აღმავლობის, ან დასავლური ინტელექტუალური მიღწევების პროცესი.

ქართული ისტორიოგრაფიისთვის კარგად არის ცნობილი აზიურ-მუსლიმური აგრესიული გარემოცვის სხვა უარყოფითი შედეგებიც. ამიტომ მათ ჩამოთვლას აღარ გავაგრძელებთ. მათი ერთობლიობა ფაქტობრივად და იურიდიულად, სწორედ ამასიის სისტემამ განაპირობა. ქართველ პოლიტიკოსებს რაიმე გამოსავალი უნდა მოეძებნათ. რა გამოსავალი არსებობდა, ან თუ არსებობდა საერთოდ გამოსავალი, როდესაც მცირე აზიის პატარა ქალაქ ამასიაში განაჩენი გამოუტანეს საქართველოს და კარგა ხნით განსაზღვრეს მისი გათიშულობა, დემოგრაფიული დაღმავლობა, კულტურულ-რელიგიური იზოლაცია და სხვა უბედურებების გამომწვევი გეოპოლიტიკური ჩიხი..

იმ პერიოდის ქართველმა პოლიტიკოსებმა მიზნად დაისახეს მუსლიმურ-აზიური გარემოცვიდან თავდაღწევა ანუ ბრძოლა „გამოხსნისათვის“. ეს უნდა მომხდარიყო ერთი მხრივ, გარე აგრესიის საკუთარი ძალებით შეკავების გზით და მეორე მხრივ, ძლიერი მოკავშირე-მფარველი სახელმწიფოს დახმარებით. ასეთ სახელმწიფოს, როგორც აღვნიშნეთ, ჯერ კიდევ XV საუკუნეში დაუწყეს ძებნა ქართველმა მეფეებმა. მხოლოდ ოსმალეთსა და ირანზე ძლიერ, ან პოტენციურად თანასწორ სახელმწიფოებს შეეძლოთ ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის დანგრევა. ასეთი სახელმწიფო XV-XVI საუკუნეებში ქართველებისთვის ევროპაში არ მოიძებნა.

ამგვარ ვითარებაში ქართველ პოლიტიკოსთა შორის ჩაისახა აზრი, რომ მოკავშირე და დამხმარე სხვა მიმართულებითაც ეძებნათ და ნიადაგი ჩრდილოეთით მდებარე გაძლიერების გზაზე მდგარი რუსეთის სახელმწიფოში მოესინჯათ. იმ შემთხვევაშიც, რომ ეს შეიძლება არ ყოფილიყო მისაღები გამოსავალი, ამაზე უკეთესი და რეალური სხვა შესაძლებლობა არ არსებობდა. ამიტომ, მცდარი იქნება ვთქვათ, რომ ქართველ მეფე-პოლიტიკოსთა არაერთმა თაობამ რუსეთზე არჩევანი გააკეთა - უფრო სამართლიანია და ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით, რომ მათ სხვა გზა უბრალოდ არ ჰქონდათ. ეს იყო არა არჩევანი, არამედ - ერთადერთი გამოსავალი.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ერთ-ერთი მოსაზრებით, ერთმორწმუნეობის ნიშნით უპირობოდ ნდობა სხვა ქვეყნისადმი ქართული დიპლომატიის სისუსტე და შეცდომა იყო. XV-XVIII საუკუნეების ქართული დიპლომატია შეცდა, როდესაც მხოლოდ სარწმუნოებრივი ნიშნით, ერთმნიშვნელოვნად და უკრიტიკოდ აიღო რუსული ორიენტაცია. ეს ბრალდება მოარული და მოღურია განსაკუთრებით ბოლო წლებში. ბრალდება ზოგადი ხასიათისაა და მთლიანად ვრცელდება XV-XVIII საუკუნეების თითქმის ყველა ქართველი მეფის მიმართ, რომლებსაც „რუსული ორიენტაციის“ სინდრომი აწუხებდა. ამ მეფეთა სია არც თუ მცირეა და ალექსანდრე პირველი კახთა მეფიდან

გიორგი მეთორმეტემდე, მეფეთა ოცეულზე მეტს გულისხმობს. რომ დაეუფიქრდეთ, ასეთ დასკვნას მივიღებთ: თუ სამი საუკუნის მანძილზე ქართული დიპლომატია მუდმივ შეცდომებს უშვებდა, მაშინ გამოდის, რომ მაშინდელ საქართველოს სუსტი დიპლომატია კი არა – გონებასუსტი მეფეები ჰყოლია. თუ ისინი მხოლოდ „ერთმორწმუნეობის“ ნიშნით ამყარებდნენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს რუსეთთან, მაშინ ისინი რელიგიურ ფანატიკოსებად გვევლინებიან, ხოლო თუ სამი ასეული წლის მანძილზე „უპირობო ნდობით“ ეკიდებოდნენ რუსეთთან ურთიერთობას, მაშინ გულუბრყვილონიც ყოფილან. ეს ყველაფერი სერიოზულზე სერიოზული ბრალდებებია და ეჭვქვეშ აყენებს ნაგულისხმევ ქართველ მეფეთა და ამდენად – ქართული პოლიტიკური ელიტის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს.

ასე რომ ამგვარი ლოგიკის მიხედვით გულუბრყვილონი, გონებასუსტნი და რელიგიური ფანატიკოსნი ყოფილან: ალექსანდრე პირველი კახთა მეფე (1476-1511); ლევან კახთა მეფე (1518-1574); ალექსანდრე მეორე (1574-1605); დავით მეორე კახეთის მეფე (1602-1603); გიორგი მეათე ქართლის მეფე (1600-1606); თეიმურაზ პირველი კახეთის მეფე (1606-1648); ვახტანგ მეექვსე ქართლის მეფე (1703-1724); ქართლის მეფე თეიმურაზ მეორე (1744-1762); იმერეთი მეფეები: ალექსანდრე მესუთე (1720-1751), სოლომონ პირველი (1752-1784), სოლომონ მეორე (1789-1810) და სხვანი.

„რუსეთუმე“ მეფე-პოლიტიკოსთა ამ არასრულ გაღერეას რა თქმა უნდა აგვირგვინებს ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე რომლის „პრორუსულ“ პოლიტიკურ მოღვაწეობას კიდევ ერთხელ გვინდა თვალი გავადევნოთ.

მრეკლე მეორე

1744 წლიდან თეიმურაზ მეორე და მისი შვილი ერეკლე მეორე თანხმობითა და ერთიანი სტრატეგიით მეფობენ ქართლ-

სა და კახეთში. აღმოსავლეთ საქართველო ფაქტიურად გაერთიანებულია და ერთობლივი ძალებით იბრძვის მოძალებული მტრის წინააღმდეგ. ნადირ-შაჰის სიკვდილის შემდეგ ირანი სახანოებადაა დაშლილი და შაჰის ტახტისათვის ბრძოლა მიმდინარეობს. მარტო აღმოსავლეთ კავკასიაში 15-მდე პოლიტიკური ერთეულია აღმოცენებული და მათ შორისაც პერმანენტული ბრძოლებია რეგიონში ჰეგემონობისათვის. ამ ბრძოლებში თანდათან იკვეთება აღმოსავლურ ქართული სახელმწიფოების უპირატესობა. ისინი იმორჩილებენ განჯის, ერევნის, ნახიჩევანისა და ყარაბაღის სახანოებს. ერეკლე ამარცხებს ირანის შაჰობის ორ უძლიერეს პრეტენდენტს ალა მაჰმად ხანის მამა მოჰამედ ჰასან-ხან ყაჯარს და აზატ ხანს. კახთა ახალგაზრდა მეფის სახელი და გამარჯვებები ლეკენდებივით აღწევს ევროპის დედაქალაქებს.

„სპარსეთიდან ახლახანს მიღებული წერილების თანახმად, ქართველი პრინცი ერეკლე კვლავ ბედნიერად განაგრძობს თავის წარმატებებს“ — იუწყებოდა „სანკტ-პეტერბურგსკიე ვედომოსტი“ 1752 წლის 3 მარტს. ერთ-ერთი ცნობა კარგად ინფორმირებულ შვედ ოფიცერს გუსტავ ფერდინანდ გილენრამს ეკუთვნოდა და იუწყებოდა, რომ „ერევნისა და განჯის ხანები ქართველ პრინცს (ერეკლეს) იმ დროიდან ემორჩილებიან, რაც მან ამ სახანოებიდან ლეკები განდევნა... ლეკები ორ პარტიად არიან გაყოფილი: ერთნი მშვიდობითა და მეგობრობით არიან დაკავშირებულნი ქართველ პრინცთან, ხოლო მეორე პარტიას, რომელსაც აჯი-ჩელები მეთაურობს, იგი ყოველთვის ებრძოდა მეტ-ნაკლები წარმატებით. დამარცხება, რომელიც მან (ერეკლემ) გასული წლის გაზაფხულის მიხედვით, თითქოს ლეკებისაგან განიცადა, სხვა არა იყო თუ არა ის, რომ იგი იძულებული გახდა უკან დაეხია. ამის მიზეზი იყო (პრინც ერეკლეს) წინააღმდეგ სომეხი მებრძოლების ამბოხი და მართალია მისი სამფლობელოს ნაწილი რამდენადმე აოხრებული იქნა, ხოლო ქალაქი განჯა კი აღებული, მაგრამ ნახევარი წლის შემდეგ მან ხელახლა შური იძია ლეკებზე და სრული გამარჯვება მოიპოვა მათზე.“

ქართული სამეფოები აშკარა გაძლიერების გზას ადგენენ. მართალია, ევროპაში გავრცელებული ინფორმაცია, თითქოსდა „პრინც ერეკლეს“ ალყა ჰქონდა შემორტყმული ირანის სატახტო ქალაქ ისპაჰანისთვის და ღლეს თუ ხვალ აიღებდა მას, გადაჭარბებული იყო, მაგრამ ქართველ მეფეებს მართლაც ჰქონდათ ირანში შეჭრისა და იქ თავიანთი სასურველი შაჰის გამეფების გეგმა. ამ გაბედული პროექტის განხორციელებისათვის ქართული ძალები საკმარისი არ იყო, რის გამოც მეფეებმა კვლავ რუსეთს მიმართეს. 1761 წლის 28 აპრილს პეტერბურგში მყოფმა თეიმურაზ მეორემ იმპერიის კანცლერს მ. ვორონცოვს გადასცა საინფორმაციო ხასიათისა და თხოვნის შემცველი ბარათი. მასში ჩამოყალიბებული იყო აღმოსავლურ-ქართული სამეფოების ზოგადი მდგომარეობა და ქართველ მეფეთა გეგმები. თეიმურაზი წერდა: როცა ქართლსა და კახეთს სიმშვიდე მოვუპოვებ „საქართველოსა და კახეთსა საიმედოთი შეიარაღებულის ერითა მწადის გამორჩეულის დასით სპარსეთში შევიდე, რათა მოყუანებად ერთხმობათ ჩინებულთა სპარსთა შეკრებანი ვინათგან მით შევიძლო შემოკლება შფოთისა და ვეცადო მოგროვებულის ძალით ყენი კეთილმოსურნე, რუსეთის შესამატად, ერანის ტახტზე აღვიყვანო“.⁶

როგორც ვხედავთ, „პრინც ერეკლეს“ და თეიმურაზ მეორის პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოს სამხედრო პოტენციალი და ამბიციები სერიოზული გახლდათ. ქართველ მეფეებს, როგორც ვალერიან მაჭარაძე წერს, თავისი კანდიდატი ჰყავდათ ირანში გასამეფებლად. ეს იყო ნადირ-შაჰის ნათესავი და სეფიანების ჩამომავალი შაჰ რუზი, რომელიც ხორასანში ბატონობდა. ასეა თუ ისე, ქართველ მეფეებს ფული და ჯარის რაოდენობა არ ჰყოფნიდათ და თავიანთი მიზნების განსახორციელებლად ღიდი სახელმწიფოს დახმარება უნდოდათ.

იმ უარყოფითი და ზოგჯერ კი მძიმე შედეგების მიუხედავად, რაც რუსეთთან ურთიერთობას საქართველოსათვის მოჰქონდა, მკითხველს შეიძლება უცნაურადაც კი მოეჩვენოს ქართველი მეფეების მუდმივად განმეორებადი თხოვნა-მუდარა

და რუსული ორიენტაცია, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მიუხედავად ქართული სამეფოების საგრძნობი გაძლიერებისა, მათი საერთო გეოპოლიტიკური მდგომარეობა სტაბილურად მძიმე რჩებოდა.

1752 წელს რუსეთში გაიგზავნა ათანასე თბილელისა და სიმონ მაყაშვილის ელჩობა. ისინი ითხოვდნენ დამხმარე ჯარს, ან ფულს ჯარის შესანახად. მართალია მეფეები იმპერატორიცა ელისაბედ პირველს(1744-1762) წერდნენ, რომ „ამას უამსა არღარავინ არს უსჯულოთა მეფეთაგანი უფალი ჩვენზედა“, მაგრამ მაინც თხოვდნენ რუს ხელმწიფეს თავისი ძლიერი ხელი გადაეფარებინა საქართველოსათვის. ქართველთა ეს მორიგი ელჩობა უშედეგოდ დასრულდა. რუსეთს ამ დროს ევროპა უფრო აინტერესებდა და შემოფოთებული იყო პრუსიის გაძლიერებით.

კიდევ უფრო შეუფერებელი დრო იქნა შერჩეული ქართლიდან და კახეთიდან მეორე ელჩობის გაგზავნისას, რომელსაც თვით მეფე თეიმურაზ მეორე ხელმძღვანელობდა. ევროპაში შვიდწლიანი ომი იყო გაჩაღებული და რუსეთი ამ ომში იყო ჩაბმული. მართალია მას გადამწყვეტ ბრძოლებში უკვე დამარცხებული ჰყავდა პრუსია, მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავდა. ომი გრძელდებოდა და რუსეთის ხელისუფლების მთელი ყურადღება ევროპისაკენ იყო მიმართული. გარდა ამისა, არსებობდა კიდევ ერთი სერიოზული გარემოებაც. პრუსიის მეფე ფრიდრიხ მეორე ცდილობდა ოსმალეთი რუსეთის საწინააღმდეგო ომში ჩაეთრია. ამ მიზნით მისი ემისრები ენერგიულად მუშაობდნენ სტამბოლში.

იმპერატორიცა ელისაბედის ხელისუფლება ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ სულთანი რუსეთის ოსმალეთისადმი კეთილ ზრახვებში დაერწმუნებინა. რუსეთ-ოსმალეთის ინტერესების ერთ-ერთი გადაკვეთის რეგიონად საქართველო ითვლებოდა და რუსეთს აღრევე ჰქონდა პირობა მიცემული ოსმალეთისათვის, რომ საქართველოს საკითხში არ ჩაერეოდა. სტამბოლი სათანადო გარანტიებს ითხოვდა. რუსეთის რეზიდენტი სტამბოლში ა. ობრეზკოვი თავის მთავრობას აცნობებდა, რომ ოსმალეთი მოითხ-

ოვდა, იმპერატორს თავისი ტიტულატურიდან ამოეღო სიტყვები: „ივერიის მიწების, ქართლისა და საქართველოს მეფეების, ყაბარდოსა და ჩერქეზეთის თავადების ხელმწიფე“.⁷ ამ მოთხოვნის პასუხად რუსები არწმუნებდნენ ოსმალებს, რომ იმპერატორის ტიტულატურას მნიშვნელობა არა აქვს, ინგლისის მეფეებსაც აქვთ თავიანთ ტიტულატურაში საფრანგეთის მეფობა, მაგრამ საფრანგეთის ტერიტორიაზე ერთ გოჯ მიწასაც კი არ ფლობენო. ამგვარ პრეტენზიებსა და უარყოფაში იყვნენ გართულები რუსები და ოსმალები, როდესაც ქართლის მეფე თეიმურაზ მეორემ 73—კაციათი ამალით 1760 წლის აპრილში რუსეთის იმპერიის საზღვარი გადაკვეთა.

პეტერბურგის ხელისუფლებას სულაც არ ეპიტნავებოდა დაუპატიჟებელი სტუმრის გამოჩენა. ახლა მას დამატებითი არგუმენტები დასჭირდებოდა ოსმალეთის წინაშე თავის მართლებისათვის. მას უნდა დაერწმუნებინა ოსმალეთი, რომ თეიმურაზის ჩამოსვლა არ ნიშნავდა რუსეთის ჩარევას საქართველოს საქმეებში. თეიმურაზის ელჩობის დადებით შედეგებზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იყო. პირიქით, ქართლის მეფეს არაერთხელ განუმარტეს, რომ თუ ის საცხოვრებლად ჩამოვიდა რუსეთში, შეეძლო დარჩენილიყო, ხოლო თუ პოლიტიკური ხასიათის სათხოვარი ჰქონდა, შეეძლო სამშობლოში დაბრუნებულიყო. მიუხედავად ყველაფრისა, კარგა ხნის ლოდინის შემდეგ, ქართლის მეფეს დაპირდნენ იმპერატორიკასთან აუდიენციას, თუმცა რა თქმა უნდა ეს არ ნიშნავდა, რომ ქართველების მოთხოვნები დაკმაყოფილდებოდა. იმპერიის კანცლერმა მ. ვორონცოვმა კიდევ ერთხელ განუმარტა თეიმურაზ მეორეს: „დღევანდელი ვითარების მიხედვით, რუსეთი იმყოფება მძიმე ომში პრუსიის მეფესთან, და ნაკლებად შეუძლია მონაწილეობის მიღება ირანის საქმეებში, ისე რომ არ ჩაებას სხვა ომში ოსმალთა პორტასთან, ამიტომ საქართველოს დახმარება საიდუმლოთ შეუძლებელია, რადგან თურქებს მიეცემათ სპარსეთის საქმეებში ჩარევის საბაბი, რასაც ორ იმპერიას შორის ომი აუცილებლად მოჰყვება“.⁸

1761 წლის 25 დეკემბერს მოულოდნელად გარდაიცვალა

იმპერატორი ელისაბედი. ტახტზე ასულმა ახალმა იმპერატორმა პეტრე მესამემ (1762წ.), რადიკალურად შეცვალა რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკური კურსი – იგი ყოფილ მოკავშირეებს დაუპირისპირდა, ხოლო ყოფილ მტერს, პრუსიის მეფე ფრიდრიხ მეორეს ზავი, მეგობრობა და მოკავშირეობა შესთავაზა. თეიმურაზ მეორეს რუსეთის ხელისუფლების დახმარების რაიმე ილუზია თუ მაინც ჰქონდა შერჩენილი, იმასაც წერტილი დაესვა.

გენერალი ტოტლენბენი - რუსეთის ხელისუფლების კაცი საქართველოში

ქართლის მეფის უშედეგო ელჩობას ცხადი უნდა გაეხადა ქართული პოლიტიკური ელიტისათვის, ეს უკვე მერამდენედ, რომ საქართველოს მრავალგზის თხოვნებს დახმარების შესახებ, მხოლოდ ერთადერთ შემთხვევაში შეიძლებოდა მოჰყოლოდა დადებითი შედეგი – როცა რუსეთს თავად გაუჩნდებოდა ინტერესი სამხრეთ კავკასიისა და საქართველოსადმი და ეს ინტერესი იმდენად ძლიერი იქნებოდა, რომ ირანსა და ოსმალეთს ომით დაპირისპირებოდა.

ასეთი დრო დადგა. 1768 წლის ოქტომბერში საფრანგეთ-ინგლისის მიერ წაქეზებულმა ოსმალეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადა. ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა კარგა ხანია იძაბებოდა, მაგრამ თვით ომის გამოცხადების ფაქტი მაინც რამდენადმე მოულოდნელი იყო რუსეთის ხელისუფლებისათვის. საბრძოლო კამპანიისთვის გამალებული მზადება დაიწყო. მართალია ომის წამომწყები ოსმალეთი გახლდათ მაგრამ რუსეთს უფრო მასშტაბური დამპყრობლური გეგმები ჰქონდა – მას სურდა ჩრდილო, ჩრდილო-დასავლეთ შავიზღვისპირეთისა და ყირიმის სახანოს ხელში ჩაგდება.

რუსეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა მოკავშირეებად ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი, ან დაქვემდებარებული ქრის-

ტიანი ხალხები და პოლიტიკური ერთეულები გამოეყენებინა. ბალკანეთის სლავებსა და ბერძენ მოსახლეობაში გაავრცელეს ეკატერინე მეორის(1762-1796) მოწოდება, რომლითაც რუსეთის იმპერატორი აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა ჩერნოგორიელებს, ალბანელებს, მაკედონელებს. ომის მთავარი თეატრი შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთის მიმდებარე ტერიტორიები იყო, მაგრამ რუსეთმა ოსმალეთის საწინააღმდეგო ბრძოლაში ქართული სამეფოების ჩაბმაც გადაწყვიტა.

იმერეთის მეფე სოლომონ პირველის(1752-1789) მიმხრობა რუსებს არ გაჭირვებიათ. სულ რაღაც ორი წლის წინათ რუსეთმა სოლომონ პირველს თავშესაფრის თხოვნაზე, ოსმალეთის გაღიზიანების შიშით, უარი განუცხადა. 1768 წლის ივნისში სოლომონ პირველმა რუსეთში გაგზავნა თავისი ელჩი მაქსიმე ქუთათელი. იმერეთის მეფე რუსეთს მფარველობას, ფულს, ან ოსმალეთთან დამარცხების შემთხვევაში, ისევ თავშესაფარს სთხოვდა, რუსები, ოსმალეთის შიშით, არც ახლა აპირებდნენ იმერეთის მეფის თხოვნის დაკმაყოფილებას და ქართველ ელჩს ყიზლარში ალოდინებდნენ. ამასობაში ოსმალეთის სულთანმა მუსტაფა მესამემ რუსეთი ომში გამოიწვია. ყიზლარის კომენდანტს სასწრაფო ბრძანება გაუგზავნეს, რომ იმერეთის მეფის ელჩი დაუყოვნებლივ გაემგზავრებინათ პეტერბურგში. ამავე დროს იმერეთში გაიგზავნა რუსეთის წარმომადგენელი პორუჩიკი ხვაბულოვი (ქობულაშვილი), რომელმაც სოლომონ პირველს წერილი ჩამოუტანა — რუსეთი იმერეთს დახმარებას კპირდებოდა, ოსმალეთის წინააღმდეგ გამოსვლისაკენ მოუწოდებდა და თან ქართლ-კახეთის მეფის მიმხრობასაც სთხოვდა.

თავდაპირველად, რუსეთი ოსმალეთთან წინააღმდეგ ომში ქართული სამეფოების გამოყენებას ისე აპირებდა, რომ თვითონ ჯარი არ გამოეგზავნა. იგი მხოლოდ ფულითა და არტილერიით უნდა დახმარებოდა მოკავშირეებს. მას შემდეგ რაც ქართველმა მეფეებმა ომში ჩაბბის წინაპირობად რუსთა ჯარის გამოგზავნა წამოაყენეს, 1769 წლის მარტში გადაწყდა საქართველოში მცირერიცხოვანი სამხედრო კონტინგენტის გამოგზავნა. ჯარის მე-

თაურად დაინიშნა გენერალი ტოტლებენი. ეკატერინე მეორის ბრძანებით იმპერიის სამხედრო კოლეგიამ შეიმუშავა სპეციალური ინსტრუქცია, რომელშიც მკაცრად იყო განსაზღვრული კავკასიაში გამოგზავნილი რუსის ჯარის სამოქმედო გეგმა და მიზნები. იგი სახელმძღვანელოდ გადაეცა ტოტლებენს.

რუსეთისა და ქართული სახელმწიფოების ინტერესები და მიზნები ნაწილობრივ ემთხვეოდა, მაგრამ მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა. სწორედ ამ განსხვავებებმა წარმოშვა მათ შორის წინააღმდეგობა და გამოიწვია სამხედრო კამპანიის წარუმატებლობა. რუსეთის მიზანი იყო კავკასიაში გაეხსნა მეორე მცირე ფრონტი ოსმალეთის წინააღმდეგ, მოეზიდა ოსმალთა შეიარაღებული ძალების ნაწილი, შეეშფოთებინა მოწინააღმდეგე. ეკატერინე მეორის ხელისუფლება ოსმალთა ჯარების დაქსაქსვას ქართველი მოკავშირეების ხელით აპირებდა, რომლებსაც ოტომანთა პორტას ჩრდილო-აღმოსავლეთის განაპირა ტერიტორიებზე განუწყვეტელი დივერსიები უნდა მოეწყოთ. თავდაპირველად რუსები ამას ქართველების ხელით აპირებდნენ, შემდეგში კი რუსთა შეზღუდული სამხედრო კონტინგენტის დახმარებით. ქართველთა თავდასხმები ძირითადად უნდა განხორციელებულიყო ახალციხის საფაშოზე და აგრეთვე ყარსის, არზრუმისა და ბაიაზეთის საფაშოებზე.

გარდა ამისა, გენერალ ტოტლებენისა და რუსეთის წარმომადგენლის მოურავოვისადმი მიცემულ ინსტრუქციაში დაფიქსირებული იყო რუსეთის განსხვავებული დამოკიდებულება ქართული სამეფოებისადმი. რუსეთის ჯარი უპირველეს ყოვლისა იმერეთის სამეფოში იგზავნებოდა და მისი ომში ჩაბმა ჰქონდა განსაზღვრული. მიუხედავად ამისა, ეკატერინე მეორე უფრო დიდ მნიშვნელობას აძლევდა ერეკლე მეორის — როგორც უძლიერესი ქართველი მმართველის ომში მონაწილეობაზე დათანხმებას.. რუსებს ერეკლეს დათანხმების ნაკლები იმედი ჰქონდათ, რადგან ფიქრობდნენ რომ ქართლ-კახეთის მეფეს ოსმალეთთან ურთიერთობა მოწესრიგებული ჰქონდა და მის მიმართაც ნაკლები პრეტენზია გააჩნდა. რა საშუალებებით უნდა აეჭლებინათ ერეკლე

მეორე, თუ ის ანტიოსმალურ ომში მონაწილეობაზე უარს იტყვოდა? ასეთ შემთხვევაში, რუსთა ჯარის უფროსს უნდა როგორმე დაეშინებინა ქართლ-კახეთის მეფე – წაერომია და დაეკავებინა მისი სამფლობელოების ნაწილი, ციხეები; მისი ქვეშევრდომები დაეფიცებინა რუსეთის იმპერატორიკას ერთგულებაზე და ამ გზით ან სხვა საშუალებებით გადაებრებინა თავის მზარეზე; თუ ეს ან სხვა მეთოდები არ იკმარებდა – ტახტიდანაც კი ჩამოეგდო ქართველი მეფე და მერე ისევ აღედგინა ტახტზე, რათა ამ გზით დაეთანხმებინა ოსმალეთთან ომზე.

ეს ყველაფერი სულაც არ გახდა საჭირო, რადგან რუსეთისათვის მოულოდნელად, ერეკლე მეორემ არამც თუ თანხმობა განაცხადა ოსმალეთთან ომზე, არამედ დიდი ენთუზიაზმითაც შეხვდა იმპერატორიკა ეკატერინეს მოწოდებას.

ზოგიერთი თანამედროვე ისტორიკოსი და არაისტორიკოსი ავტორი ერეკლე მეორეს შეცდომად უთვლის ანტიოსმალურ ომში ჩაბმას. ამ ომში მონაწილეობით ერეკლემ გაიუარესა თავისი ურთიერთობა ოსმალეთთანაც, ირანთანაც და მეზობელ სახანოებთანაც. გარდა ამისა, ქართლ-კახეთის მეფემ ვერავითარი სარგებელი ვერ მიიღო ამ ომიდან. ერეკლემ პირველ რიგში, თითქოს ვერ გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ მისი სახელმწიფო ირანის ვასალად ითვლებოდა და რუსეთი მასთან პირდაპირ სამხედრო თანამშრომლობას მოერიდებოდა, რათა არ გაემწვაებინა ირანთან ურთიერთობა. წარმოუდგენელია რომ ამგვარი პოლიტიკური ანაბანა ქართლ-კახეთის მეფეს არ სცოდნოდა. მიუხედავად ამისა, მან, როგორც დოკუმენტები მოწმობენ, დიდი მონდომებით მიიღო ოსმალეთთან ომში მონაწილეობის წინადადება. პასუხი ერთია: ოსმალეთის წინააღმდეგ დიდ ომს აწარმოებდა ძლიერი რუსეთის სახელმწიფო. დამარცხების შემთხვევაში ოსმალეთი დასუსტდებოდა, რითაც როგორმე უნდა ესარგებლა ერეკლე მეორეს და ქართლ-კახეთისათვის შემოეერთებინა ახალციხის საფაშო. ომის პროცესს, ისეთი ძლიერი და დიდი მიზნების მქონე ხელისუფალი, როგორიც ერეკლე იყო, გულგრილად და პასიურად ვერ ადევნებდა თვალს – მას ბედი

უნდა ეცადა.

სამწუხაროდ ქართლ-კახეთის მეფისა და რუსეთის იმპერატრიცას მიზნები კვლავ არ დაემთხვა ერთმანეთს. რუსეთის მიზანი არ იყო საქართველოს ფრონტზე სერიოზული ომი ეწარმოებინა ოსმალეთთან. იგი მხოლოდ პასიური, შეზღუდული ომის ჩარჩოებით უნდა შემოსაზღვრულიყო, რაც მხოლოდ ქართველი მეფეების ჯარებისადმი ჯერ ტოტლებენისა და შემდეგ სუხოტინის სამხედრო კონტინგენტის მიერ მხარდაჭერას გულისხმობდა. ქართველ მეფეებს საიდან უნდა სცოდნოდათ, რასაც იმპერიის საგარეო საქმეთა კოლეგია (სამინისტრო) თავის საიდუმლო ინსტრუქციაში ავალებდა ჯერ გენერალ-მაიორ ტოტლებენს და მერე მის შემცვლელ გენერალ-მაიორ სუხოტინს: „Из всех приложений довольно видно, что наше намерение было и есть самых Грузинцов на диверсию против неприятеля употреблять, при подкреплении только с нашей стороны таким числом войска, какое уже в Грузии находится, а не непосредственную в том краю войну производить, к чему требовалось бы и множество людей и великое инсдивение...“⁹

რუსეთის ინტერესი საქართველოს ფრონტზე უფრო ახლოს იდგა მეფე სოლომონ პირველის მიზანთან, რომელსაც პირველ რიგში, ოსმალეთის გარნიზონებისაგან იმერეთის განთავისუფლება სურდა. ამგვარი, ნაწილობრივ თანმხვედრი და უფრო მეტად განსხვავებული მიზან-ინტერესებით ჩაებნენ ანტი-ოსმალურ ომში მოკავშირეები - რუსეთის იმპერია, იმერეთის სამეფო და ქართლ-კახეთის სამეფო. 1769 წლის აგვისტოში, რუსთა ჯარის 480-კაციანმა კონტინგენტმა საქართველოს საზღვრები გადმოლახა. მას შემდეგ, რაც ერეკლე მეორემ რუსეთის საიმპერატორო კარს, თავისი ომში მონაწილეობის პირობად რუსთა ჯარის 5 000 კაცამდე რაოდენობის გაზრდა წამოაყენა, რუსული კონტინგენტის რაოდენობა ჯერ 1230-მდე გაიზარდა 1770 წლის თებერვალში, ხოლო მოგვიანებით დაახლოებით

3 700-ს მიაღწია.

ჯარის ამ რაოდენობით და ერეკლე მეფის მოკავშირეობით, რომელიც ომში 15-20 000 კაცის გამოყვანის პირობას იძლეოდა, ოსმალეთის წინააღმდეგ სერიოზული სამხედრო ოპერაციების დაგეგმვა შეიძლებოდა, მაგრამ როგორც ზემოაღნიშნულ ინსტრუქციაში იყო მითითებული, რუსეთის ხელისუფლებას ასეთი მიზანი არ ჰქონია. ცხადია, ეკატერინე მეორის მთავრობას სრული უფლება ჰქონდა თავისი ინტერესების შესაბამისი პოლიტიკა ეწარმოებინა და ის თუ არ შეესაბამებოდა ამა თუ იმ „ქართველი მფლობელის“ ან თუნდაც ქართველი ხალხის მამინდელ ინტერესებს, ვალდებული არ იყო ეს გაეთვალისწინებინა.

პრობლემა ის იყო, რომ რუსეთი ორმაგ პოლიტიკას აწარმოებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმართ და ცდილობდა მხოლოდ თავისი ინტერესებისათვის გამოეყენებინა საქართველო, ისე რომ მისთვის არავითარი სარგებელი არ მოეტანა.

რუსი მოკავშირეების ერთგულება ერეკლე მეორემ პირველად ახალციხე-აწყურის სამხედრო კამპანიის დროს გამოსცადა. 1770 წლის მარტში ქართლ-კახეთის მეფე 7 000 კაცით, სურამში დაბანაკებულ რუსთა 1200-კაციან ჯარს შეუერთდა. ერეკლე მეორე და გრაფი ტოტლებენი ახალციხის საფაშოს ტერიტორიაზე შევიდნენ და 1770 წლის 17 აპრილს აწყურის ციხეს მიაღწენ. ვინაიდან აწყურის ციხეს ქართველ-რუსთა ჯარი ყველა მიმართულებიდან არ გარემოიცავდა, ამით ისარგებლა ახალციხის ფაშამ და 18 აპრილს აწყურის ციხეში ოსმალთა 2 000-კაციანი რაზმი შეიყვანა. ცხადია, ციხის აღება გაძნელდა. 19 აპრილს გენერალმა ტოტლებენმა რუსთა ჯარი ბრძოლის ველიდან გაიყვანა და აწყურის ციხე მიატოვა. იგი ჯერ დაპირდა ერეკლე მეფეს, აქვე ახლო-მახლო დაეხანაკდებო, მაგრამ იქ დარჩენა არც უფიქრია — რუსეთის ჯარი ქართლში დაბრუნდა. მეორე დღეს რუსების წასვლით გათამამებული ოსმალები ერეკლე მეორის წინააღმდეგ გამოვიდნენ, მაგრამ ასპინძასთან ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდნენ.

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში სავსებით სა-

მართლიანადაა დამკვიდრებული აზრი, რომ ტოტლებენის ე. წ. ღალატი სრულიადაც არ იყო ერთი გენერლის თვითნებური გადაწყვეტილება, იგი მოქმედებდა იმპერიის ხელისუფლების მითითების შესაბამისად. მისი მოღალატური საქციელი აწყურთან ბრძოლაში სრულიად ადეკვატური გახლდათ ეკატერინე მეორის მთავრობის ცინიკური პოლიტიკური დამოკიდებულები-სა ქართველი მეფეების მიმართ. გენერალ ტოტლებენს, საიმპერო ხელისუფლება, კერძოდ კი, საგარეო საქმეთა კოლეგიის მიერ შედგენილი ინსტრუქცია, სასტიკად უკრძალავდა ოსმალეთის ჯარებთან სერიოზულ ბრძოლაში ჩაბმას. აი რას წერდა იმპერატრიცა ეკატერინე მეორე გენერალ-მაიორ გრაფ ტოტლებენს 1769 წლის 16 დეკემბრის „გრამოტაში“ (სიგელში): „Инструкция, данная князу Моуравову, а и вам для исполнения сообщенная, как главнейше на том основана, чтоб Грузинцы поступили на диверсию собственными их силами, так и оставалось присовокупить к тому здешнего войска такое только число, какое послужило-бы в примере и в поощрение и составляло-бы будто некоторой подвижной город для убежища и опоры при нужных случаях“.¹⁰

ასე რომ „ინსტრუქციის“ მიხედვით, ქართველებს „დივერსიები“ ოსმალთა წინააღმდეგ მხოლოდ „საკუთარი ძალებით“ უნდა განეხორციელებინათ, ხოლო რუსის ჯარის დანიშნულება „მაგალითის მიცემისა და გამხმევების“ ფუნქციით ამოიწურებოდა. საჭირო შემთხვევაში მას, მაგ. უკანდახვეის დროს, როგორც ”თავმესაფარი და დასაყრდენი მოძრავი ქალაქის” როლი უნდა შეესრულებინა. სულ ეს იყო.

ამგვარი ინსტრუქციის ფონზე, იმპერიის ბრწყინვალე გრაფის ტოტლებენის მიერ აწყურთან ქართველთა ჯარის მიტოვება, რუსი გენერლის ღალატად კი არა – რუსეთის ხელისუფლების მოკავშირისადმი ცინიკური და მატყუარა პოლიტიკის ერთ გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ. ტოტლებენს არავითარი ღალატი არ ჩაუდენია – ის თავისი ხელისუფლების

ბრძანება-ინსტრუქციას ასრულებდა. იმპერატრიცასადმი ლალატი ის იქნებოდა, რომ გრაფი ქართველებთან ერთად ერთად აწყურ-ახალციხისათვის ოსმალებთან ბრძოლაში ჩაბმულიყო.

როგორი ორპირი პოლიტიკის წარმოებასაც აპირებდა რუსეთი საქართველოში, მის უშუალო შემსრულებლადაც შესაბამისი უნარით შემკობილი პიროვნება უნდა შეერჩიათ. სწორედ ასეთი გახლდათ გოტლიბ კურტ ჰენრიხ ფონ ტოტლებენი – XVII-XVIII საუკუნეების ეპოქის ტიპური ავანტიურისტი. ის ემსახურებოდა ბევრ ქვეყანას და მმართველს, თუმცა არც ერთის ერთგული არ ყოფილა. მან იმდენად გაითქვა სახელი თავადასაველებით, რომ თავისი დროის ლიტერატურული ნაწარმოებების ნეგატიური პერსონაჟიც კი შეიქმნა. ტოტლებენმა სამხედრო კარიერა პოლანდიაში დაიწყო, სადაც პოლკოვნიკის ჩინს მიაღწია, მაგრამ სასიყვარულო ინტრიგებში გაება და იძულებული გახდა ამ ქვეყნიდან გაქცეულიყო. 1751 წელს პრუსიაში დასახლების მერე მან მესამე ცოლი შეირთო და გრაფის ტიტული მოიპოვა. ახალ ცოლთან გაყრა იმდენად სკანდალური აღმოჩნდა, რომ მასში თვით ფრიდრიხ მეორე დიდმა – პრუსიის მეფემ სცადა გარკვევა, თუმცა უშედეგოდ. ტოტლებენმა პრუსიის მეფის სასახლე აიძუდრა და ბოლოს იძულებული გახდა ეს ქვეყანაც დაეტოვებინა.

1759 წელს ტოტლებენი რუსეთის არმიაში იწყებს სამსახურს. მას პირდაპირ გენერალ-მაიორის ჩინს აძლევენ, არც თუ გარკვეული დამსახურების გამო, რასაც მისი ბიოგრაფებიც აღნიშნავენ. შეიდწლიან ომში ტოტლებენმა თავი გამოიჩინა, ორჯერ დაიჭრა და ორჯერ დააჯილდოვეს წმინდა ანას და ალექსანდრე ნეველის ორდენებით. 1760 წელს, ტოტლებენის კორპუსი ყველაზე ახლოს აღმოჩნდა ბერლინის კედლებთან, რის გამოც სწორედ მას დაევალა პრუსიის დედაქალაქის აღება. რამდენიმე იერიში წარუმატებლად დამთავრდა, ალყიდან მეშვიდე დღეს ბერლინმა კაპიტულაცია გამოაცხადა და უბრძოლველად ჩაბარდა ტოტლებენს. სხვათა შორის რუსები მას ბრალად სდებდნენ მტერთან – პრუსიელებთან საიდუმლო მოლაპარაკებას.

1761 წლის თებერვალში ტოტლებენს პრუსიის მხარესთან მოლაპარაკებების წარმოება დაევალა. მან მიწერ—მოწერა გამართა პრუსიის პრინც ჰენრიხთან და თვით ფრიდრიხ მეორესთან. 30 ივნისს გოტლობ ტოტლებენი დააპატიმრეს. სამხედრო სასამართლომ 1763 წელს ტოტლებენს სიკვდილით დასჯის განაჩენი გამოუტანა რუსეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ „მავნებლური განზრახვისათვის“, მაგრამ ეკატერინე მეორემ შეიწყალა. ტოტლებენს წოდება, ორდენები ჩამოართვეს და რუსეთიდან „სამუდამოდ“ გააძევეს.

მაგრამ „სამუდამოდ“ გაძევებული გოტლობ ტოტლებენი, მოულოდნელად და მალე რუსეთში დაბრუნდა. უფრო მოულოდნელი სიურპრიზი იყო მისთვის სამხედრო წოდებისა და პატივის აღდგენა. ამის შემდეგ უკვე ვიცით მისი შემდგომი ბედი, რომელიც საეჭვო მიზნის გამო საქართველოს დაუკავშირდა. უსაზღვროდ პატივმოყვარე, ბნელი წარსულის მქონე, რამდენიმე ქვეყნიდან მოძულებულ—განდევნილი, მფლანგველი, ხარბი, ინტრიგათა მოყვარული, მოღალატე, სიკვდილმისჯილი, ნაპატიმრალი და კვლავ საეჭვოდ ძველ პატივ—ღირსებაში აღდგენილი გრაფი და გენერალ—მაიორი გოტლობ ტოტლებენი, ახლა უკვე ღალატობს თავის მორიგ — ამჯერად არა მბრძანებელს, არამედ მოკავშირეს — ერეკლე მეორეს. ის სწორედ ამგვარი მოღალატური საიდუმლო დავალებით გამოაგზავნეს პეტერბურგიდან იმპერატრიცა ეკატერინე მეორემ და მისმა მინისტრებმა. პეტერბურგისა და მისი ემისრის ძირგამომთხრელი საქმიანობა ქართლ—კახეთის მოკავშირე სახელმწიფოში ამით არ ამოწურულა.

აწყურიდან უკუქცეული ტოტლებენი ქართლში დაბრუნდა და ციხე—სიმაგრეების თვითნებურად დაკავებას შეუდგა. რუსებმა ძალით დაიკავეს დუშეთის, ანანურისა და სხვა ციხეები, გააძევეს არაგვის ერისთავი ქაიხოსრო, რომელსაც ქონება წაართვეს. ტოტლებენმა ქართველი მოსახლეობის რუსეთის იმპერატრიცის ერთგულებაზე დაფიცება დაიწყო, თან დაკავებულ ციხეებში თავის ჯარისკაცებს აყენებდა. თვითონ რუსი ოფიცრები მიუთითებდნენ, რომ ტოტლებენი მოსახლეობას ძარცვავდა, ცემდა.

ერთი სიტყვით რუსთა ჯარის სარდალი ქართლ-კახეთის ოკუპაციას შეუდგა. როგორც ჩანს გოტლობ ტოტლებენის არსებაში ძველმა ავანტიურისტმა გაიღვიძა – შესანიშნავი პერსპექტივა გაუჩნდა მოულოდნელად – აწყურთან მიტოვებულ ქართულ ჯარს ოსმალები გაანადგურებდნენ, ერეკლე დამარცხდებოდა და დასუსტებული ვეღარ შეძლებდა თავის დაცვას. ტოტლებენი ან დაამხოდა ერეკლეს, ან ქართლს მაინც წაარომევედა და იქ რუსეთის იმპერიისათვის მისაღებ ყურმოჭრილ პრეტენდენტს გაამეფებდა. გენერალ-მაიორ ტოტლებენს, რომელიც სამხედრო ღიღებაზე ოცნებობდა და მოგვიანებით, ჯერ კიდევ დაუპყრობელ ფოთს – ”ეკატერინას” არქმევდა, ახლა შესაძლებლობა ეძლეოდა თავისი მწყალობელი იმპერატრიცისათვის – მთელი სამეფო მიერთმია.

პირველი ცუდი ამბავი, რომელიც გოტლობ ტოტლებენს მოუტანეს – ერეკლე მეფის ბრწყინვალე გამარჯვების ამბავი იყო ასპინძასთან. მეორე ცუდი ინფორმაცია ის გახლდათ, რომ ქართლ-კახეთის მეფემ სასწრაფოდ შეწყვიტა გამარჯვებით დაწყებული სამხედრო კამპანია ახალციხის საფაშოში და თბილისში დაბრუნდა.

რუსი ისტორიკოსის, ს. მ. სოლოვიოვის ფუნდამენტურ ნაშრომში „რუსეთის ისტორია“, კვითხულობთ: „12 მაისს ტოტლებენი წერდა, რომ ტომსკის პოლკის შეერთებისთანავე განზრახული აქვს დაუყოვნებლივ თბილისზე დაიძრას... მთელი საქართველო რუსეთის ხელისუფლებას დაუმორჩილოს, ერეკლეს ამას წინათ ბოძებული ანდრიას ორდენი ჩამოართვას და გაგზავნოს პეტერბურგში ან შავი ზღვისკენ განდევნოს“.¹¹

ტოტლებენის ავანტიურისტული გეგმა ჩაიშალა. რუსეთის საქართველოში მყოფი ძალები საკმარისი არ აღმოჩნდა ადვილი გამარჯვებისათვის, რადგან ქართლ-კახეთის სამეფოს ტახტზე ძლიერი ხელისუფალი იჯდა და თავად აპირებდა ტოტლებენის წინააღმდეგ გალაშქრებას, მაგრამ არ უნდოდა პეტერბურგის მთავრობის განაწყენება. ტოტლებენ-ერეკლეს შორის დაძაბულობამ პიკს 1770 წლის გაზაფხულ-ზაფხულის მიჯნაზე მიაღ-

წია. 1770 წლის 7 აგვისტოს ერეკლე მეორე სწერდა ნ. ი. პანინს და საქმის ვითარებას განუმარტავდა: ტოტლებენმა ჩვენი ციხეები დაიკავა და ბევრი ბოროტმოქმედება ჩაიდინა, ანანურში ციხის დაჭერის შემდეგ მან ზარბაზნები დაამტკრევინა ჯარისკაცებს; 200 ფუთი თოფის წამალი მიითვისა; ტოტლებენმა ოთხი ციხე-სიმაგრე დაიკავა და ყველგან თავის ყარაულებს აყენებდა. ჯერ ჩვენ ხელს არ ეუშლიდით, მაგრამ როცა მან გორის ციხე-სიმაგრის დაკავება დააპირა, ამის უფლება არ მივეცით. ახლა გენერალი იმერეთში გადავიდა და იქიდან გვწერს, რომ თქვენთვის ჯარის მოშველება არ შემიძლიაო.¹²

ერეკლე მეორემ საშუალება არ მისცა ტოტლებენს, ქართლ-კახეთის სამეფოს მთლიანი ან ნაწილობრივი ოკუპაცია მოეხდინა. გასაგებია რომ ერეკლე მეორე, საქართველოს წინააღმდეგ მიმართულ ავანტიურაში გენერალ ტოტლებენს ადანაშაულებდა და რუსეთის ხელისუფლების მისამართით საყვედურს ერიდებოდა. შეიძლება ვინმემ იფიქროს, და როგორც ზოგიერთი ავტორი იქცევა დღეს, ერეკლე მეორეს ბრალი დასდოს გულუბრყვილობაში – რომ იგი ვერ ხვდებოდა საიდან მოდიოდა და ვის მიერ იყო სანქცირებული რუსეთის სამსახურში მდგარი გერმანელი კონდოტიერის საქციელი. მას თითქოს ეგონა, რომ გოტლობ ტოტლებენი საკუთარი რისკით და ნება-სურვილით მოქმედებდა. არავითარი საფუძველი არ არსებობს რომ ერეკლე მეორის მიერ რეალური ვითარების აღქმის ადეკვატურობაში ეჭვი შევიტანოთ. ქართლ-კახეთის მეფე საერთაშორისო დიპლომატიური ეტიკეტის ნორმებით მოქმედებდა. იგი გენერალს ადანაშაულებდა და დიდი მოკავშირე სახელმწიფოს ხელისუფლებას არ ამხელდა, ამგვარი რადიკალური ნაბიჯისაგან თავს იკავებდა, როგორც ეს გონიერ სახელმწიფო მოღვაწეს შეეფერება.

ტოტლებენის მოქმედება თვითნებური რომ ყოფილიყო, რუსეთის იმპერატორცა პასუხს მოსთხოვდა თავის გენერალს და თუ მაშინვე არ დასჯიდა, მითითებას მაინც მისცემდა, რათა სასწრაფოდ შეეწყვიტა უკანონო და ანტისახელმწიფოებრივი

მოქმედება მოკავშირე ქვეყანაში. რუსეთის იმპერატრიცა მართლაც გამოეხმაურა საქართველოში გამწვავებულ ვითარებას და თავისი ავტორიტეტული აზრი გამოთქვა: 1770 წლის 9 ივნისს გამოცემულ სიგელში. ეკატერინე მეორის სიგელი არ იყო მიმართული არც ერთი კონფლიქტური მხარისადმი — არც ტოტლებენისადმი და არც ერეკლე მეორისადმი. ის მიმართული იყო — ქართველი ხალხისადმი, ასე იწყებოდა კიდევ მანიფესტი: „მივმართავთ ყველა ქართველ თავადებს, აზნაურებს და ხალხს“.

მიმართვა ქართველობას განუმარტავდა რომ რუსეთის მონარქი მათ დასახმარებლად იღწვოდა. ცხადია საქართველოში გამოგზავნილი რუსეთის მხედრობისათვის ქართველებს მხარი უნდა დაეჭირათ. ამ მხრივ, როგორც იმპერატრიცას „მანიფესტი“ აუწყებდა „ქართველ ხალხს“, სხვებისათვის მაგალითი უნდა მიეცა „ირაკლის“, რომელიც იყო ყველაზე „წარჩინებული“ სხვა „ქართველი მფლობელებიდან“: „Но Ираклий, один из знатнейших Грузинских владетелей, долженствовавъ по своему состоянiю всем прочим служить примером, напротив того странным своим поступком, оказанным в разсуждении нашего генералом графа Тотлебена, которого мы избрали в предводительству наших войск в Грузии, оскорбля нашу собственную на село военного начальника возложенную доверенность...¹³

ეკატერინე მეორე ბრალს სდებდა მეფე ერეკლეს, „ქართველ მფლობელს“, რომ მან თავშესაფარი მისცა „ბოროტგამზრახველ“, ტოტლებენისგან გაქცეულ და მის წინააღმდეგ მოქმედ რუს ოფიცერებს. რუსეთის იმპერატრიცა ერეკლე მეორეს პირდაპირ კიცხავდა იმისათვის, რომ ამ უკანასკნელმა „обвиняя оным письмом Графа Тотлебена во всем ложно и некстате, по наущению безпокойных и коварных людей, с коими сообщился изменою по случаю отступления его (Тотлебена) от турецкой крепости, называемой Ацкверси (აწყური), которое

однакожь выло необходимо, в предупреждение по худым самогожь его Ираклия распоряжениям, вредных уже наступавшего голода следствии“.

შემდეგ: „Наш генерал граф Тотлебен, сохраняя право всем-ше порученного от нас ему начальства... имел самые основательнейшие и самые убедительнейшие причины привести Ираклия в изнеможенное состояние. Оставляя его и впредь навсегда в настоящей несчастливой участи, собственным легкомыслием навлеchenной, и тем воздавая ему возмездие за причиненной во всей Грузии соблазн“, - ამას უკვე რუსეთის იმპერატორიცა საკუთარი სახელით ამბობს და განაგრძობს, რომ ეს არ გააკეთა სამართლიანობისა და სიკეთის გულისათვის. მან პირობა წაუყენა ერეკლე მეორეს, თუ იგი მოინანიებდა და კაპიტან იაზიკოვის ხელით წერილობით პატიებას გაგზავნიდა პეტერბურგში, ასეთ შემთხვევაში, რუსეთის იმპერატორიცა „ქართველ თავადებს, აზნაურებს და ხალხს“ ჰპირდებოდა, რომ „мы его, Ираклия, в учиненном или преступлении всем-ше прощаем и, возвращая ему прежнее наше монаршее благоволение, силой сей нашей всевысочайшей и грамматы возстановляем в прежнее достоинства, в совершенной надежде будучи, что он от подобных поползновенностей всячески впредь предостерегается имеет, поступая с нашим генералом с откровенностью и употребляя с ревностью и совокупному с ним соглашению все способы...“¹⁴

ეკატერინე მეორის სიგელი იმდენად გულახდილია, იმდენად მიკერძოებულია საკუთარი გენერლისადმი და იმდენად ნეგატიურადაა განწყობილი ერეკლესადმი, რომ უკანასკნელს, მართლაც რომ გულუბრყვილო ყოფილიყო, ილუზიისათვის არავითარ საფუძველს აღარ უტოვებდა. რას ნიშნავდა და რას მოას-

წავებდა ეკატერინე დიდის სიგელი.

1. რუსეთის იმპერატორიცამ თავისი მიმართვით უგულბებლყო ერეკლე მეორის სუვერენული სტატუსი, მან ქართლ-კახეთის მეფე ოფიციალურად მოიხსენია არა როგორც გვირგვინოსანი, არამედ როგორც „მფლობელი“. ფაქტიურად ეს ნიშნავდა ერეკლე მეორის არაკანონიერ მმართველად გამოცხადებას და ნიადაგს ამზადებდა მისი გადაყენებისათვის.

2. რუსეთის იმპერატორიცამ ღიად დაუჭირა მხარი გენერალ ტოტლებენს და ამით გაამართლა მისი ძირგამომთხრელი ანტისახელმწიფოებრივი მოქმედება ქართლ-კახეთის სამეფოში. მან ოფიციალური სანქცია მისცა თავის გენერალს, განეგრძო ქართლ-კახეთის მთლიანი თუ ნაწილობრივი ოკუპაცია და მეფის დამხობისა თუ შევიწროების პროცესი, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნებოდა.

3. რუსეთის უმაღლესმა ხელისუფალმა ღიად და ოფიციალურად დაადანაშაულა თავისი მოკავშირე ქართლ-კახეთის მეფე და ფაქტიურად მის ქვეშევრდომებს, თავადაზნაურობას და მოსახლეობას, საკუთარი მეფის წინააღმდეგ მოუწოდა. თუ აქამდე რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლება ფორმალურად მაინც იცავდა ეტიკეტს თავისი მოკავშირე ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმართ, ახლა იგი შეუნიღბავად, უხეშად ჩაერია მის საშინაო საქმეში.

4. რუსეთის უმაღლესმა ხელისუფლებამ ქართლ-კახეთის მეფეს ულტიმატუმი წაუყენა – ერეკლე მეორეს ბოდიში უნდა მოეხადა იმპერატორიკას წინაშე, შერიგებოდა გოტლობ ტოტლებენს, მისი მითითებები შეესრულებინა და სასწრაფოდ დაეწყო საომარი მოქმედებები – დივერსიები ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიაზე, ან კიდევ, საკუთარ ბედს მინდობოდა, რუსეთის იმპერატორიკის მფარველობის გარეშე.

ეკატერინე მეორის მიერ ქართლ-კახეთის მოსახლეობისადმი გამოცემული მიმართვა ყოველგვარ ეჭვს ფანტავს, რომ თითქოს გენერალი ტოტლებენი თვითნებურად მოქმედებდა. პირიქით, იგი ზუსტად ასრულებდა იმპერატორიკას ინსტრუქციას. რუსეთის

ხელისუფლების მიზანი იყო ერეკლე მეორის სრული გაკონტროლება ტოტლებენის მიერ და თუ ეს არ მოხერხდებოდა მისი ტახტიდან ჩამოგდების გზით დამორჩილება.

იმხანად, რუსეთის ხელისუფლების ვერაგული პროექტი ვერ განხორციელდა. ერეკლე მეორემ საშუალება აღარ მისცა ტოტლებენს გორი და სხვა ციხე-ქალაქები დაეკავებინა. რუსეთის იმპერიამ, საქართველოში იმჟამად არსებული ჯარით, ვერ შეძლო ერეკლე მეორის ხელისუფლების სწრაფი ლიკვიდირება. ის, რაც რუსეთის იმპერიამ 30 წლის შემდეგ განახორციელა გიორგი XII-ის უნიათო მეფობის დროს, შეუძლებელი აღმოჩნდა ერეკლე მეორის ძლიერი ხელისუფლების პირობებში. რუსეთის იმპერატორისა და მისი რჩეული თანამემამულე გენერლის „ბლიც-კრიგი“ ჩაიშალა. გენერალ-მაიორი გოტლობ კურტ ჰენრიხ ტოტლებენი იძულებული გახდა ქართლ-კახეთი დაეტოვებინა და იმერეთის სამეფოში გადასულიყო.

ერეკლე მეორის მკროპასთან დაკავშირების უკანასკნელი ცდები

1750-იანი წლებიდან თითქმის ნახევარი საუკუნის მანძილზე, ქართლ-კახეთის სამეფო მთელს კავკასიაში უძლიერესი სახელმწიფო გახლდათ. ეს იყო მცირე რენესანსის ხანა საქართველოს ისტორიაში. შესაძინევად აღდგა ქვეყნის ეკონომიკა, მეურნეობა, ვაჭრობა, გამოცოცხლდა კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრება, მწერლობა, მოღონიერდა ქალაქები

ამასთანავე, გეოპოლიტიკური ვითარება უადრესად მძიმე რჩებოდა: პატარა და დაშლილი საქართველო, რომელსაც გაერთიანების პერსპექტივა, იმჟამინდელ საერთაშორისო ვითარებაში თითქმის არ გააჩნდა, სამი ძლიერი და შეურიგებელი მტრის გარემოცვაში იმყოფებოდა: ოსმალეთის, ყიზილბაშური ირანის და ლეკიანობის.

ქართველ პოლიტიკოსებს ესმოდათ, რომ ქართლ-კახეთის ბედი ორ გარემოებაზე იყო დამოკიდებული: მეფე-თვითმპყრობელის სიძლიერეზე და მეტროპოლიის სისუსტეზე. ჯერ კიდევ ზურაბ ავალიშვილმა შენიშნა საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი თავისებურება: რომელიმე მეზობელი იმპერიის დაშლა, ან დასუსტება იწვევდა საქართველოს გაძლიერებას და რეგიონში მის ჰეგემონობას.

ქართლ-კახეთის გაძლიერებაც მნიშვნელოვანწილად განაპირობა ამ ორმა გარემოებამ: ნადირ-შაჰის სიკვდილმა ირანი დაასუსტა და დაშალა, ხოლო ქართული სახელმწიფოს სათავეში აღმოჩნდა ძლიერი პიროვნება, შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი და ძლიერი მხედართმთავარი ერეკლე მეორე. ამავე დროს, არ არსებობდა არავითარი გარანტია, რომ ორივე ზემოაღნიშნული ფაქტორი მუდმივი იქნებოდა.

ერეკლე მეორეს სრულიად სხვა ჩანაფიქრი და სტრატეგია ჰქონდა შემუშავებული, განსხვავებით მისი წინაპარი მეფე-პოლიტიკოსებისაგან. მისი წინამორბედი მეფეები ევროპისა და რუსეთის მხოლოდ სამხედრო დახმარებას მიეღობოდნენ. მეფე ერეკლე, პირველი იყო, რომელმაც ქრისტიანი მოკავშირის სამხედრო დახმარების მიზანთან ერთად — ქვეყნის ევროპულად გარდაქმნის მიზანი დაისახა. ისევე, როგორც მის წინაპრებს, ერეკლე მეორესაც, უპირველეს ყოვლისა, ევროპა აინტერესებდა როგორც სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირე, რომელიც ქვეყანას მუსლიმური სახელმწიფოების აგრესიისაგან დაიცავდა. მაგრამ მას ჰქონდა მეორე მიზანიც. ქართლ-კახეთის სამხედრო ძალების და საერთოდ, ქვეყნის სამეურნეო-ეკონომიკური და კულტურულ-პოლიტიკური სფეროების ევროპულად გარდაქმნა. პირველ რიგში, ქართული ლაშქარი ევროპული ტიპის რეგულარულ ჯარად უნდა ტრანსფორმირებულიყო; აღჭურვილიყო ცეცხლსასროლი იარაღით და არტილერიით; შემოღებულიყო ევროპული სამხედრო სტრუქტურა, წოდებები, დისციპლინა და ა.შ.

ქართველ მეფეს, თავისი ეპოქის გამოჩენილ სამხედრო მოღვაწეს, შესანიშნავად ესმოდა ევროპული არმიისა და ტე-

ქნოლოგიის უპირატესობა აღმოსავლურ შეიარაღებულ ძალებთან შედარებით. თუნდაც მცირერიცხოვანი ევროპული ტიპის ქართული ჯარით, ერეკლე მეფეს ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ ბევრად მრავალრიცხოვან აზიურ სამხედრო ძალებს ძლევადა. ზუსტად ასეც სწერდა მეფე ევროპელ ხელმწიფეებს: „არა გვაქვს ძალი ასეთის რიგისა, რომ ერთ რომელიც ევროპის შინა, ჯარის განწესება არის ის განწესება ვიპყრათ. ცოტანიცა რომ ვიყვნეთ იმ რიგით, რამდენიც უნდა ბევრნი იყვნენ ჩუენს წინააღმდეგთ ღმერთით მაინც მოვერევიოთ და არც ჩუენი წინააღმდეგობა იმათლა შეეძლება საბოლოოთ“.¹⁵

ორი წლით ადრე, ვიდრე ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შევიდოდა, ერეკლე მეორემ დახმარების თხოვნით დასავლეთ ევროპის რამდენიმე სახელმწიფოს მიმართა. 1781 წლის ზაფხულში მეფემ კათოლიკე მისიონერი დომინიკე ევროპისაკენ გაამგზავრა და წერილები გაატანა ავსტრიის იმპერატორთან, საფრანგეთის მეფესთან, სარდინიის მეფესთან, ნეაპოლის მეფესთან, ვენეციის რესპუბლიკის სენატთან და რომის პაპთან. მეფის ამ ნაბიჯიდან ნათლად ჩანს, რომ იგი ფეხს ითრევდა რუსეთთან მჭიდრო კავშირისაკენ.

მფარველობითი ტრაქტატის დადებაამდე ქართლ-კახეთის მეფემ კიდევ ერთხელ სცადა ბედი. სამწუხაროდ, მეფის მიერ წარგზავნილი მისიონერი დომინიკე, კონსტანტინეპოლში, იმავე წლის 3 ივლისს გარდაიცვალა. საქართველოში მოღვაწე უფროსი პატრი ანდრეასი ავსტრიის იმპერატორისადმი გაგზავნილ წერილში, თავის მაღალ ადრესატს ატყობინებდა: პატრი დომინიკე „კონსტანტინეპოლში, პერაზე მოულოდნელად გარდაიცვალა და ამის გამო თავისი მისია მცირედაც კი ვერ შეასრულა“.¹⁶

ერეკლე ჯიუტად ცდილობდა ევროპისათვის ხმა მიეწვდინა. ახლა მან სხვა წარმომადგენელი — პატრი მავრო ვერონელი, — სხვა გზით გაგზავნა ევროპისაკენ — რუსეთზე გავლით. აღმოჩნდა რომ რუსეთის გზა, არაფრით იყო ოსმალეთის ტერიტორიაზე უფრო უსაფრთხო ქართველების ელჩებისათვის. ისიც

უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ მეფე ერეკლემ წინასწარ ჩააყენა საქმის კურსში რუსეთის ხელისუფლება, რომ ელჩს გააგზავნიდა ევროპაში. უსაბუთოდ რაიმეს მტკიცება ძნელია, მაგრამ საეჭვო და დასაფიქრებელი კია, რომ ქართველი მეფის მეორე წარმომადგენელსაც პირველის ბედი ეწია – პატრი მავრო ვერონელი პოლონეთში, ქალაქ ბერდიჩევში გარდაიცვალა.

რატომ არ შეიძლება დაუშვათ, რომ ქართლ-კახეთის მეფის წარგზავნილების სიკვდილი, ბუნებრივი მიზეზებით სულაც არ იყო გამოწვეული. ცნობილია, როგორ უშლიდნენ რუსეთი და ოსმალეთი ქართველებს ხელს, ევროპასთან დაკავშირებაში. ამის შესახებ ერეკლემ წერდა ევროპელ ხელმწიფე-ადრესატებს, ადრეც ბევრჯერ გვინდოდა თქენტან ურთიერთობის დამყარება, მეც და ჩემს წინაპრებსაც, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდაო. ამის შესახებ ხომ ვახტანგ მეექვსეც ატყობინებდა ევროპელებს.

ქართლ-კახეთის მეფის წერილებმა ბოლოს და ბოლოს მაინც ჩააღწია ევროპაში. ისინი ვენაში ჩაიტანეს და ავსტრიის ხელისუფლებას გადასცეს პოლონელმა კაპუცინებმა ვოლფანგმა და ჰილარიუმმა. იმის წარმოსადგენად თუ რას სთხოვდა ქართლ-კახეთის მეფე ევროპელ ხელმწიფეებს, მოვიყვანთ მცირე ამონარიდებს, ერეკლეს წერილებიდან ავსტრიის იმპერატორის იოსებ მეორის, საფრანგეთის მეფის ლუი მეთექვსმეტის, სარდინიისა და ნეაპოლის მეფეებისა და ვენეციის რესპუბლიკის სენატი-სადმი:

„ჩვენი თხოვნა მოწყალე კეისრისა და ამასთან უქრისტიანესი მეფისა და სხვა მეფეებისადმი არის ორი პოლკი. ამით გვექნებოდა ბრწყინვალე თავმოყრა და შესაძლებლობა არჩევანისა“.

„...მუდმივი ორი პოლკის ქირა გვიწყალობეთ და გვიბოძეთ. ამ ნაბოძი თანხით ჩვენ ხალხსა და ჯარს ვიშოვით, თანხმობის შემთხვევაში ევროპული წესით მოვემზადებით. არარაობანი – მტრები ამ წესისა და ამის შესახებ, რომ გაიგებენ და მისი თვითმხილველნი გახდებიან, ჩვენს წინააღმდეგ მოქმედე-

ბას ვერ შესძლებენ და ვერც გაბედავენ“.

„უდიდებულესსა და ყოვლად მოწყალე კეისარს!

თუმცა ამ თხოვნისა ჩვენ ძალიან გვერიდება და გვრცხვე-
ნია, მიუხედავად ამისა, რადგან ჩვენ ქვეყნებს მძიმე უბედურება
ელის (როგორც სხვა მოხსენებით ბარათში უკვე აღნიშნული
იყო), ეს გვაბედვინებს გთხოვთ, ჩვენს განკარგულებაში მოგვცეთ
ორი პოლკი, რათა ჩვენ დავეუფლოთ წვრთნის წესებს და ასეთი
ცოდნით ევროპული სისტემის წესზე განვაწყობთ ჯარი. ამის
შემდეგ, როცა მოწინააღმდეგე შეიტყობს ჯარის დღენიადაგ მზა-
დყოფნას, ველარ გაბედავს ჩვენს ტანჯვა-წამებას“.

„ჩვენ არა ვართ აღჭურვილნი ძალით, რომ შეექმნათ ისეთი
რიგის ჯარი, როგორიც ევროპას ჰყავს.

...ვიმყოფებით სპარსეთსა და აზიის სხვა სამეფოებს შორის.
ამ სამეფოებს შორის მტრობა ჩამოვარდა, ყველა შფოთვამ მოიცვა
და ახლა ისინი დასუსტებულნი არიან. ამჟამად მათ არაფერი
შეუძლიათ, განსაკუთრებით, თუ ჩვენ გვეყოლება დისციპლინირე-
ბული ევროპული რიგის ჯარი. მაგრამ რაკი არ გვყავს ასეთი
ჯარი, ლეკები დაღესტნიდან და კავკასიიდან და სხვა მეზობელი
მაჰმადიანები ერთიანდებიან და ჩვენ გვაწიოკებენ.

ვინც უნდა დაგვხმარებოდა, ისინიც ნაკლებად გვეშველები-
ან და ამიტომ ჩვენ დიდ განსაცდელში ვვარდებით უფულობის
გამო.

ამრიგად, გთხოვთ თქვენს დიდებულებას და მოწყალე
უდიდებულესობას, ერთი პოლკი ჯარის შესანახი თანხა მოგვც-
ეს ჩვენს გასაძლიერებლად. შესაძლებელია, უზენაესის წყალო-
ბით, თავისი ძალების შესაბამისად, ეს ქვეყანაც ჩადგეს ევროპის
მეფის სადიდებლად მის სამსახურში“.¹⁷

ამ ამონარიდებიდან და სხვა მასალებიდან ცხადად ჩანს,
რომ გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებადღე, ერეკლე მეორემ
კიდევ ერთხელ სცადა ევროპასთან დაკავშირება და მათთვის
დახმარების თხოვნა. გერონტი ქიქოძე გაკვირვებასაც კი გამოთქ-
ვამდა: მეფე ერეკლე რეალისტური ბუნების ადამიანი გახლდათ
და ასეთი „პოლიტიკური რომანტიზმი“ როგორ გამოიჩინა –

ევროპას დასახმარებლად როგორ მიმართაო. მართალი იყო ბრწყინვალე პუბლიცისტი: იმჟამინდელი ევროპისათვის ქართლ-კახეთში რამდენიმე ათასი ჯარისკაცის გაგზავნა, ან შესაბამისი რაოდენობის ფინანსური შეწევნა და ოსმალეთთან დაპირისპირება, რომანტიკულ ოცნებას უფრო წააგავდა. მაგრამ გერონტი ქიქოძე იქვე განმარტავდა კიდევ: ერეკლეს მიმართვები "უფრო მისი სასოწარკვეთილი მდგომარეობით აიხსნებოდა, მისი მისწრაფებით ყოველივე ღონისძიება ეცადა ქართველი ერის გადასარჩენად".¹⁸

მეფე ერეკლეს, შესაძლოა ყველაზე უკეთ ჰქონდა გააზრებული ევროპელებისაგან ოსმალთა წინააღმდეგ სამხედრო-ფინანსური დახმარების ილუზორულობა, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ – ქართლ-კახეთის მეფემ უკანასკნელად სცადა ბედი. ამით მან ყველა მისი გვირგვინოსანი წინაპრის წინაშეც და შთამომავლობის გასაგონადაც – თავისი ისტორიული გადაწყვეტილება დაასაბუთა – მე ყველაფერი ვცადე, სანამ უკანასკნელ ნაბიჯს გადავდგამდი!

მართლაც, არც ერთ ევროპულ სახელმწიფოს, რომლებიც დიდად იყვნენ დაცილებული საქართველოს, არ შეეძლო ქართლ-კახეთისათვის რეალური დახმარება. ერეკლე მეორის თანამედროვე ავსტრიის იმპერატორიცამ მარია ტერეზამ (1740–1780) ძლივს შეინარჩუნა საკუთარი ტახტი ე. წ. „ავსტრიის მემკვიდრეობისათვის“ ბრძოლაში და რამდენიმე მნიშვნელოვანი ტერიტორიაც დაკარგა. მისი მემკვიდრე და ერეკლეს აღრესატი იოსებ მეორე უფრო სახელმწიფოს ეკონომიკური გაძლიერებისა და საკუთარი სამფლობელოების შენარჩუნებისათვის ზრუნავდა.

საფრანგეთი აქტიურად ეხმარებოდა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ამერიკელებს ინგლისელებთან ბრძოლაში. რაც შეეხება ვენეციის რესპუბლიკას, სარდინიისა და ნეაპოლის მეფეებს, მათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეეძლოთ რაიმე დახმარების გაწევა საქართველოსთვის, თუ ამას ევროპის დიდი ქვეყნები მოინდომებდნენ.

ქართლ-კახეთის მეფის უკანასკნელ ცდას ევროპის სახ-

ელმწიფოები არ გამოხმაურებიან. დრო კი არ ითმენდა. ქართველობას მოკავშირე-მფარველი უნდა ეპოვა მაჰმადიანური გარემოციდან თავდასახსნელად. 1783 წლის 6 სექტემბერს, პეტერბურგში, ავსტრიის ელჩი კობენცლი ვენას მოახსენებდა, რომ „საქართველოს პრინცმა ერეკლემ თავისი სამფლობელოები აქაურ სკიპტრას (ე.ი.რუსეთის იმპერატორისას - დ. შ) დაუმორჩილა“. ელჩს გეორგიევსკის ტრაქტატი ჰქონდა მხედველობაში, რომლითაც, მეფე ერეკლეს „გადაეწყვიტა ბედი ქართლისა“.

ქართლ-კახეთის მეფის ეს ნაბიჯი იძულებითი იყო.

რუსეთ-საქართველოს მფარველობითი ტრაქტატი - ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის დასასრული

რუსეთის ანტიქართულ-სახელმწიფოებრივმა მოქმედებამ 1770 წლის აპრილ-ივნისში, ერეკლე მეორე სერიოზულად შეაშფოთა. რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის შეფს გრაფ ნ. პანინს თავადი მოურავოვი სწერდა, რომ როცა ერეკლე მეფემ ტოტლებენის მიერ ქართველების იმპერატორის ერთგულებაზე დაფიცების შესახებ გაიგო: „пришел в такую конфузию и так встревожился, что не знал, ему начать делать: созвал посекрету своих надежных советников и рассуждали они целую неделю...“¹⁹

რუსეთ-საქართველოს შორის დაძაბულობის მთავარი მიზეზი, ერეკლე მეორის მიერ ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართული „დივერსიების“ შეწყვეტა გახლდათ. ქართლ-კახეთის მეფეს ბუნებრივია არ სურდა ოტომანთა უზარმაზარ იმპერიასთან სამხედრო დაპირისპირება, თუ მოკავშირე არ ეყოლებოდა. ასეთ მოკავშირეობას მას რუსეთი ჰპირდებოდა, მაგრამ მხოლოდ სიტყვიერად.

1774 წლის ზაფხულში ოსმალეთ-რუსეთს შორის დადებული ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ პეტერბურგში თანდათან მწიფდებოდა აზრი ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღების შესახებ.

ეს საკითხი რუსეთის საიმპერატორო კარზე საბოლოოდ 1779-1782 წლებში მომწიფდა და იგი რამდენიმე გარემოებით იყო გამოწვეული, უფრო სწორედ კი - დაჩქარებული. რუსეთს მშვენივრად მოეხსენებოდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღება, უპირველეს ყოვლისა - ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის და მისი რეალიზატორების - ოსმალეთისა და ირანის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ოსმალეთი ახალი დამარცხებული გახლდათ და იგი სავარაუდოდ რუსეთს წინააღმდეგობას ნაკლებად გაუწევდა, თანაც, ქართლ-კახეთი მისი გავლენის სფეროში არ შედიოდა. ერეკლე თავის პირობებს უყენებდა ეკატერინე მეორეს - რუსეთს მფარველობაში უნდა მიეღო ქართლ-კახეთის სამეფო და საამისო მფარველობითი და სამოკავშირეო ხელშეკრულებაც უნდა გაფორმებულიყო ორ სახელმწიფოს შორის. იგი გარანტიას სახელმწიფოთაშორისი ხელშეკრულების გაფორმებით ითხოვდა. უნდა შექმნილიყო ისეთი დოკუმენტი, რომელიც სამართლებრივად დაუპირისპირდებოდა, გაანეიტრალებდა და გააუქმებდა ამასიის გეოპოლიტიკურ სისტემას და მას ახალი გეოპოლიტიკური რეალობით შეცვლიდა.

რუსეთის მთავარ მოწინააღმდეგეს აღმოსავლეთ კავკასიის ძველი ბატონ-პატრონი - ირანი წარმოადგენდა. 1779 წელს გარდაიცვალა ქერიმ-ხან ზენდი და ირანი კვლავ მრავალწლიანმა შინაფეოდალურმა ბრძოლებმა მოიცვა. იგი ფაქტიურად ექვს ნაწილად იყო გაყოფილ-დაშლილი და ვერც ერთი ამ ნაწილის მმართველი წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა რუსეთის ნებისმიერ, ირანისათვის არასასურველ აქციას. ცხადია, რუსეთის იმპერიის გააქტიურებისათვის სამხრეთ კავკასიაში, მეტად ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნა. პეტერბურგის გააქტიურების კიდევ ერთ დამატებით გარემოებას ქმნიდა ერეკლე მეორის ზემოგანხილული მცდელობანი ევროპასთან დაკავშირებისა, რასაც ეკატერინე

დიდის სასახლეში გაღიზიანებით შეხვდნენ.

1782 წლის შემოდგომა—ზამთრის პერიოდში, პეტერბურგის საიმპერატორო სასახლეში, შემუშავდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღების ხელშეკრულების პროექტი. მას საფუძვლად დაედო ეკატერინე მეორის მითითებები. დეკემბერში ა. ა. ბეზბოროდკომ, ეკატერინე მეორის მდივანმა და კანცლერმა, პროექტი გაუგზავნა გრიგოლ პოტიომკინს და შეატყობინა, რომ ამ უკანასკნელს ევალებოდა ქართლ-კახეთთან ხელშეკრულების დადების ორგანიზაცია. იმპერატრიცას მითითებით, პროექტში გათვალისწინებული იყო შემდეგი პირობები: ტრაქტატში ქართლ-კახეთის მხარე უნდა მოხსენიებულიყო „მოკავშირედ და არა ქვეშევრდომად“; ქართულ მხარეს არავითარი გადასახადები არ უნდა გადაეხადა. ერთ-ერთი პირობა ქართლ-კახეთს უკრძალავდა ევროპის სახელმწიფოებთან ურთიერთობას: „Отклонить всякое их знакомство с Императором (римским) и с другими Христианскими державами, сказав, что они имеют условие не вмешаться в дела, до Азиатских наших соседей касающиеся; да и писем к Императору (Римским) не посылать“. რომის იმპერატორში იგულისხმებოდა ავსტრიის იმპერია და გვირგვინოსანი იოსებ მეორე.²⁰

შემდეგი ერთ-ერთი მითითება რუსული პროექტისა, კიდევ უფრო იმპერატიულია: „Вместить право Монархам нашим, дивану, Царям Грузинским – инвеституру, и чтобы более сей народ привезать к России, то бы всем полезно Иерархию их привезать к Нашему Синоду... архиепископа же Католикоса, то ему (sic), соборного, поставить степенем в Российской церкви между первыми“.

კიდევ ერთ-ერთი მუხლი კვლავ ეკლესიას ეხება: „Когда по духовенству они привязаны будут к Синоду, то по сему примеру и Римское духовенство (в Грузии) от России же получать будут, а сим кончится сношение с императором

(Римским), которому причиною миссионарии“.²¹

რუსეთის იმპერატორიკას ამ მითითებებიდან კარგად ჩანს იმპერიის ფარული მისწრაფებები ქართლ-კახეთის სამეფოსთან დაკავშირებით: რუსეთი მხოლოდ დროს და ხელსაყრელ ვითარებას ელოდებოდა პატარა სახელმწიფოს დასაპყრობად, ხოლო მანამდე, ევროპისაგან სრულ იზოლაციაში აქცევდა ქართლ-კახეთს, საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიას რუსეთის საეკლესიო სტრუქტურაში აერთიანებდა და სინოდს უქვემდებარებდა და ა. შ.

1782 წლის ბოლოს პოტიომკინმა იაკობ რაინეგისის საშუალებით შემოუთვალა ერეკლე მეორეს, რომ სპეციალური თხოვნით მიემართა რუსეთის საიმპერატორო კარისათვის – მიეღო ქართლ-კახეთის სამეფო მფარველობაში. ასეთი თხოვნით ერეკლე მეორემ 21 დეკემბერს მიმართა რუსეთის იმპერატორიკას. 1783 წლის პირველ ნახევარში ერეკლე მეორემ დარბაზის წევრებთან ერთად განიხილა პეტერბურგიდან გამოგზავნილი და ეკატერინე მეორესთან შეთანხმებული ხელშეკრულების ტექსტი. იგი შედგენილი იყო ერეკლე მეორის მიერ შედგენილი პროექტის, ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის პირობისა და ეკატერინე მეორის მითითებების საფუძველზე. ქართულმა მხარემ ხელშეკრულების პროექტი მიიღო. ისტორიას არ შემოუნახავს ცნობა, რომ პროექტის განხილვას რაიმე აზრთა სხვაობა ან წინააღმდეგობა გამოეწვიოს.

1783 წლის 24 ივლისს ხელი მოეწერა ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთს შორის ხელშეკრულებას, რომლის თანახმადაც აღმოსავლურ-ქართული სახელმწიფო რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შევიდა. ქართლ-კახეთის მეფე უარყოფდა „სპარსთა“ და სხვათა მპყრობელთა უზენაესობას და „წინაშე პირსა ყოვლისა სოფლისასა“ აღიარებდა რუსეთის ხელმწიფის უზენაესობა-მფარველობას. ასე იწყებოდა 13 არტიკულისაგან შემდგარი რუსეთ-საქართველოს ანუ როგორც უწოდებენ – გეორგიევსკის ტრაქტატის პირველი არტიკული.²²

რუსეთის მხარე ვალდებულებას კისრულობდა დაეცვა

ქართლ-კახეთის სამეფო გარეშე მტრებისაგან, ხოლო მისთვის წართმეული ტერიტორიები დაებრუნებინა. „მეგობრობის პირობის“, ანუ რუსული ტექსტის მიხედვით „მეგობრობის ხელშეკრულების“ (Дружественный договор), დანარჩენი არტიკულები მხარეების ვალდებულებებს აფიქსირებდნენ: ქართლ-კახეთის შემდგომ მეფეებს სამეფო ნიშნებს იმპერატორი გამოუგზავნიდა ანუ დაამტკიცებდა; უცხო ქვეყნებთან მიმოწერა ქართულ მხარეს რუსეთთან უნდა შეეთანხმებინა; მხარეებს ერთმანეთთან თავიანთი წარმომადგენლები ეყოლებოდათ და ა. შ. გამოვეყთ ზოგიერთი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, მუხლი.

რუსეთის იმპერატორი ქართული მხარის მტრებს საკუთარ მტრებად მიიჩნევდა, ხოლო ოსმალეთთან, სპარსეთთან და სხვა ქვეყნებთან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულებები ქართლ-კახეთის სამეფოზეც ვრცელდებოდა. გარდა ამისა, რუსეთის მხარე არ უნდა ჩარეულიყო ქართლ-კახეთის საშინაო საქმეებში (არტიკული VI).

ქართლ-კახეთის კათოლიკოს-პატრიარქი რუსეთის ეკლესიის სინოდის წევრი ხდებოდა და ფაქტიურად რუსული ეკლესიის იერარქიულ სტრუქტურაში ერთიანდებოდა, რაც ქართული ეკლესიის სინოდისადმი დაქვემდებარებას ნიშნავდა.

ხელშეკრულებას ახლდა ოთხი სპეციალური (ცალკე) მუხლი, რომელიც დამოუკიდებელი დოკუმენტის სახეს ატარებდა. იგი ითვალისწინებდა ორი რუსული ბატალიონის გამოგზავნას ქართლ-კახეთში; რუსეთის ჯარების კავკასიის ხაზის სარდალი საჭიროების შემთხვევაში უნდა დახმარებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს და ბოლოს, რუსეთი პირობას დებდა, რომ ომის ან მოლაპარაკების გზით შეეცდებოდა დაებრუნებინა ქართლ-კახეთისათვის მტრებისაგან მიტაცებულ-დაკარგული ტერიტორიები.²³

რაც შეეხება გეორგიევსკის ტრაქტატის ადგილს, როლს და მნიშვნელობას, რაც არაერთხელ გამხდარა ამ უკანასკნელი 228 წლის მანძილზე განხილვის საგანი. დღეს რიგი ავტორები წერენ, რომ 1783 წლის ხელშეკრულების დადება ერეკლე მე-

ორის დიდი შეცდომა იყო; რომ მან ვერ გაითვალისწინა რუსეთის ხელისუფლების მზაკვრული პოლიტიკა და ა. შ. ვფიქრობთ, რომ ამგვარ შეფასებაში, ისევ დღევანდელი პოლიტიკური რეალობის იმპულსია ჩარეული. ლოგიკა ამგვარია: რუსეთის იმპერიალიზმი და იმპერიული პოლიტიკა XVIII საუკუნეშიც ისეთივე აგრესიულ-დამპყრობლური იყო საქართველოს მიმართ, როგორც XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე და როგორც დღეს არის. ერეკლე მეორეს უნდა გაეთვალისწინებინა, რომ რუსეთი აუცილებლად გამოიყენებდა გეორგიევსკის ტრაქტატს ქართლ-კახეთის სამეფოს გასაუქმებლად. ერთი სიტყვით, ქართლ-კახეთის მეფის დღევანდელი ოპონენტები თვლიან ან ისე გამოდის, რომ ერეკლე მეორე უნდა დარჩენილიყო ირანის გავლენის სფეროში და მშვიდობიანი იდილია არ დაერღვია ბრწყინვალე პორტასთან. გამოდის რომ საქართველო უნდა დარჩენილიყო ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის რეალობაში.

ჩვენ სრულიად ვეთანხმებით ავტორებს, რომლებიც განმარტავენ, რომ რუსეთის სახელმწიფო ისეთივე აგრესიული და დამპყრობლური პოლიტიკის მატარებელი იყო XVIII საუკუნეში, როგორც შემდგომ ასწლეულებში და დღეს. მაგრამ საქართველოსათვის ეს გარემოება საერთო ვითარებას არ ცვლიდა. მას უნდა გადაეწყვიტა ძირითადი დილემა - მუსლიმანური ირანულ-ოსმალური აღმოსავლეთი თუ თუნდაც იმპერიულ-აგრესიული, მაგრამ მაინც ქრისტიანულ-კულტურული რუსეთი, რომელთან დაახლოება ევროპულ ცივილიზაციასთან დაკავშირების პოტენციალსაც გულისხმობდა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ როდესაც აზიურ-აღმოსავლურ გარემოცვაზე ვსაუბრობთ, მასში იგულისხმება საქართველოსადმი მტრულად განწყობილი ჩრდილო-კავკასიური სამყარო და ლეკიანობა, რომელიც არანაკლებ და უფრო დამანგრეველ საფრთხეს წარმოადგენდა ქვეყნისათვის ვიდრე ირანულ-ოსმალური აგრესია. ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის მოშლა ლეკიანობის ნეიტრალიზაციასაც ნიშნავდა.

ქართლ-კახეთის მეფის მიერ რუსეთთან ხელშეკრულების გაფორმება არ ყოფილა მარტოოდენ ერთი მეფის მიერ

ქვეყნის კონკრეტული მდგომარეობით გამოწვეული ტაქტიკური სახის გადაწყვეტილება. მას უფრო ღრმა, ქვეყნის საერთო მდგომარეობის და სამომავლო განვითარების განსაზღვრის აუცილებლობა ედო საფუძვლად და სტრატეგიულ ხასიათს ატარებდა.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის განმავლობაში, ქართლ-კახეთის სამეფოს და ერეკლე მეორის წინაშეც რამდენიმე მძიმე და გადაუჭრელი პრობლემა იდგა:

1. მეფობის შენარჩუნება - რუსეთის იმპერატრიცა ჯერ კიდევ მფარველობდა ქართლის მეფობის კანდიდატს ალექსანდრე ბაქარის ძეს და ყოველ წუთს შეეძლო მისი დაპირისპირება და ამხედრება ერეკლესა და მისი შთამომავლების წინააღმდეგ;

2. ირანის შესაძლო გაძლიერება და ქართველი მეფეების გამაჰმადიანების გზით, XVII საუკუნის პრაქტიკის აღდგენა. ეს შესაძლოა ერეკლეს სიცოცხლეში არ მომხდარიყო, მაგრამ მომხდარიყო მისი მემკვიდრეების დროს;

3. მეფობისა და სახელმწიფოს გაუქმების შესაძლებლობა, როგორც ეს მოხდა 1723-1735 წლებში - „ოსმალობის“ დროს, როცა ბრწყინვალე პორტამ მოახდინა ქართლისა და კახეთის სამეფოების სრული ინკორპორაცია და გრძელდებოდა „ყიზილბაშობის“ დროსაც, 1735-1744 წლებში.

4. მუდმივი ომიანობა, რომელიც ანადგურებდა ქვეყნის მეურნეობას და სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შესაძლებლობას არ იძლეოდა.

5. მართლმადიდებლური ქრისტიანობის გავლენის შესუსტების საფრთხე, რასაც იწვევდა მისი იზოლირებულობა; სხვა კონფესიების მზარდი გავლენის ზრდა (მაჰმადიანობა, გრიგორიანობა).

6. კულტურული იდენტობის დაკნინების საშიშროება, ეროვნულ-ქრისტიანული კულტურის იზოლირება და მაჰმადიანური კულტურული გავლენის ზრდის საფრთხის არსებობა, როგორც ეს მოხდა ქართლ-კახეთში - XVII საუკუნის ე. წ. „მშვიდობიანი ირანიზაციის“ პერიოდში ან სამცხეში, სადაც

ქართული სარწმუნოებრივი და კულტურული თვითმყოფადობის გადაშენების ფაქტი დანარჩენ ქართველობას თვალწინ ედო;

7. დემოგრაფიული დაღმასვლა, რასაც იწვევდა, როგორც მუდმივი ომიანობა, ისე „ტყვის სყიდვა“, რომლის ნაწილობრივი აღკვეთა ერეკლემ და სოლომონმა შეძლეს, მაგრამ მისი მასაზრდოებელი საფუძველი ვერ აღმოფხვრეს.

8. სრული იზოლაცია ქრისტიანულ-კულტურული ევროპული ცივილიზაციისაგან და მისგან გამომდინარე ნეგატიური შედეგების დაძლევის უპერსპექტივობა;

9. ქვეყნის გაერთიანების შეუძლებლობა;

10. სრული აგრესიულ-მაჰმადიანური გარემოცვა და მისი მატარებელი დიდი და მცირე სახელმწიფოების (ოსმალეთი, ყიზილბაშური ირანი, ლეკეთი, სახანოები) მტრული რეალობა, განპირობებული სარწმუნოებრივი პრიორიტეტით, რაც განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო მაჰმადიანური აღმოსავლეთისათვის.

აი, არასრული ჩამონათვალი იმ გადაუჭრელი პრობლემებისა, რომელთა მუდმივი მაცოცხლებელი წყარო ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის ფაქტორის არსებობა გახლდათ. ამასიის სისტემის გაუქმება ვერც დაშლილ-დაქუცმაცებულ და ვერც პერსპექტივაში წარმოსადგენ გაძლიერებულ-გაერთიანებულ საქართველოს შეეძლო. დაძაბუნებული ირანი და ოსმალეთიც კი სამხედრო პოტენციით, ბევრად აღემატებოდნენ საქართველოს შესაძლებლობებს. ეს ყველაფერი კარგად მოეხსენებოდათ ჩვენს წინაპრებს და ამიტომაც გამუდმებით ეძებდნენ ძლიერ მოკავშირე სახელმწიფოს. ასეთი მოკავშირე მაშინდელ ევროპაში არ მოიძებნა მთელი სამი საუკუნის მანძილზე, კონსტანტინეპოლის აღების დროიდან. რჩებოდა რუსეთი - მაგრამ არა როგორც არჩევანი, როგორც ხშირად მიაჩნდათ და მიაჩნიათ, - არამედ როგორც არსებული და შესაძლებელი გამოსავალი და ერთადერთი რეალობა..

ყველაფერი ჩვენზე ადრე და ჩვენზე კარგად დაასაბუთა და დაწერა ივანე ჯავახიშვილმა: „ამ დროს პატარა საქართველო

და მისი გმირი ნიჭიერი მეფე განმარტოებული და განათლებულ ქვეყნიერებას ყოველ მხრივ მოწყვეტილი იყო. საქართველოს მთავრობა დარწმუნდა, რომ ამაო იყო ყოველივე მისი ცდა ევროპის სახელმწიფოებამდის ხმის მისაწვდენად, რომ მოზღვავებული მტრების წინააღმდეგ იქითგან დახმარების მოლოდინი ტყუილი ოცნება იქმნებოდა. ასეთს გარემოებაში ერეკლე მეფე და საქართველოს მთავრობა რაინეგისის რჩევას, რომელიც, როგორც ეხლა ირკვევა, თვით რუსეთის მთავრობის მიერ დავალებული საიდუმლო მინდობილობით ყოფილა, რასაკვირველია სიამოვნებით შეიწყნარებდა. რუსეთის მეტი მომშველელი მაშინ მათ აღარავინ ეგულებოდათ და ისევ ამ ძლიერ ჩრდილოელ სახელმწიფოს მიჰმართეს“.²⁴

დაბოლოს, 1783 წლის ხელშეკრულების ხასიათს არაერთი მკვლევარი შეეხო და გამოთქვა აზრი, რომ ტრაქტატი გულისხმობდა ქართლ-კახეთის ვასალურ სახელმწიფოდ ქცევას, ან რუსეთის პროტექტორატს აღმოსავლეთ საქართველოზე. ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ტრაქტატი არც ერთს ნიშნავდა და არც მეორეს, იგი „მფარველობით-მოკავშირეობითი“ ხასიათის ხელშეკრულება გახლდათ. ჩვენი აზრით, ეს ორი თვალსაზრისი ერთმანეთს არ გამორიცხავდა. ტრაქტატი ერთსაც გულისხმობდა და მეორესაც. იგი ერთის მხრივ იყო „მფარველობით-მოკავშირეობითი“ მეგობრობის ხელშეკრულება, მაგრამ ამავდროულად, ქართლ-კახეთის მეფე ცნობდა რუსეთის იმპერატორის უზენაესობას, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ქართლ-კახეთი რუსეთთან მიმართებაში, რამდენადმე დამოკიდებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა.

რიგი ავტორებისა, ადრეც და დღესაც, უსაფუძვლო ბრალდებას უყენებენ ერეკლე მეორეს, რომელმაც ქართლ-კახეთის სამეფო 1783 წლის ტრაქტატის მიხედვით, შეზღუდული სუვერენობის მქონე სახელმწიფოდ აქცია. ამგვარი ბრალმდებლები არ ითვალისწინებენ გვიანი საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ მთავარ თავისებურებას. ქართლ-კახეთის სამეფო ასეთივე დამოკიდებულ სახელმწიფოდ განიხილებოდა ტრაქტატის

დადებამდეც. მართალია, ერეკლე მეორე სრულიად დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდა, მაგრამ საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში, ქართლ-კახეთის სამეფო ირანის გავლენის სფეროში მყოფ ქვეყნად მიიჩნეოდა. არსებობდა ამასიის სისტემა, რომელსაც ცნობდა მაშინდელი ევროპა. გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებით ერეკლე მეორემ უარყო ამასიის სისტემა, გამოვიდა ამ სისტემის დაქვემდებარებიდან და არამარტო ფაქტიურად, არამედ იურიდიულადაც საფუძველი ჩაუყარა ახალ რეგიონალურ გეოპოლიტიკურ რეალობას, რომელსაც ამასიის სისტემის საწინააღმდეგოდ, გეორგიევსკის გეოპოლიტიკური სისტემაც შეიძლება ეუწოდოთ.

ამავე დროს, გეორგიევსკის ტრაქტატი იყო პირველი საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტი, სადაც ქართლ-კახეთის სამეფო, თავისი კუთვნილი სამფლობელოებით, დაფიქსირდა, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომელიც აღარ განიხილებოდა ირან-ოსმალეთის ქვეშევრდომად.

გეორგიევსკის ტრაქტატში არ იყო არც ერთი პუნქტი, რომელიც გამოყენებული შეიძლებოდა ყოფილიყო ქართული სახელმწიფოებრიობის გასაუქმებელ იურიდიულ საფუძვლად.

მიუხედავად ამისა, გეორგიევსკის ტრაქტატში თავიდან ვერ იქნა აცილებული ზოგიერთი წამგებიანი მუხლი, რომელიც სახელმწიფოებრიობის არა, მაგრამ საქართველოს მართლმადიდებლური ქრისტიანული ეკლესიის ავტოკეფალიის გასაუქმებლად შეიძლებოდა გამოყენებულიყო. ჯერ კიდევ ეკატერინე მეორე მიუთითებდა პოტიომკინს, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი სინოდში შეეყვანათ და ამით ქართული მართლმადიდებლობა რუსული ეკლესიისათვის „მიებათ“, მისკენ „მიეზიდათ“. ქართულმა მხარემ რუსეთის ამ მოთხოვნას, როგორც ჩანს, წინააღმდეგობა ვერ გაუწია და ტრაქტატის მერვე მუხლში დათანხმდა დაფიქსირებულიყო, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ხდებოდა რუსეთის ეკლესიის უწმინდესი სინოდის წევრი. მეტიც, სინოდში, ანუ რუსული ეკლესიის მეთაურთა იერარქიაში, საქართველოს კათოლიკოსს უნდა დაეკავებინა

მერვე ადგილი - ტობოლსკის არქიებისკოპოსის შემდეგ.

ცხადია ამგვარი სტატუსი, „ლახავდა მცხეთის უძველესი საპატრიარქო ტახტის მპყრობელის, სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიის საჭეთმპყრობელის, კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I-ის ღირსებას. კერძოდ, რუსეთის ეკლესიაში და ცხადია, უწმიდეს სინოდში, არ იყო ანტონ I-ის რანგის საეკლესიო იერარქი...“²⁵

ძნელია ითქვას, რამ განაპირობა ქართული მხარის ამგვარი კაპიტულანტური პოზიცია. შესაძლოა, რუსეთის პირობაზე დათანხმება გამოწვეული იყო ქართული ეკლესიის მეთაურთა ზედმეტი დამთმობლობით და მიმნდობლობით რუსული ეკლესიის იერარქებისადმი. ჯერ კიდევ თეიმურაზ პირველი იყო თანახმა, რომ საქართველოს ეკლესიის მეთაურის ტახტზე რუსი მიტროპოლიტი დამჯდარიყო.²⁶

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური სტატუსის შელახვას არ შეუცვლია გეორგიევსკის ტრაქტატის საერთო ხასიათი. პირველ რიგში, მისი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ამ ზელშეკრულებით ფაქტიურად და იურიდიულად დაიდგა ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემა - ქართლ-კახეთის სამეფო და მისი „სამფლობელოები“ იურიდიულად გამოვიდნენ ირანის დაქვემდებარებიდან.

რუსეთის იმპერიის ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკა: მფარველობის გზით დაპყრობისაკენ (1783-1798 წწ).

გეორგიევსკის ტრაქტატმა სავსებით ლოგიკური და მოსალოდნელი შედეგი გამოიღო: ტრაქტატის მთავარ ინიციატორს, ქართლ-კახეთის სამეფოს, თითქმის ყველა დიდი და პატარა მეზობელი სახელმწიფო დაუპირისპირდა: სამხრეთიდან ოსმალეთი და ირანი, სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან აზერბაიჯანულ-სომხურ ტერიტორიაზე განფენილი სახანოები და ჩრდილო-

ეთიდან — დაღესტნის ლეკური სამფლობელოები — მთელი მაჰ-მადიანური გარემოცვა. ერთადერთი შეღავათი ქართლ-კახეთისათვის ის იყო, რომ ირანში შინაომი გრძელდებოდა და შაჰობის არც ერთ კანდიდატს „გურჯისტანისათვის“ არ ეცალა, ამიტომაც იყო რომ საქართველო-კავკასიის პატრონობას, რუსეთისაგან ახალდამარცხებული, მაგრამ მაინც ფეხზე მდგარი ბრწყინვალე პორტა იჩემებდა.

ოსმალეთი და მისი კავკასიურ-დაღესტნური სატელიტ-მოკავშირეები განსაკუთრებით შეაშფოთა 1783 წლის ნოემბერში, ქართლ-კახეთში, რუსთა ჯარის შემოსვლამ. მათ სავსებით მართებულად იგრძნეს, რომ ომი უნდა ეწარმოებინათ ქართლ-კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ, რათა იძულებული გაეხადათ ისიც და მისი მფარველ-მოკავშირე რუსეთიც, რომ საქართველოდან რუსთა ჯარი გასულიყო. ქართლ-კახეთზე ოსმალეთისაგან წაქეზებული ლეკთა განუწყვეტელი თარეში დაიწყო. აღმოსავლეთ საქართველოს რამდენიმე მხრიდან უტევენ — დაღესტნიდან და ოსმალეთიდან, სადაც ლეკთა პლაცდარმს ახალციხის საფაშო წარმოადგენდა. კიდევ ერთ თავდამსხმელ რეგიონს აღმოსავლეთის საზღვარზე მდებარე ჭარ-ბელაქნის ლეკები ქმნიდნენ.

ლეკიანობამ თითქმის პერმანენტული ხასიათი მიიღო. მიუხედავად იმისა, რომ ლეკთა საკმაოდ მოზრდილი თავდამსხმელი 500, 1000 თუ 1500-კაციანი რაზმები ხშირად მარცხდებოდნენ ქართველებთან და რუსებთან ბრძოლაში, ისინი უფრო გააფთრებით განაგრძობდნენ მარბიელობას. არანაკლებ საზარელი იყო ქვეყნისთვის უფრო მცირე რაზმების, პატარ-პატარა ბანდების თარეში ქართლ-კახეთის მოსაზღვრე ტერიტორიებზე. ხშირად ისეც ხდებოდა, რომ ქართულ-რუსული ჯარი რეაგირებას ვერ ასწრებდა და ლეკები სწრაფად და დაუსჯელად უჩინარდებოდნენ თავდასხმის მერე, თან მიჰყავდათ ტყვეები, საქონელი და ნაძარცვი.

აღმოსავლურ-ქართულ სახელმწიფოს რთული პერიოდი დაუდგა. რუსთა ორი ბატალიონი მტრის მოსაგერიებლად და

ქართველების მოსახმარებლად საკმარისი არ იყო. ერეკლე მეორე დამატებით ჯარს სთხოვდა რუსეთს, მაგრამ უშედეგოდ. 80-იანი წლებიდან რუსეთის პოლიტიკამ საქართველოს მიმართ ტრანსფორმაცია განიცადა. რუსეთი თანდათან რწმუნდებოდა, რომ კავკასიაში დამკვიდრება სწრაფად და იოლად შეუძლებელი აღმოჩნდა. ერთის მხრივ მას დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ კავკასიის ხალხები და მცირე სახელმწიფოები, ოსმალეთის დახმარებით. 1785 წლიდან ჩრდილო კავკასიაში დიდი ანტირუსული სახალხო მოძრაობა დაიწყო შეიხ მანსურის მეთაურობით. რუსეთი იმაშიც დარწმუნდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპყრობა, ან მისი ხელისუფლების შეცვლა, სწრაფად და იოლად ვერ მოხერხდებოდა. მან ნელი და თანდათანობით ტაქტიკა ამჯობინა, რომელიც გულისხმობდა ხელსაყრელი ვითარების ლოდინს, მანამდე კი უფრო დიპლომატიურ და მცირე სამხედრო ძალებით მხარდაჭერას ქართლ-კახეთისათვის. 1787 წლის დასაწყისში, როცა უკვე იგრძნობოდა რუსეთ-ოსმალეთის ახალი ომის დაწყების მოახლოება, რუსეთმა საერთოდ გაიყვანა საქართველოდან ჯარი. პეტერბურგის გადაწყვეტილებით, ოსმალეთთან ომის შემთხვევაში, რუსეთს კავკასიაში საომარი ფრონტი აღარ უნდა გაეხსნა. რუსეთს ამ დროს ისიც ნაკლებად აწუხებდა, თუ რა დღეში ჩავარდებოდა მისი მოკავშირე ერეკლე მეორე, მტრების პირისპირ დარჩენილი.

1783-1787 წლებში ქართლ-კახეთის სამეფო სერიოზულად დაზარალდა, მაგრამ სახელმწიფომ ღირსეულად გაუძლო მეზობელ აგრესორთა შემოტევებს. მდგომარეობა იმანაც გაართულა, რომ მტრები მას კი არა, მისი სახით კავკასიის ახალ დაუპატიჟებელ სტუმარს — რუსეთს ებრძოდნენ. "რუსეთის საქართველოში ყეხის მოკიდებამ დიდი შიში დანერგა მთელ ჩრდილო-კავკასიაში, რადგან რუსეთი მათ ასლა არა მარტო ზურგში, არამედ ფლანგზეც მოექცა და ადრე თუ გვიან მათ დამორჩილებასაც მოიწადინებდა. წამოჭრილმა უდიდესმა საფრთხემ ლეკეთის დაქსაქსული ტომები კვლავ გააერთიანა"²⁷ ლეკეთ-დაღესტანთან ერთად მთელი აღმოსავლეთი

კავკასიის მაჰმადიანური სახანოები დაუპირისპირდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს. მათ ოსმალეთი ამარაგებდა ფულთ, რაზმავდა, თავშესაფარს აძლევდა ახალციხის საფაშოში მარბიელ ლეკთა მცირე თუ მრავალრიცხოვან რაზმებს.

ქართლ-კახეთი კვლავ რუსეთის ორმაგ პოლიტიკას და მასთან გაფორმებულ ტრაქტატს ეწირებოდა. ამჯერად სხვაგვარად იყო საქმე. რუსეთს თავისი კეთილი ნება კი აღარ უნდა გამოეცლინა, არამედ, ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება უნდა შეესრულებინა. გეორგიევსკის ტრაქტატი ორი რუსული ბატალიონის საქართველოში ბაზირებას, მშვიდობიანობის პერიოდში ითვალისწინებდა. ახლა როცა ქართლ-კახეთის სამეფო პერმანენტულ ბრძოლას აწარმოებდა ლეკ-ოსმალებთან, მის მფარველს ეკისრებოდა დამატებითი ჯარის გაგზავნა. ამ ვალდებულებას რუსეთს გეორგიევსკის ტრაქტატის მესამე სეპარატული არტიკული აკისრებდა: "დროსა ბრძოლისასა უთავესი იგი მთავარი მესამზღვრე მისისა იმპერატორების დიდებულებისა კერძოთ ნიადაგ სრულისა ძალისა ქონებად თანა-მდებ არს, რათა უგანათლებულესობასა მისსა მეფესა ქართლისა და კახეთისასა ეთანხმოსცა და დასდუას ჰაზრი შეწევნისათვის თქმულთა მათ ქუეყანათა და წინა-აღმდგომისა მტერთასა მოქმედებისათვის, რომელიცა არა სხუებრ, არამედ ვითარცა საერთოდ მტრად შერაცხუად სათანადო არს."²⁸

რუსეთმა უკვე ამ დროიდანვე დაიწყო ორმხრივი ხელშეკრულების დარღვევა — ეკატერინე მეორის მთავრობას არც უფიქრია ამ პერიოდში საქართველოში დამატებითი ჯარის გამოგზავნა. მარტოდ დარჩენილი ქართლ-კახეთი და აქ მყოფი რუსთა მცირერიცხოვანი ჯარი კი ველარ აუდიოლდნენ. ოსმალეთის მიერ პროვოცირებულ ლეკთა უწყვეტ თავდასხმებს.

რუსეთს არც მაშინ უფიქრია თავის მოკავშირეს ნაკისრი ვალდებულების შესაბამისად დახმარებოდა, როცა ქართლ-კახეთს 1785 წლის სექტემბერში ომარ-ხანის მრავალრიცხოვანი ურდო დაესხა თავს. ხუნძახის მმართველის ფართომასშტაბიანი ლაშქრობის სამზადისის შესახებ ერეკლე მეორე არაერთხელ

ატყობინებდა რუსეთის ხელისუფლებას. დაღესტნელებს თავიდანვე ქართლ-კახეთის მოთარეშება ჰქონდათ გადაწყვეტილი და ერთი ბრძოლაც კი არ გაუშართავთ ქართველებთან. მათ სწრაფი მარშით გადაიარეს ქართული სამეფოს ტერიტორია, რაც გზაზე დახვდათ გაძარცვეს, ადამიანები დაატყვევეს, ახტალის აყვავებული წარმოება დაანგრის და ახალციხის საფაშოს შეეხიზნენ. ერეკლე მეორე ამოდ მისდევდა თავისი ჯარით ომარ-ხანს და ეტყობა ახალციხის საფაშოში შეჭრა გარკვეული მოსაზრებით, შესაძლოა იმის გამო რომ რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა არ დაეძაბა – არ განახორციელა. შემდგომში ერეკლე მეორე, ახალციხის საფაშოში ლაშქრობისაგან თავშეკავების მიზეზს განმარტავდა კიდეც: „ჩვენც ღიღებულის ხვანთქრის მორიდებასა და წყენისათვის ახალციხის ქვეყნიდამ ერთი იოტის ოდენა არა წაგვიხდენია რა, რომ სხვა ჩვენი მეზობლები ღიღებულის ხვანთქრის რაიანი ყველანი მოწამენი არიან, თორემ თუ ღიღებულის ხონთქრის წყენას არ მოვრიდებოდით, იქნებოდა რომ ჩვენც წაგვეხდინა ახალციხის მაჰლები“²⁹

რუსეთის მფარველობა ქართლ-კახეთის საერთო მდგომარეობის გართულება-გაუარესების. და გეოპოლიტიკური იზოლაციის ფაქტორად იქცა. ერეკლე II და გარსევან ჭავჭავაძე რუს ღიღმობელებს ატყობინებდნენ, რომ მათი ქვეყანა ადრე ასეთ განსაცდელში არ ჩავარდნილა. მარტო ახტალის საბადოების განადგურებით სახელმწიფომ 100 000 მანეთის ზარალი განიცადა. ერეკლე მეორის წერილიდან გარსევან ჭავჭავაძისადმი კარგად ჩანს, რომ მეფის აზრით, „რუსეთის შეერთების მიზეზით მოუშველებლობით დაიქცა საქართველო“. აგრესორთა გარემოცვაში მოქცეული მეფე თავის წარმომადგენელს რუსეთში, გარსევან ჭავჭავაძეს, გამოუვალ ვითარებას უხსნიდა: „რა ეჭნა, ბევრის იმედი მქონდა თქვენისაგან და კიდეც მაქუს, მაშ ვისთან მივიდეთ და ვის გამოუცხადოთ ჩვენი ტკივილი – ოსმალეთთან მივიდეთ, მიმიშვებენ? ყიზილბაშებთან მივიდეთ – შემიწყნარებენ? დაღესტნელებთან მივიდეთ – მიმიღებენ?“³⁰

მიუხედავად მძიმე მდგომარეობისა, ერეკლე პრორუსულ

ორიენტაციას არ ცვლიდა. მისი გადაწყვეტილება — თავი დაეღწია აღმოსავლურ-მაჰმადიანური გარემოცვისათვის — ურყევი რჩებოდა. თავის მხრივ, მიუხედავად ოსმალეთის მიერ პროვოცირებული ლექთა ქართლ-კახეთზე განხორციელებული უწყვეტი ოთხწლიანი თავდასხმებისა, პორტამ ვერ შეძლო გურჯისტანის მორჯულება და მისგან რუსეთის მფარველობაზე ხელის აღება. მან მხოლოდ ის შეძლო, რომ ერეკლე აიძულა ახალციხის საფაშოსთან და ამდენად ოსმალეთთან, ზავი დაედო. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მომავალ ოსმალეთ-რუსეთის ომში, ქართლ-კახეთი აღარ ჩაერეოდა.

1787 წლის აგვისტოში პორტამ რუსეთს წაუყენა რამდენიმე მოთხოვნა, მათ შორის — უარი ეთქვა საქართველოს მფარველობაზე. ცოტა მოგვიანებით, რუსეთს მოსთხოვეს აგრეთვე, ყირიმის სახანოზე ხელის აღებაც, რომელიც ეკატერინე მეორემ ჯერ კიდევ 1783 წელს დაიპყრო. რუსეთის ელჩმა ბულგაკოვმა, რა თქმა უნდა თავისი მთავრობის რწმუნებით, უარი განაცხადა პორტას პრეტენზიებზე, რისთვისაც იგი ციხეში ჩასვეს. დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის ომი, რომლის ერთ-ერთი მიზეზი გახლდათ საქართველო და კერძოდ ქართლ-კახეთი.

ამავე დროს დასრულდა ქართლ-კახეთისა და რუსეთის მფარველობა-მოკავშირეობითი ურთიერთობის პირველი ციკლი, რომელიც 1783–1787 წლებით უნდა შემოვფარგლოთ. დავასკვნით: ა) რუსეთთან დადებულმა მფარველობითმა ხელშეკრულებამ და რუსული ჯარის შემოსვლამ ქართლ-კახეთის სამეფო მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო. მას დაუპირისპირდა მთელი მაჰმადიანური კავკასიური სახანოები. მიუხედავად ამისა, ერეკლე მეორემ არ შეცვალა პრორუსული საგარეო პოლიტიკური კურსი, რომელიც მიმართული იყო ოსმალეთ-ირანის გავლენისაგან განთავისუფლებისაკენ, რაც შეიძლებოდა განხორციელებულიყო ამასიის გეოპოლიტიკური სისიტემის გაუქმების გზით. ეს განხორციელდა კიდევ.

ბ) მიუხედავად ორმაგი სტანდარტით მოქმედებისა და გეორგიევსკის ტრაქტატის ცალკეული მუხლების დარღვევისა,

არც იმის თქმა შეიძლება, რომ 1783-1787 წლებში რუსეთი სრულებით არ ასრულებდა ნაკისრ ვალდებულებებს. მფარველ-მოკავშირე სახელმწიფო ამ ისტორიულ ეპიზოდში, ძირითად ვალდებულებას ასრულებდა - აღმოსავლეთ საქართველოში იდგა რუსთა ორი ბატალიონი და ქართველებთან ერთად ოთხი წლის განმავლობაში, მეტ-ნაკლები წარმატებით უმკლავდებოდა მოთარეშე ლეკთა რაზმებს.

მეორე ციკლი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობისა, გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობებში, მოიცავს 1787-1791 წლების პერიოდს, როცა მიმდინარეობდა რუსეთ-ოსმალეთის ომი. სწორედ ამ პერიოდში ჰქონდა ადგილი ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას საქართველოს ისტორიაში - ქვეყნის გაერთიანების მცდელობას და მის ჩაშლას, რაშიც უმნიშვნელოვანესი ნეგატიური როლი შეასრულა სწორედ რუსეთის მფარველობის ფაქტორმა ქართლ-კახეთზე.

1790 წელს იმერეთის დიდებულთა დელეგაცია თბილისში ერეკლე მეორეს ეახლა და იმერეთის ქართლ-კახეთის სამეფოსთან შეერთება სთხოვა. იმხანად იმერეთს უზურპატორი მეფე დავით მეორე გიორგის ძე განაგებდა. იმერლები ერეკლეს მოახსენებდნენ: „რადგანაც არა გვსურს მეფე დავით, მიმტაცებელი ტახტისა, ინებე და შეიერთე თვისად სამეფოდ იმერეთი, ვითარცა იყო ერთ მთავრობისა ღრთა“.

დღის წესრიგში დადგა საქართველოს გაერთიანების საკითხი. იდეა მომწიფებული იყო. გაერთიანების მომხრენი იყვნენ არა მარტო იმერეთის და ქართლ-კახეთის დიდებულთა უმრავლესობა, არამედ გურიისა და სამეგრელოს მთავრებიც. ერეკლე მეორემ დარბაზობა მოიწვია. ორატორები ერთმანეთს ცვლიდნენ და ასაბუთებდნენ ქვეყნის გაერთიანების სიკეთეს.

მაგრამ „მეფე სდუმდა“. შესაძლოა მეფე ერეკლეს ღუმილი გაერთიანების მომხრეთა მიმართ თანაგრძნობის ნიშანი გახლდათ. დარბაზობაზე დამსწრენი მისი, ან ძველი თანამებრძოლები, ან აღზრდილები იყვნენ, ყველა მისი მოიმედე და მოთაყვანე, საქართველოს გამოსნა-გაძლიერების იდეის ერთგულნი.

მაგრამ მეფის ღუმილი თანხმობას არ ნიშნავდა. განა შესაძლებელი იყო, ერეკლე მეფე ქვეყნის გამთლიანების წინააღმდეგი ყოფილიყო? წარმოდგენაც კი ჭირს. პატარა კახი — აღმოსავლეთ საქართველოს გამაერთიანებელი, ოსმალთა და ყიზილბაშთა რისხვა, ქართული ხმლის დიდების მომტანი და მთელს ევროპაში განთქმული „პრინცი ერეკლე“.

ღუმილზე უარესი კი ის იყო, რაც ერეკლე მეორემ დარბაზობის ბოლოს მოიმოქმედა. ქართლ-კახეთის მეფემ იმერეთის შეერთებაზე უარი განაცხადა. ასე ჩაიშალა საქართველოს გაერთიანების დიდი საქმე და ამაში არც თუ იშვიათად მეფე ერეკლეს ედება ბრალი. მიზეზად კი ისაა დასახელებული, რომ იმერეთის სამეფო ტახტი კანონიერად ეკუთვნოდა 1784 წელს გარდაცვლილი მეფის სოლომონ პირველის ძმიშვილს — დავით არჩილის ძეს, რომელიც იმავდროულად იყო ერეკლე მეფის შვილიშვილი. თითქოს ბაბუამ საკუთარ შვილიშვილს მეფობა არ წაართვა და ამ მიზნით, ქვეყნის გაერთიანების საქმე ჩაფუშა.

ფეოდალურ საქართველოში მემკვიდრეობის ფაქტორს, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდა, მაგრამ ერეკლე მეფის ჯერ „ღუმილი“ და მერე უარი იმერეთის შემოერთებაზე, უფრო სერიოზული მიზეზებითაა ასახსნელი.

შესაძლოა, ქართლ-კახეთის მეფემ ბევრი ისეთი რამ იცოდა, რაც არ იცოდნენ არც იმერეთის დელეგაციის წევრებმა, არც დარბაზის წარმომადგენლებმა. ერეკლე მეორეს, თავის ქვეშევრდომებთან შედარებით, ბევრად მეტი ინფორმაცია გააჩნდა იმ პერიოდის რუსეთში, ოსმალეთსა და ნაწილობრივ ევროპაში მიმდინარე მოვლენებზე და ამ „ცოდნის შესაბამისად იქცეოდა“.

ოსმალეთის ფაქტორი. რუსეთ-ოსმალეთის მეორე ომის შესახებ 1888 წელს თურქი ისტორიკოსი ჯევედეთ-ხანი წერდა: „ომის მთავარი მიზეზი „გურჯისტანის საკითხი“ იყო. პორტა ვერაფრით ვერ ურიგდებოდა რუსეთის მიერ მითვისებულ მფარველობის უფლებას ერეკლე-ხანის მიმართ“. 1789 წლის სექტემბერში, ერეკლე მეორესთან შეხვედრისას, ოსმალეთის წარმომადგენელი მეფისგან კატეგორიულად მოითხოვდა რუსეთთან

კავშირის გაწყვეტას, დარიალთან ციხის აგებას, განჯა-ერევნის სახანოებზე უარის თქმას... მართალია ოსმალეთმა ვერაფერს მიაღწია ერეკლესთან და მასთან სამშვიდობო ხელშეკრულება გააფორმა, მაგრამ ცხადია, თუ ქართლ-კახეთი ოსმალეთის გავლენის სფეროში მყოფ იმერეთის სამეფოზე განაცხადებდა პრეტენზიას, ეს ნიშნავდა ოსმალეთთან ომის დაწყებას.

ეს რეალობა კარგადაა ცნობილი ჩვენი ისტორიოგრაფიისათვის. ამიტომაც აღნიშნავენ XX საუკუნის უპირველესი ქართველი ისტორიკოსები ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია და ნიკო ბერძენიშვილი 1948 წელს გამოცემულ „საქართველოს ისტორიაში“: იმერეთის შემოერთებაზე უარყოფითი „გადაწყვეტილების სასარგებლოდ მეფეს, სხვათა შორის, ერთი მძიმე საბუთიც ჰქონდა: ერეკლე რუსეთის ხელდებული იყო, იმერეთი კი ოსმალეთს თავისად მიაჩნდა. ამიტომ ამერეთ-იმერეთის გაერთიანებას ოსმალეთი არ მოითმენდა“.

მიუხედავად ომში დამარცხებისა და ევროპის ტერიტორიაზე დიდი დანაკარგებისა, იასის საზავო მოლაპარაკების დროს ოსმალები ყველაზე მეტ შეურიგებლობას ქართლ-კახეთის საკითხში იჩენდნენ. მათ არ სურდათ აღმოსავლეთ საქართველო ხელშეკრულებაში, რუსეთის მფარველობაში მყოფ ქვეყნად დაფიქსირებულიყო. რუსეთის მხარე იძულებული გახდა, ფაქტობრივად, დაჰყოლოდა ოსმალთა სიჯიუტეს. იასის საზავო ხელშეკრულება ავალდებულებდა ოსმალეთს, კერძოდ – ახალციხის ფაშას და მოსაზღვრე მმართველებს, “არც აშკარად და არც ფარულად არ შეევიწროებინათ ქართლის მეფის ქვეყანა და მცხოვრებნი.”³¹ ზავის მეხუთე მუხლში ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველი რუსეთის მხარე არ ფიგურირებდა. ოსმალებმა ამას მიაღწიეს და იმერეთის დაკარგვას შეურიგდებოდნენ?

1787–1791 წლების ომის წინ სულთნის ხელისუფლებამ საგანგებოდ მოამარაგა საქართველოს მოსაზღვრე ოსმალთა ფაშები არტილერიით, იარაღით. გამოცდილი მხედართმთავარი გახლდათ მეფე ერეკლე, მაგრამ თვით დასუსტებულ ოსმალეთთანაც, თუნდაც გაერთიანებული ქართლ-კახეთ-იმერეთის ძალები ვერ

შეძლებდა ბრძოლას, ბევრად ძლიერი მტრის სათარეშოდ იქცეოდა ქვეყანა.

რუსეთის ფაქტორი. იმერეთის შემოერთების შემთხვევაში, დაეხმარებოდა თუ არა რუსეთი ერეკლე მეორეს? 1787 წელს რუსეთს ომი ოსმალეთმა დაუწყო. რა თქმა უნდა, რუსეთის იმპერია თავისი ისტორიის მანძილზე მშვიდობისმოყვარე სახელმწიფო არასოდეს ყოფილა, მაგრამ ამჯერად მას ოსმალეთთან ომი არ სურდა, ხოლო როცა ომი მაინც ატყდა, მისი მალე დამთავრება უნდოდა. იმპერია მოუშზადებელი იყო სამხრეთ კავკასიაში სერიოზული ომის საწარმოებლად. ომის წინ, ორ ფრონტზე, დუნაისპირეთში და კავკასიაში ბრძოლის თავიდან ასაცილებლად, იმპერატორმა ეკატერინე მეორემ ქართლ-კახეთიდან ჯარი გაიყვანა.

ომის შემდეგაც, რუსეთი თანახმა იყო, საქართველოში ჯარი არ შემოეყვანა, რათა ოსმალეთს სამხრეთ კავკასიაში არ დაპირისპირებოდა. 1789 წლის მიწურულს ეკატერინე მეორე თავის მინისტრებს ოსმალეთთან ზავის პირობებს აცნობდა. ერთ-ერთი პირობით, თუ ოსმალეთი ხელს აიღებდა საქართველოს მიმართ აგრესიაზე, მაშინ რუსეთიც „პირობას იძლეოდა, რომ საქართველოში ჯარს არ შეიყვანდა“. ეს იცოდა ერეკლე მეფემ, მაგრამ ყველაფერს ვერ აუხსნიდა ვერც თავის დიდებულებს, ვერც იმერელთა დეპუტაციას და „ჯიუტად ღუბდა“.

აღსანიშნავია, რომ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმა სურდა იმერეთის უზურპატორ მეფეს დავით მეორე გიორგის ძეს(1784-1789). იგი წერილს წერილზე წერდა რუსეთის ყოვლისშემძლე მინისტრს გ. პოტიომკინს და მფარველობა-მხარდაჭერას ითხოვდა, მაგრამ ამაოდ. მეფის ელჩს რუსეთის კარზე, ბესიკ გაბაშვილს, პასუხს არ აძლევდნენ. რუსეთის იმპერია ომის მიმდინარეობის განმავლობაში, იმერეთის საქმეში ჩარევას არ აპირებდა, რათა დამატებითი კონფლიქტი არ გამოეწვია ოსმალეთთან. რუსეთ-ოსმალეთის ომი ისე დასრულდა, რომ რუსეთის მხარდაჭერის გარეშე, მეფე დავით გიორგის ძე ოსმალთა წინააღმდეგ ომში არ ჩაბმულა.

ევროპის ქვეყნების ფაქტორი. 1783 წელს რუსეთის იმპერიის მიერ ყირიმის შემოერთებამ ევროპის სახელმწიფოები შეაშფოთა. ავსტრიის იმპერატორი იოსებ მეორე წერდა: „ყირიმის, ყუბანისა და ტამანის ნახევარკუნძულის დაკავება ჩემთვის ისეთივე მოულოდნელობა და ისეთივე სიახლე იყო, როგორც დანარჩენი ევროპისათვის“. აქედანვე დაიწყო ევროპის გამოფხიზლება და ფიქრი, თუ როგორ შეეჩერებინათ რუსეთის იმპერიალისტური მარა. ინგლისის ელჩი პეტერბურგში ჩარლზ უიტვორტი 1790 წელს ურჩევდა თავის ხელისუფლებას: „თუ არ შეგვიძლია რუსები განვიხილოთ მეგობრებად, მაშინ ჩვენს ინტერესებშია მათი მიჩნევა მტრად, რომელიც რაც შეიძლება უნდა დავასუსტოთ და მივუჩინოთ თავიანთი კუთვნილი ადგილი“.

1787–1791 წლების ომში ევროპის უმრავლესი სახელმწიფოები აშკარად თუ ფარულად ოსმალეთს თანაუგრძნობდნენ. ინგლისის კონსტანტინეპოლელი ელჩი, ოსმალეთის ომის პარტიის ლიდერის, საზღვაო ძალების ადმირალის ღაზი ჰასანის უახლოესი მრჩეველი იყო და ომისკენ აქეზებდა მას. რუსეთის წინააღმდეგ იყო განწყობილი პრუსია, რომელმაც ინგლისთან დაახლოებისა და შეთანხმების შედეგად 1787 წელს ნიდერლანდები დაიპყრო. შედეგთმა ისარგებლა რუსეთ–ოსმალეთის ომით და 1788 წელს რუსეთთან ომი დაიწყო. მისი მიზანი ჩრდილოეთის ომის დროს დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება იყო.

რუსეთსაც ჰყავდა თავისი მომხრეები. მზადდებოდა ე. წ. ოთხთა კავშირის ხელშეკრულება, რომელშიც იგულისხმებოდნენ: რუსეთი, ავსტრია, საფრანგეთი და ესპანეთი. საინტერესო ის არის, რომ ხელშეკრულება არ ითვალისწინებდა საფრანგეთის რუსეთისათვის მიხმარებას, თუ ეს უკანასკნელი ოსმალეთთან ომს აწარმოებდა. საფრანგეთი ოსმალეთის იმპერიის ტრადიციული მომხრე გახლდათ. ეს ქვეყნები, მათ შორის რუსეთის ზოგი პოტენციური მოკავშირეც – თუ სამხედრო არა, დიპლომატიურ სარბიელზე, ყველა ქართლ–კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ იქნებოდა განწყობილი, თუ ერეკლე მეორე ოსმალეთის „საშინაო საქმეებში“ ჩაერეოდა და იმერეთს დაიკავებდა.

იასის საზავო ხელშეკრულების შემუშავებაში ევროპის ყველა ძლიერი სახელმწიფოს დიპლომატია იყო მეტ-ნაკლებად ჩართული. ერეკლე მეორეს, როგორც პიროვნებას და მხედართმთავარს, დიდ პატივს სცემდნენ ევროპაში, მაგრამ ცხადია, არ მოსწონდათ მისი რუსეთთან მოკავშირეობა, თუმცა ქართველ მეფეს ალტერნატიული არჩევანის შესაძლებლობა იმხანად არც ერთმა ევროპულმა ქვეყანამ არ შესთავაზა. პრუსიის კანცლერმა გერცბერგმა საზავო პროექტიც კი შეიმუშავა, რომელიც აღმოსავლეთ ევროპის თავისებურ დანაწილებას გულისხმობდა. რაც მთავარია, გერცბერგის პროექტით — „რუსეთი ხელს აიღებდა საქართველოს უზენაესობაზე“. ასეთ პირობებში, როცა ევროპა ქართლ-კახეთის რუსეთის გავლენაში შესვლას ვერ შეჰკუებოდა, მით უფრო ვერ დაუშვებდა იმხანად, იმერეთის გადასვლას, რუსეთის მფარველობის ქვეშ მყოფი ქართლ-კახეთის ხელში.

პოლიტიკური ძალების ამგვარი არასახარბიელო განლაგებისა (ევროპა) და არასაიმედო მოკავშირის (რუსეთი) პირობებში, ერეკლე მეორის მიერ იმერეთის სამეფოს გაუქმება და შემოერთება იქნებოდა არაგონიერული და უაღრესად საშიში შედეგების მომტანი ნაბიჯი. იგი მარტო აღმოჩნდებოდა ოსმალეთის პირისპირ.

რუსეთ-ოსმალეთის ომმა უკვალოდ მაინც არ ჩაიარა. დასავლეთ საქართველოსთვის კვლავ ძალაში დარჩა ქურუკ-კაინარჯის ხელშეკრულების საკმაოდ ბუნდოვანი და წინააღმდეგობრივი ოცდამესამე მუხლი. იასის ტრაქტატი მეორე საერთაშორისო ხელშეკრულება იყო, რომელიც ასე თუ ისე მოიხსენიებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს. ის დაფიქსირებული იყო, როგორც „ქართლის მეფის სამფლობელო.“ გარდა ამისა, ქართლ-კახეთის სამეფომ გარკვეული უშიშროების იურიდიული გარანტია მიიღო ოსმალეთისაგან: ახალციხის ფაშა თავის დივერსიებით, არც ერთი სახით, „არც აშკარად, არც ფარულად“ აღარ შეაწუსებდა ერეკლე მეორის სამფლობელოებს. შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთიც და ოსმალეთიც ქართული სახელმწიფოების ფაქტიურ არსებობას, ამ ეტაპზე მაინც, შეურიგდნენ. არ უნდა

დაგეგვიწყდეს, რომ ოსმალეთმა იასის ზავით, არ ცნო რუსეთის უზენაესობა—მფარველობა ქართლ—კახეთზე.³²

1791 წლიდან დაიწყო, გეორგიევსკის ტრაქტატის არსებობის პერიოდში, რუსეთ—საქართველოს მფარველობა—მოკავშირეობითი ურთიერთობის მესამე ციკლი და 1798 წლამდე გაგრძელდა. ამ პერიოდში რუსეთის ხელისუფლებამ საერთოდ აიღო ხელი ტრაქტატის პირობების შესრულებაზე. პეტერბურგი მხოლოდ დაპირებებით, დიპლომატიური იმიტაციით, მანუგეშებელი ეპისტოლეებით კვებავდა ერეკლე მეორეს. იგი არც ხელს იღებდა ქართლ—კახეთის მფარველობაზე და არც ეხმარებოდა ქვეყანას მომდგარი აგრესორების წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1791–1798 წლების პერიოდში რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ ფაქტიურ იზოლაციაში მოაქცია ქართლ—კახეთის სამეფო და მისი დასუსტების, სამხედრო—პოლიტიკური და ეკონომიკური დესტაბილიზაციის ფარულ პოლიტიკას დაადგა. ამ გამიზნული პოლიტიკის ერთადერთი ლოგიკური შედეგი შეიძლებოდა ყოფილიყო — დაუძლურებული ქართული სახელმწიფოს დაპყრობა რუსეთის იმპერიის მიერ. XVIII საუკუნის 90–იან წლებში სწორედ ამ სცენარით განვითარდა მოვლენები. ეს სცენარი ეკატერინე მეორისა და მისი მეშვიდეშვილების სასახლეში იყო შემუშავებული. ის, თუ როგორი თანმიმდევრობით ახორციელებდა რუსეთის ხელისუფლება ამ ჩანაფიქრს, ყველაზე კარგად ჩანს ალა—მაჰმად—ხანის საქართველოზე ლაშქრობის მომზადების, ორგანიზების, მიმდინარეობისა და განხორციელების გრძელი — თითქმის ოთხწლიანი პროცესის ფონზე.

პირველად, ირანის ტახტისათვის ხანგრძლივ შინაომებში გამარჯვებულმა ალა—მაჰმად—ხანმა ქართლ—კახეთს საფრთხე ჯერ კიდევ 1791 წელს შეუქმნა. მისი ლაშქარი სამხრეთ აზერბაიჯანს მიაღწა და სამხრეთ კავკასიელ ხანებს მორჩილება მოსთხოვა. ირანის ახალი გამგებლის ბრძანებას თითქმის ყველა ხანი დაემორჩილა და მძევლები გაუგზავნა. მხოლოდ ორი მმართველი არ დამორჩილდა ალა—მაჰმად—ხანს: ერევნის ხანი ჰუსეინი და ყარაბაღელი იბრეიმი. ჰუსეინმა ისიც შეუთვალა, მე

ქართლ-კახეთის ხანს ვემორჩილები და შენი ბრძანების შესრულების უფლება არა მაქვსო. ამის შემდეგ ალა-მაჰმადმა ერევანზე და ყარაბაღზე ლაშქრობისათვის მზადება დაიწყო. საბედნიეროდ ამ დროს, მაჰმად-ხანს, მის წინააღმდეგ შეთქმულების მზადების შესახებ შეატყობინეს. იგი სასწრაფოდ აიყარა ლაშქრიანად და ირანში დაბრუნდა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ეპიზოდის შესახებ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ თითქოს ამ დროს ალა-მაჰმად-ხანი საქართველოზე თავდასხმას არ აპირებდა.³³ ამგვარი მოსაზრება არავითარ საბუთს და მხოლოდ არადამაჯგერებელ ვარაუდს ემყარება, თითქოს ამ მომენტისათვის მაჰმად-ხანი სიფრთხილის გამო მოერიდა რუსეთის გაღიზიანებას. ვითარება სრულიად საწინააღმდეგო გახლდათ. ქართლ-კახეთზე თავდასხმისათვის დრო უაღრესად ხელსაყრელად გამოიყურებოდა. 1791 წლის დასაწყისისათვის ჯერ კიდევ გრძელდებოდა რუსეთ-ოსმალეთის ომი. ასეთ ვითარებაში რუსეთი, უფრო მოსალოდნელი იყო, რომ მიტოვებული მოკავშირე ქვეყნისათვის დიდად არ გამოიღებდა თავს და ირანს ქართლ-კახეთისათვის ომს არ დაუწყებდა. და მეორეც, ალა-მაჰმად-ხანი ზომ ერეკლე მეორის მოკავშირე ქვეყნებზე, ყარაბაღსა და ერევანზე აპირებდა ლაშქრობას, რაც ქართლ-კახეთისათვის ფაქტიური ომის გამოცხადებას და თავდასხმის რეალურ საფრთხეს ნიშნავდა.

მეფე ერეკლე ირანელთა თავდასხმის საფრთხეს კარგად ხედავდა და ერთ-ერთ თავის ადრესატს წერდა კიდევ 1791 წლის აგვისტოში: ალა-მაჰმად-ხანი „იბრეიმ ხანის წინააღმდეგ ემზადება. ჩემის აზრით, მისი ასეთი მოქმედება მიზნად უნდა ისახავდეს ჩვენს წინააღმდეგაც გამოლაშქრებას“³⁴ უკვე 1792 წელს ერეკლე მეორემ მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ ეკატერინე მეორეს მისწერა და როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს, 1783 წელს დადებული ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები შეახსენა. რუსეთის ხელმწიფემ ეკატერინემ იმავე წლის 8 მაისს საქართველოს მეფეს მოკლედ და ცივად შემოუთვალა, რომ „საქართველოში ჯარის გამოგზავნა ახლა საჭიროდ არ

არის ცნობილი და სანამ საამისოდ ხელსაყრელი შემთხვევა და ხელშემწყობი პირობები არ შეიქმნება, ჩვენი ჯარების მანდ ყოფნის საკითხი გადადებულიაო“. ისე გამოდიოდა, - განმარტავს ივანე ჯავახიშვილი, რომ ხელშეკრულებას მხოლოდ მაშინ პტონდა ძალა, როდესაც ამას რუსეთი საჭიროდ დაინახავდა და არა მაშინ, როცა საქართველოს უჭირდა“³⁵

ასეა თუ ისე, ერეკლე მეორე პეტერბურგის გაფრთხილებას, ინფორმირებას, დიპლომატიურ ჩარევას, დამხმარე ჯარის თხოვნას და საერთოდ - მფარველობის რეალიზებას 1791 წლიდან აქტიურად იწყებს, ირანელთა თავდასხმის საფრთხის გაზრდის გამო. ეს ფაქტები საკმაოდ კარგადაა შესწავლილი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში და ცნობილია ივანე ჯავახიშვილის, იასე ცინცაძის, ვალერიან მაჭარაძისა და სხვათა ნაშრომების წყალობით. მხოლოდ ზოგიერთ ეპიზოდს გავიხსენებთ და ორიოდ დოკუმენტსაც მივამატებთ.

1793 წლის მარტში ერეკლე მეორე, რუსეთში მყოფ თავის ვაჟიშვილს მირიანს წერს, რომ პლატონ ზუბოვის მეშვეობით, რუსეთის იმპერატორიკას მიაწვდინოს თხოვნა, რათა პეტერბურგმა ზეწოლა მოახდინოს ალა-მაჰმად-ხანზე და გადააფიქრებინოს ქართლ-კახეთზე ლაშქრობა, რაც ამ უკანასკნელს გადაწყვეტილი აქვს. ერეკლე მეორე მირიანს განუმარტავს, რუსეთს იმიტომ მივმართავთ, "რადგანაც ჩვენ სხვა მფარველი არავინ გვყავსო".

1793 წლის აპრილში ერეკლე კვლავ იგივეს და დაბეჯითებით წერს მირიან ბატონიშვილს, თან თხოვს ორი ზარბაზნის გადმოგზავნის პროცესი დააჩქაროს: "ეტადე რომ უმაღლესმა კარმა აგრძნობინოს ალა-მაჰმად-ხანს, რომ თავი დაანებოს ჩვენს საწინააღმდეგო ბოროტ წამოწყებას".³⁶ ერეკლეს თხოვნებმა, მირიან ბატონიშვილის მცდელობისა და პლატონ ზუბოვის განსაკუთრებული მდგომარეობის წყალობით, რუსეთის იმპერატორიკას სამუშაო მაგიდამდე მიაღწია და თითქოს შედეგიც გამოიღო. 1793 წლის 30 მაისს შედგა სამხედრო საბჭოს სხდომა. მისი შედეგი ერთის შეხედვით პროდუქტიული იყო: საბჭომ კავკასიის ხაზის არმიის სარდალს დაავალა,

ამიერკავკასიელი ხანები წაექეზებინა მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ, გაეწია მათთვის და მეფისთვის „ქმედითი დახმარება“ და ა. შ. მაგრამ - დახმარება არ ითვალისწინებდა სამხედრო მხარდაჭერას. პირიქით, ჩრდილოეთ კავკასიაში მდგარ რუსული ჯარის უფროსს გენერალ გუდოვიჩს პირდაპირ მიუთითეს, ხანებს და მეფეს ისე დახმარებოდა, რომ „не захадя в большия издержки и хлопоты“. აი მაგალითი წმინდა რუსული ორმაგი პოლიტიკური თამაშისა - ერეკლეს დახმარების გაწევა გადაწყვიტეს - ისე რომ არ დახმარებოდნენ. ერეკლე მეორისთვის ერთადერთი დახმარება ის იყო, რომ ხელშეკრულებით დაპირებული ჯარი გაეგზავნათ საქართველოში, სამხედრო კოლეგია კი პირდაპირ მიუთითებდა გენერალ გუდოვიჩს, - ჯარის გაგზავნისაგან თავი შეეკავებინა. სამაგიეროდ, გამოდიოდა რომ გუდოვიჩს ხანებისათვის და ქართლ-კახეთის მეფისათვის ყველანაირი სიტყვიერი მხარდაჭერა, დაიმედება, უკეთეს შემთხვევაში - დიპლომატიური თანადგომა აღმოეჩინა, რაც ფაქტიურად არაფერს ნიშნავდა.

ცხადია არც აზერბაიჯანელ-კავკასიელმა ხანებმა, არც ქართლ-კახეთის მეფემ, რუსეთის ხელისუფლების ამ ორმაგი და არაფრისმთქმელი გადაწყვეტილების შესახებ არაფერი უწყობდნენ და იმედს არ კარგავდნენ. ამგვარ ვითარებაში, 1795 წლის გაზაფხულზე ქართლ-კახეთის მეფეს ირანის მბრძანებლის მიერ გამოგზავნილი კაცი, საგბატ-ესაული მოუვიდა. ალა-მაჰმად-ხანი ამ დროს დიდი ლაშქრით უკვე არღებილში იდგა. იგი შუშაყარაბადის ხანის წინააღმდეგ ლაშქრობისთვის ემზადებოდა და ერეკლე-ხანს თავისთან იწვევდა. ეს ულტიმატუმი იყო - ყაჯარი თითქოს უკანასკნელ შანსს აძლევდა ქართველ მეფეს - გონს მოსულიყო, რუსეთის მფარველობა უარეყო და კვლავ ირანის მორჩილების ყულფში გაეყო თავი.

ბევრი ისტორიკოსი, ადრეც და ახლაც, ფიქრობს, რომ მეფე ერეკლემ საბედისწერო შეცდომა დაუშვა - იგი რომ მაჰმად-ხანის წინადადებას დაჰყოლოდა, ამით თავდასხმისაგანაც ქვეყანას გადაარჩენდა და დამოუკიდებლობასაც შეინარჩუნებდა.

სულ მარტივად მოგვარდებოდა საქმე, უმაღური რუსეთის მეფარველობაზე უარი რომ ეთქვა. ქართველ მეფეს ამგვარ კაპიტულაციას არც უფიქრია, რადგან იგი ჩვეულებრივი ტაქტიკური გადაწყვეტილების მიხედვით კი არ მოქმედებდა, რომლის შეცვლაც ყოველდღიურად შეიძლება, არამედ შორსგამიზნული სტრატეგიული მიზნის განსახორციელებლად - აღარასოდეს არ დაბრუნებოდა აღმოსავლურ-ოსმალურ-ირანულ სამყაროს და ქვეყანა ეხსნა მტრული გარემოცვისაგან, კულტურული და ეკონომიკური ჩამორჩენილობისაგან, იმ უბედურებისაგან, რასაც მისი ხალხი უკვე რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში განიცდიდა.

ერეკლემ ირანის მბრძანებელს პასუხი არ გასცა და ყარაბაღელთა მისახმარებლად ჯარი გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით. მეფის სტრატეგიული გადაწყვეტილება შეცვლას არ ექვემდებარებოდა - ქვეყანა აღარ უნდა დაბრუნებულიყო ამასიის სისტემის ჩარჩოში. ქართველებმა ირანელთა 8000 კაციანი კორპუსი დაამარცხეს. ამავე პერიოდში, ერეკლე მეორემ წერილი მისწერა რუსეთის იმპერატრიცას ეკატერინე მეორეს და თავისი შეუცვლელი ორიენტაციის ერთგულებისა და მტკიცე გადაწყვეტილების შესახებ კიდევ ერთხელ აცნობა. 1795 წლის დასაწყისიდან ერეკლე მეორე, იმპერატრიცისაგან და რუსეთის უმაღლესი ჩინოვნიკებისაგან პლატონ ზუბოვისაგან, ბეზბოროდკოსაგან, ოსტერმანისაგან რეზოლუციის, ანუ გარკვეული გადაწყვეტილების მიღებას თხოულობდა ქართლ-კახეთის დახმარებასთან დაკავშირებით. ა. ბეზბოროდკოსთან მიწერილი თხოვნა საგანგაშო ინტონაციისაა: ჩემი მინისტრი თავადი ჭავჭავაძე „по повелению моему обязан изъяснить вам помощь посредством представительства вашего у монаршего престола испрощением скорейшей высочайшей резолюции, которую я с нетерпеливостью ожидаю“.³⁷

ცხადია, დღევანდელი ქართველი მკითხველისათვის გამაღაზიანებლად აღიქმება ერეკლე მეორის გაუთავებელი თხოვნები, პრორუსული დემარშები და სიჯიუტემდე მისული იმედები

პეტერბურგის დახმარებისა, მაგრამ ეს ემოციაა. ერეკლე მეორე 2008 წლის აგვისტოს შემდგომი პერიოდის მოღვაწე არ არის, ის არც 1921 წელს მოსწრებია და არც შეიძლება სცოდნოდა XIX-XX საუკუნეების ველიკოდერჟავული რუსული პოლიტიკის შესახებ საქართველოში. ერეკლე მეორე XVI-XVIII საუკუნეების ქართული მარტიროლოგიის პროდუქტი იყო, მისი ქვეყანა მართლაც ჯოჯოხეთურ რეალობაში იმყოფებოდა და მასაც, ისე როგორც მის წინაპარ რამდენიმე ათეულ მეფეს, ერთი მთავარი მიზანი ჰქონდათ - ქვეყნის გამოსხნა აგრესიულ-აღმოსავლური გარემოცვიდან.

როცა ამ ეპოქაზე ვკითხულობთ და ვწერთ, ეს რეალობა მუდამ თვალწინ უნდა გვედგეს..

1795 წლის მაისი ისე მოვიდა რომ რუსეთის მთავრობას თავისი მოკავშირე ქართლ-კახეთის სამეფოს საშველად არაფერი გაუკეთებია. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ რუსეთის პოლიტიკური ელიტა არაადეკვატურად აფასებდა კავკასიაში შექმნილ მძიმე ვითარებას. ამისი დასტურია 1795 წლის 7 მაისს შედგენილი გენერალ გუდოვიჩის რაპორტი. საქართველოს მომავალი მთავარმართებელი სრულიად რეალურად აფასებდა მდგომარეობას: ალა-შაჰმად-ხანი არღებილში დიდ ჯარს უყრის თავს, აგროვებს პროვინტს, მას თითქმის ყველა ამიერკავკასიელმა ხანმა გამოუცხადა მორჩილება. მხოლოდ ორმა გაბედა ურჩობა - ერევნელმა ჰუსეინმა და ყარაბაღელმა იბრეიმმა.

მაგრამ სრულიად არაადეკვატური და წინააღმდეგობრივი იყო რუსი გენერლის დასკვნა - საქართველოს ირანელთა თავდასხმა არ ემუქრებაო. ამგვარი აბსურდული დასკვნა, გუდოვიჩისადმი უფროსებისაგან და იმპერატრიცისაგან მიცემული ინსტრუქციიდან გამომდინარეობდა - მას ხომ ჯარი არ უნდა მიეხმარებინა ქართველებისთვის, ამიტომ ვერ დაწერდა, საქართველოს ირანელთა თავდასხმა ემუქრებაო. მიუხედავად ამისა, გუდოვიჩმა იგრძნო, რომ შემდგომში შეიძლება იმპერატრიცას მისთვის პასუხი მოეთხოვა და ამიტომ „რაპორტში“ ითხოვა მითითება, თავისი მთავრობისაგან, როგორ მოქცეულიყო შექმნილ

ვითარებაში: „все подданныеише донесу вашему Императорскому величеству, и какое удостоюсь получить высочайшее повеление, поспешу его уведомить“.³⁸

1795 წლის 22 ივნისს ქართლ-კახეთის ელჩმა გარსევან ჭავჭავაძემ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელს ბეზბოროდკოს, საგანგებო შეხვედრა სთხოვა: „... ახლა ყოველთვის ჩემის მეფისაგან წიგნი მომდის და პასუხსა მთხოვს, რომ მივართო. წყალობას ვითხოვ ჟამი დამინიშნოთ და ინებოთ ჩემთნ საქმეებზე ლაპარაკი“. ამოდ, იმპერიის პირველი ჩინები შეთქმულებივით გაურბოდნენ შეხვედრებს, პასუხებს, დახმარებას, დანაპირების ასრულებას.

გარსევან ჭავჭავაძემ უკანასკნელ საშუალებას მიმართა, რასაც შეიძლება რომ დიპლომატმა მიმართოს.

1795 წლის ივლისში ქართლ-კახეთის ელჩმა რუსეთის იმპერიის საგარეო უწყების ხელმძღვანელს ნოტა წარუდგინა: „სპარსეთის ახლანდელი მბრძანებელი აღა-მაჰმად-ხანი მიისწრაფის შაჰად იქნეს ცნობილი და საქართველოზე თავდასასხმელად ემზადება. ჩემი თანამდებობისამებრ, მე უმდაბლესად გთხოვთ, გვაუწყოთ: ინებებს თუ არა რუსეთის უმაღლესი კარი ტრაქტატით გათვალისწინებულ დახმარებასა და მფარველობის აღმოჩენას. ვთხოვ თქვენს ბრწყინვალეობას ამ ჩემს წარდგენაზე სწრაფად მომცეთ პასუხი. ჩვენ ახლა უკიდურესად გვჭირდება ამის ცოდნა“.³⁹

ივლისში ჯერ კიდევ შეიძლებოდა სათანადო რეაგირება რუსეთის მთავრობის მხრიდან. მაგრამ უკვე ყველაფრიდან ჩანდა, რომ ეკატერინე მეორის ხელისუფლებას მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი არ მიხმარებოდა დროულად ქართლ-კახეთს, დაესუსტებინა და მხოლოდ მისი დაუძლურების შემდეგ მოეხდინა შესაბამისი რეაგირება. სწორედ ამის გამო გარსევან ჭავჭავაძის ულტიმატუმური ხასიათის ნოტაც უპასუხოდ დატოვეს.

რუსეთს დახმარება 1795 წლის აგვისტოშიც კი შეეძლო, როცა ერეკლე მეორემ კიდევ ერთხელ და უკვე ვინ იცის პერამდენედ მიმართა დახმარებისათვის გენერალ-ანშუფ ივანე გულოვ-

იჩს, კავკასიის ხაზის ჯარის უფროსს, რომელიც ორი კვირის სავალ მანძილზე იმყოფებოდა თბილისიდან. მეფე ახალმომხდარ ამბებს აცნობებდა რუსის გენერალს: ალა-მაჰმად-ხანის ჯარებმა ერევანს ალყა შემოარტყეს, განჯის ხანი ირანელების მხარეზე გადავიდა. ორივე ეს ქვეყანა ქართლ-კახეთის მეფეს ემორჩილებოდნენ და სხვათა შორისო, წერდა ქართველი მეფე: „Извѣстно жь, что мы под покровительство сѣ императорскаго величества вашии с Ганджою и Ериваном“. ესენი ამ დღემდე ჩვენს მფლობელობაში იყვნენ და “уверяем ваше высокопр-о, что если тремя тысячами человеками поможете, то состоящее у Еревана войско разбежится“. ასეთ შემთხვევაში, არც ალა-მაჰმად-ხანი გაჩერდება დიდ ხანს აქაო. გარდა ამისა, ერეკლე განუმარტავდა დაწვრილებით, რომ ირანელების ჯარი მრავალრიცხოვანია ქართველებთან შედარებით, ხოლო კახეთიდან შემოჭრას ომარ-ხანი აპირებს, რომელმაც ჭარელებსაც მოუწოდა სალაშქროდ და მათ თვითთველ კაცზე 100 მანეთს შეპირდაო. „Высокопр-ый господин, для вашей к богу и великой Государине верности незамедлительно тремя тысячами человеками помогите, чем в сих государствах вечно вселите благодарность к в-му высокопр-у, и мы пребудем навсегда“.

აქ შეიძლება დავასრულოთ ერეკლე მეორის მიერ რუსეთისადმი დახმარების თხოვნისა და პეტერბურგის მიერ მის მფარველობაში მყოფი მოკავშირე სახელმწიფოს გაწირვისა და მოტყუების ისტორიული ეპიზოდი. შემდგომ მომხდარი ისტორიას მხოლოდ ორიოდ სიტყვით გადმოვცემთ: 1795 წლის 11 სექტემბერს ქართლ-კახეთის მცირერიცხოვანი ჯარი ირანელთა 8-ჯერ მრავალრიცხოვან ლაშქართან დამარცხდა. ალა-მაჰმად-ხანმა თბილისი აიღო და აიკლო. ყაჯარის ურდოებმა ძლივს ფეხზე წამომდგარი ქალაქი კიდევ ერთხელ გადაწვეს და დაანგრიეს.

როგორც ჩანს, პეტერბურგის სცენარი უფრო მეტს ითვალისწინებდა — ანუ რუსეთის მთავრობა ქართლ-კახეთის სამე-

ფოსა და მისი მეფის უფრო მეტ დაქვეითება—დაუძლურებას მოელოდა. ეს შემდგომში უფრო კარგად გამოჩნდა რუსული ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალთ დანახული ქართლ-კახეთის სამეფოს სახით. კერძოდ, ბუტკოვი, ბურნაშოვი, დუბროვინი, პოტო და სხვა ველიკოდერჟავნიკი რუსი ისტორიკოსები, ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის 80-იან წლების და მით უფრო 90-იანი წლების ქართლ-კახეთის სამეფოს ხატავდნენ, როგორც დაუძლურებულ, დასუსტებულ, მმართველობამოშლილ, ყოვლად უმწეო სახელმწიფოს, რომელსაც მართავდა მოხუცებულიობის გამო უნარწარმეული მეფე. ერეკლე მეორეს აღარ ემორჩილებოდნენ ქვეშევრდომები, მოხელეები და საკუთარი ოჯახის წევრებიც კი. ასეთ პირობებში რუსეთის იმპერიის გულმოწყალე მთავრობას ისლა დარჩენოდა, გაუბედურებული და ფიზიკური გადაშენების პირზე მდგარი ქრისტიანული ქვეყანა შეეერთებინა და ამით ეხსნა ის.

შემდგომში, მონარქისტი ისტორიკოსების მიერ შექმნილი ეს სიყალბე გაიზიარა რუსულ-ქართულმა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევების მეოთხე ტომში ვკითხულობთ: XVIII საუკუნის 80-იან წლებში, ტრაქტატის შემდეგ ლეკ-ოსმალთა თავდასხმების გამო „ქართლ-კახეთის მსხვერპლი... განუზომელი იყო“; „ქართლ-კახეთი ფიზიკური დაუძლურებისა და ეკონომიკური გაჩანაგების გზით მიდიოდა“; „ქართლ-კახეთის კრიტიკული მდგომარეობა ტრაქტატის შემდგომ წლებში არავისთვის ყოფილა სადავო. ამას კარგად ხედავდნენ როგორც ადგილობრივი, ისე რუსეთსა და მის მეტოქე სახელმწიფოებშიც — მახლობელ აღმოსავლეთსა თუ ევროპაში“; ან კიდევ: „ქართლ-კახეთის სამეფო წლითი-წლობით დაქვეითების გზით მიდიოდა და ძალ-ღონეს კარგავდა, ისევე როგორც მისი მოხუცი მეფე ერეკლე, რომელიც პოლიტიკური ავბედობით გულმოკლული შეპყვრებდა თავისი სამშობლოს განსაცდელს. 80-იანი წლების დასაწყისში ქართლ-კახეთში დაახლოებით 350 000 სულს ითვლიდნენ, საუკუნის მიწურულს კი ეს რიცხვი 200 000-მდე შემცირდა“⁴⁰

ამგვარი ნეგატიური ფანტაზიით შექმნილი ქართლ-კახეთის სამეფოს სურათი ყალბია და ისტორიული წყაროებით არ დასტურდება. ზოგადად, საქართველოს მდგომარეობა რა თქმა უნდა მძიმე რჩებოდა. იგი ასეთივედ დარჩებოდა მუდამ, სანამ ორ მაჰმადიანურ-აგრესიული სახელმწიფოს გარემოცვაში იქნებოდა ქვეყანა. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ XVI-XVIII საუკუნეების პერიოდში იმერეთის სამეფომ და განსაკუთრებით ქართლ-კახეთის სამეფომ ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური განვითარება-გაძლიერების ყველაზე მაღალ ნიშნულს მიაღწიეს სოლომონ პირველის, სოლომონ მეორის და ერეკლე მეორის მეფობის ხანაში. ეს განსაკუთრებით ითქმის ქართლ-კახეთის სამეფოზე.

წარმოუდგენელია ქართლ-კახეთის მოსახლეობის შემცირება, მისი განახევრება 350 000-დან 200 000 სულამდე. ცხადია 80-იანი წლების ლეკ-ოსმალთა აგრესიის გაძლიერებამ და აღა-მაჰმად-ხანის შემოსევამ მოსახლეობის გარკვეული შემცირება გამოიწვია. მაგრამ ეს არ ყოფილა ისეთი კატასტროფული ვარდნა, როგორსაც ზემოაღნიშნული მონაცემების ავტორები ირწმუნებიან. XVIII ს-ის მიწურულს მთლიანად საქართველოს მოსახლეობა შეადგენდა დაახლოებით 785 000 სულს და აქედან უმრავლესობა აღმოსავლეთ საქართველოზე მოდიოდა.⁴¹ თვით ისეთ მძიმე აოხრებას, რომელიც თბილისმა 1795 წელს განიცადა, არ გამოუწვევია დედაქალაქის მოსახლეობის რაოდენობის რადიკალური ვარდნა, ან ცვლილება. თუ XVIII საუკუნის 80-იან წლებში თბილისის მოსახლეობა 20 857 სულს აღწევდა, 1809 წლისათვის იგი 18 000 სულს შეადგენდა.⁴² კლება იყო, მაგრამ არც ისეთი კატასტროფული და ეს მაშინ, როცა აღა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს ყველაზე მეტად თბილისი დაზარალდა. ამ შედარებით იოლად გადარჩენის მიზეზი, დედაქალაქის მოსახლეობის გახიზვნა და ხელისუფლების მიერ მიღებული თავდაცვითი ღონისძიებები გახლდათ.

ჯერ კიდევ გიორგი XII-ის მეფობის დროს სცადეს ქართლ-კახეთის მოსახლეობის აღწერის ჩატარება. განხორ-

ციელდა მხოლოდ კახეთისა და სომხეთის აღწერა, 1798 წლის აპრილში. იგი ჩაატარეს მეფის შეილებმა დავითმა, იოანემ და სხვებმა. „აღწერეს ამათ და მოართვეს სია მკვიდრთა რიცხვისა“, რის შედეგადაც კახეთში აღმოჩნდა 42 000 კომლი მცხოვრები, ხოლო სომხეთში – 2 600 კომლი, ე. ი. სულ კახეთ-ქვემო ქართლში 1798 წლის დასაწყისისთვის 44 600 კომლი ცხოვრობდა.⁴³ საიდან ან რის საფუძველზე ასახელებს კახეთის მოსახლეობის ამ რაოდენობას ზოგიერთი ისტორიკოსი – მთელი ქართლ-კახეთის კომლობრივ მოსახლეობად, გაუგებარია. ალბათ მთავარი დამნაშავე, მოსახლეობის შემცირების ტენდენცია უფრო იყო, ვიდრე ობიექტური სურათის ჩვენება. ასეა თუ ისე, დავასკვნათ, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარშიც და 1783–1798 წლებშიც, მიუხედავად ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევისა და გარკვეული ვარდნისა, ქართლ-კახეთის მოსახლეობის რიცხვი წინა ისტორიული პერიოდისაგან განსხვავებით, იზრდებოდა და საუკუნის მიწურულისათვის აღწევდა არანაკლებ 350 000–400 000 სულს. ხოლო მთლიანად საქართველოსი – 785 000–800 000-ს.

ეს ციფრი ახლოს დგას სოლომონ მეორის მიერ დასახელებულ ერთ დემოგრაფიულ მონაცემთან. 1811 წელს, როცა იმერეთის მეფე ნაპოლეონს მფარველობას სთხოვდა, თან „მილიონი სული ქრისტიანის“ გადარჩენასაც გულისხმობდა, რაც მისი აზრით მაშინდელ საქართველოში ცხოვრობდა.

მეორე გაუგებრობა თუ სიყალბე, რომელიც შეეხებოდა ერეკლეს ეპოქის ისტორიას იყო ის, რომ თითქოს 1774 წელს ორგანიზებული მორიგე ჯარი „80-იანი წლების დამდეგიდან მოიშალა“ და შემდგომში სრულიად გაქრა.⁴⁴ ირკვევა რომ რეალობა სრულიად საპირისპირო იყო. როდესაც 1784 წელს ქართლ-კახეთში რუსთა ორი ბატალიონი შემოვიდა, ერეკლე მეორემ მორიგე ჯარი „მორიგე ყარაულის“ ცალკეულ ადგილებში შექმნილი მცირერიცხოვანი რაზმებით შეცვალა. მას შემდეგ, რაც რუსთა ჯარი საქართველოდან გავიდა, ერეკლე მეორემ ჯერ „მორიგე ყარაული“ შეინარჩუნა, ხოლო 1791 წლიდან კვლავ

ძველი ფორმით აღადგინა მორიგე ჯარი, რომელიც ქართული სახელმწიფოს მოსპობამდე მოქმედებდა.⁴⁵

მესამე სიყალბე, რასაც საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში ამკვიდრებდნენ, ქართლ-კახეთის პოლიტიკური და ეკონომიკური დაძაბუნება გახლდათ. XVIII საუკუნის 80-90-იან წლებში განცდილი ზარალი უდაოდ მნიშვნელოვანი იყო. მიუხედავად ამისა, ერეკლე მეორის ხელისუფლებამ მოკლე დროში შეძლო ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორება, აღდგა ახტალა-ალავერდის მადნების ფუნქციონირება, ინტენსიურად განვითარდა ვაჭრობა-მრეწველობა, თუმცა არა 70-იანი წლების ტემპებით. იგივე ითქმის სახელმწიფოს საბაჟო თუ სხვა შემოსავლებზე. მანუფაქტურულ წარმოებაზე, ხელოსნობის, სოფლის მეურნეობის განვითარებაზე და სხვ. მკვლევარი აპოლონ თაბუაშვილი, რომელმაც საფუძვლიანად შეისწავლა ქართლ-კახეთის ეკონომიკური განვითარების ყველა ძირითადი სექტორი, ისტორიულ წყარო-დოკუმენტებზე დაყრდნობით, დაასკვნის, რომ: "1795 წლის ტრაგედიის შედეგად მიღებული ენით აუწერელი ზიანის მიუხედავად, ქვეყანამ ეკონომიკური განვითარების ძველ ნიშნულთან დაბრუნება სწრაფად შეძლო. აქედან გამომდინარე, საკამათო არ უნდა იყოს მოსაზრება, რომ ერეკლე მეორის რეფორმების შედეგად, ქვეყანა განვითარების უწყვეტ პროგრესს განიცდიდა. ამიტომ არასწორ შეფასებად გვეჩვენება ზოგადად ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე დამკვიდრებული მოსაზრება, რომ თითქოს ქართული სახელმწიფოს ეკონომიკურმა ორგანიზმმა XVIII საუკუნის მიწურულში ამოწურა ყველა თავისი შესაძლებლობა და ქვეყანა გადაგვარებისათვის იყო განწირული. ვფიქრობთ, ასეთი შეფასებები განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ მთავარ დაკვეთას რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების გამართლება წარმოადგენდა და ამიტომ იმპერიის დადებითი როლის წარმოჩენა დიდწილად ასეთ დასკვნებზე იყო აგებული".⁴⁶

მით უფრო ვერ იქნებოდა რეალობასთან მიახლოებული, მითი - ქართლ-კახეთის სამეფოს სამხედრო-პოლიტიკური

დაბაბუნების შესახებ. ერეკლე მეორის სახელმწიფო XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ყველა ეტაპზე ინარჩუნებდა სამხრეთ კავკასიაში უძლიერესი პოლიტიკური ერთეულის სტატუსს. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მასზე რამდენადმე ძლიერმა, იმხანად უკვე გაერთიანებულმა ირანმა, მხოლოდ დამარბეველი ლაშქრობა შეძლო ქართლ-კახეთში და ვერ დაიმორჩილა ქვეყანა. ალამაჰად-ხანმა ორი კვირაც ვერ შეძლო გაჩერება და სექტემბერშივე გაეცალა ქვეყანას. თვით ერეკლე მეორე აღიარებდა, რომ მან შეცდომები დაუშვა და სათანადოდ არ მოემზადა ირანელთა დასახვედრად. მთავარი შეცდომა - რუსეთის დაპირებულ-ნავალდებულები დახმარების იმედი გახლდათ. საამისო არაერთი საბუთი არსებობს.

უკვე 1795 წლის 14 სექტემბერს ერეკლე მეორე გენერალ გუდოვიჩს სწერდა: „... мы полагали... трактат и день ото дня ожидали от вас помощи, но однако не получили... Естли бь, по обнадежению всем. Государини, не были уверены на ваше вспомошествовании, то бы чрез других, приглашенных войск, против его вооружалось, или бы другим способом сохранили бы наше царство. Но мы были уверены о вспомашествовании от высочайшего двора и от вас“.⁴⁷ მეტად როგორღა უნდა დაედო ბრალი და დაედანაშაულებინა ქართლ-კახეთის მეფეს თავისი „მფარველ-მოკავშირე“ რუსეთის ცბიერი იმპერატრიცა და მისი მატყუარა გენერალი.

15 სექტემბერს კი თავის ვაჟიშვილს მირიანს უხსნიდა ერეკლე მეორე: „...я всегда полагаясь на торжественный трактат и всемилоствиеишия обещании, и потаму будучи уверенъ, не приня нужного преуготовления, уповаю, что конечно, повелениям высочайшего двора от господина Гудовича противу Ага-Магмет-Хана получу вспомошествование“ შემდეგ ერეკლე აღუწერდა ადრესატს კრწანისის ომის პერიპეტიებს და კვლავ თავს იდანაშაულებდა:

„На другой день он паки с нами сразился: мы его троекратно побеждали, но число их противу нас весьма было велико, и за мой грехи, наконец, победил он войско мое, овладев Тифлисом... Вы сами все знаете, что ежели бь мы присягою к высочайшему двору привязаны не были, а с Агою-Мохамед-Ханам согласны были, то бы сего приключения с нами не сбилось“⁴⁸

სხვათა შორის, ქართულ ისტორიოგრაფიაში განხორციელებულმა უახლესმა გამოკვლევებმა სრულიად დაადასტურა ერეკლე მეორის სიტყვების სიმართლე. 1795 წლის ივნის-ივლისში ერეკლე მეორეს „დაახლოებით 20 000 კაციანი არმიის მობილიზება მოუხდენია“, მაგრამ მოკლე ხანში ეს ძალები დაუთხოვია და ჯარის მცირე ნაწილი დაუტოვებია თავისთან. მკვლევარ ა. თაბუაშვილის დასაბუთებით, ამისი მიზეზი იყო ერთის მხრივ, ალა-მაჰმად ხანის სწორი ტაქტიკური ნაბიჯები და მეორე მხრივ, „რუსეთის იმპერიის დამაბნეველი ქმედება“, რამაც ერეკლე მეფის შეცდომები გამოიწვია.⁴⁹ რაც მთავარია, დასტურდება რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს და მის მოკავშირეებს - ყარაბაღისა და ერევნის სახანოებს, ერთობლივი ძალებით შეეძლოთ ალა-მაჰმად-ხანის თავდასხმის მოგერიება - ამისი პოტენციური შესაძლებლობა მათ გააჩნდათ.

რუსეთიდან დახმარებას ერეკლე თბილისის აღების შემდეგაც ითხოვდა. 17 სექტემბერს გაგზავნილ წერილში ერეკლე გუდოვიჩსა წერდა, თუ უახლოეს 8 დღეში თქვენგან ჯარი არ მომივიდა, მაშინ იძულებული ვიქნები ალა-მაჰმად-ხანის მოთხოვნებს დაეთანხმდე და დავემორჩილო, რადგან მის წინააღმდეგობას ვეღარ შეეძლება. რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილება, რომ არ დახმარებოდა ამ ეტაპზე მოკავშირეს, შეუვალი და მტკიცე აღმოჩნდა. ეტყობა ასე ითხოვდა რუსეთის იმპერიის „სახელმწიფო ინტერესები“. მისი მოკავშირე ქართლ-კახეთის სამეფო მთლად მიწასთან უნდა გასწორებულიყო. რუსეთი ამ ეტაპზე მაჰმად-ხანის ურდოებთან ომს არ აპირებდა და ცხადია,

ქართველი მეფის თხოვნები იმპერატრიცისა და მისი უქვეშევრ-
დომილესი გენერლების გულს ვერ მოალობდა.

პეტერბურგის ხელისუფლებამ თავისი გეგმა-მინიმუმი შეა-
სრულა. მარტოდ მიტოვებული მისი მოკავშირე ქართლ-კახეთის
სამეფო დამარცხდა და დიდი ზარალი განიცადა. მიუხედავად
ამისა, იმპერიის პროგრამა-მაქსიმუმი ჯერჯერობით მაინც ვერ
განხორციელდა. ალა-მაჰმად-ხანი ირანში გაბრუნდა, ქართლ-კახ-
ეთის სამეფო კვლავ ფეხზე იდგა და მის სათავეში კვლავ ერეკ-
ლე მეორე იმყოფებოდა. როგორც ჩანს, სანამ ერეკლე ცოცხალი
იყო, რუსეთს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება დიდი ძალებისა
და წინააღმდეგობის გარეშე არ შეეძლო. მოცდა იყო საჭირო.
ყველაფრიდან ჩანდა, რომ დიდი ხნის ლოდინი საჭირო არ გახდე-
ბოდა. 1798 წლის 11 იანვარს ერეკლე მეორე გარდაიცვალა.

რუსეთ-საქართველოს მფარველობით-მოკავშირეობითი
ურთიერთობის მესამე ციკლი დასრულდა.

გიორგი მეთორმეტის კავითულანტური პოლიტიკა და მისი შედეგები

„საქართველოს უკანასკნელი ლომის“ – ერეკლე მეორის
გარდაცვალებამ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას დიდი დაბ-
რკოლება მოუხსნა. ახლა მას შეეძლო გულდამშეიდებით, თანდა-
თანობით და მეთოდურად განეხორციელებინა ქართლ-კახეთის
სამეფოს დაპყრობა-გაუქმების უვნებელი და უსისხლო პროცე-
სი. საამისოდ, რუსეთის ახალ იმპერატორს პავლე პირველს
არაერთი გარემოება უწყობდა ხელს: კავკასიის ძველი ბატონ-
პატრონები ძალაგამოცლილები იყვნენ. ოსმალეთს ქართლ-კახ-
ეთსა და აღმოსავლეთ კავკასიისათვის ბრძოლის თავი არ ჰქონდა.
მან ის-ის იყო ეგვიპტე დაკარგა და იძულებული გახდა რუ-
სეთთან კავშირიც კი შეეკრა. ჩანდა რომ ალა-მაჰმად-ხანის
სიკვდილის შემდეგ, ვერც ირანი გასწევდა დიდ წინააღმდე-

გობას. დასავლეთ ევროპაში ის-ის იყო იწყებოდა ნაპოლეონის ომების ეპოქა და კავკასიური პერიფერიებისათვის იქ ნაკლებად ეცალათ.

აღმოსავლურ-კავკასიური სახანოები მზად იყვნენ დიდი წინააღმდეგობა გაეწიათ რუსეთის მზარდი ექსპანსიისათვის, მაგრამ ძლიერი მოკავშირეების გარეშე მათი სამხედრო შესაძლებლობები ერთობ შეზღუდული გახლდათ.

თვით ქართლ-კახეთის განუწყვეტელი ომიანობით გადაღლილი მოსახლეობა ლოიალურად იყო განწყობილი რუსეთის მიმართ. როგორც ჩანს, მაჰმადიანი დამპყრობლების ერთმორწმუნე მფარველით შესაძლო ჩანაცვლებით ის დიდს არაფერს დაკარგავდა, შეძენით კი შეეძლო დაპირებული მშვიდობა და აგრესორი მეზობლებისაგან გათავისუფლება მიეღო. ამგვარ განწყობილებაზე მიანიშნებდა თბილისის მოსახლეობის მიერ რუსთა ბატალიონების კეთილგანწყობილი დახვედრა, რასაც იმპერიის მოხელეები ამაღლებული ენთუზიაზმით აღწერდნენ.

რაც მთავარია, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე იჯდა ახალი მეფე გიორგი XII – სუსტი, უნიათო, უაღრესად მიმნდობი, სახელმწიფო მოღვაწისათვის დამახასიათებელი უნარ-თვისებებისაგან სრულიად განძარცული პიროვნება. იმპერატორის სასახლე ვერც ინატრებდა საკუთარი მიზნებისათვის ისეთ შესაფერის კანდიდატს, როგორიც ქართლ-კახეთის ახალი ხელისუფალი გახლდათ.

ამგვარი საგარეო-საშინაო ფონით დაიწყო რუსეთ-საქართველოს მფარველობით-მოკავშირეობითი ურთიერთობის უკანასკნელი მეოთხე ციკლი, რომელიც 1798–1801 წლებს მოიცავდა.

თავდაპირველად, თითქოს ყველაფერი ძველებურად გაგრძელდა. 1798 წლის 18 აპრილს იმპერატორმა პავლე პირველმა გიორგი XII-ს მეფობის დამადასტურებელი სიგელი გამოუგზავნა, ქართლ-კახეთის კანონიერ მეფედ აღიარა და მის მემკვიდრედ ცნო ბატონიშვილი დავითი. პავლე ფუძემდებლურ დოკუმენტად აღიარებდა გეორგიევსკის ტრაქტატს და სწორედ ამ

ხელშეკრულების მესამე სტატიის საფუძველზე „ამტკიცებდა“ გიორგის მეფედ, ხოლო, მის შვილს დავითს მის მემკვიდრედ“⁵⁰

მაგრამ ამ აქტის, ე. ი. გიორგი XII-ის მეფედ დამტკიცების შემდეგ, რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ ხელი აიღო გეორგიევსკის ტრაქტატზე, როგორც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის განმსაზღვრელ სამართლებრივ-პოლიტიკურ დოკუმენტზე. ახლა მას ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებაში, 1783 წლის ხელშეკრულება ხელშემშლელ და დამაბრკოლებელ ბარიერად ექცა. რუსეთის იმპერიას როგორმე იმისათვის უნდა მიეღწია, რომ ქართლ-კახეთისათვის „მფარველობით-მოკავშირეობითი“ სტატუსი მოეშალა და მის მაგივრად „ქვეშევრდომობის“ სტატუსი დაემკვიდრებინა. თანაც, იმპერიის ხელისუფლებას ისე უნდა მოეგვარებინა საქმე, რომ ქვეშევრდომობა თვით ქართველებს ეთხოვათ.

ამ საქმეში იმპერიის ხელისუფლებას დაუფასებელი სამსახური გაუწია გიორგი XII. რუსეთის დიდმოხელეთა, თვით იმპერატორის ზეწოლით, მეორეს მხრივ, გაუარესებული საშინაო-საგარეო ვითარებითა და საკუთარი უძლურებით შეშინებულმა მეფემ, თავისი სამეფოს რუსეთის იმპერიისადმი ქვეშევრდომობაში გადაცემა გადაწყვიტა. 1799 წლის 7 სექტემბერს გიორგი XII თავის წარმომადგენლებს რუსეთის იმპერატორის კარზე: გარსევან ჭავჭავაძეს, ელიაზარ ფალავანდიშვილს და გიორგი ავალიშვილს მისწერა თავისი „ჰაზრნი მოხსენებანი“, რომელიც მათ პავლე პირველისათვის უნდა გადაეცათ. ამ შემთხვევაში, „ჰაზრნი მოხსენებანი“ ჩვენ უნდა გავიაზროთ, როგორც რუსეთთან დასადები ახალი ხელშეკრულების პროექტი. გიორგი XII წერდა:

„უმსხვერპლეთ ყოველი სამეფო და სამფლობელო ჩემი უზაკველითა და ქრისტიანებრითა ჭეშმარიტებითა მსხვერპლებითა და დაუდევით არა თუ მფარველობასა ქვეშე უდიდებულებასა დიდსა რუსეთსა საიმპერატოროსა ტახტსა, არამედ დაანებეთ სრულსა ნებასა და მზრუნველობასა მათსა, რათა ამიერთაგან დაიდგას სამეფო ქართლოსიანთა საიმპერიოდ რუსეთისად წეს-

ითა მით, ვითარცა სხვანი იგი რუსეთისა შინა პყრობილნი პროვინციანი სარგებლობენ“.⁵¹

თუმცა მეფეს არ ავიწყდებოდა სუვერენობისაგან განძარცვული მისი ქვეყანა, რომ სამეფოდ უნდა დარჩენილიყო და მის შთამომავალ ბაგრატიონებს ქართლ-კახეთის მეფობა უნდა შეენარჩუნებინათ: იმპერატორმაო, „სახლსა შინა ჩემსა არა აღაყენოს მეფენი, გარნა ოდენ სამეფოს მემკვიდრითი მემკვიდრე ვითარცა წინაპარნი ჩემნი“, ანუ „не прекращать в доме моем царского звания“ და ა. შ.

უდალა, რუსეთის საიმპერატორო კარი ფრიად კმაყოფილი დარჩებოდა გიორგი XII-ის მართლაც გულუბრყვილო გულუხვობით. მიუხედავად ამისა, ამ დოკუმენტმა ეტყობა მაინც ვერ დააკმაყოფილა პეტერბურგელი დიპლომატები. საჭირო იყო დოკუმენტის კიდევ უფრო დახვეწა და ერთი საჭირო და აუცილებელი ტერმინის ჩასმა, ეს ტერმინი „ქვეშევრდომი“ გახლდათ - ქართლ-კახეთის მეფეს რუსეთის იმპერატორის „ქვეშევრდომად“ უნდა ელიარებინა თავი.

ქართლ-კახეთის მორჩილმა მეფემ არც ამ შემთხვევაში დაიხია უკან და საკუთარი ნებით გაუთხარა სამარე თავის მეფობასაც, მემკვიდრეებსაც და საკუთარ სამეფოსაც. 1800 წლის 24 ივნისს შედგა გიორგი XII-ის მიერ რუსეთის იმპერატორისადმი წარსადგენი ე. წ. „სათხოვარი პუნქტების“ მორიგი ვარიანტი, რომელშიც ქართლ-კახეთის მეფე რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომად აცხადებდა თავს: „...навсегда принять подданство всероссийской Империи...“ და ცნობდა რუსეთის იმპერატორს „как наследственного (природного) своего государя и самодержца“.⁵² ფაქტიურად, გიორგი XII აუქმებდა მამამისის მიერ რუსეთთან გაფორმებულ გეორგიევსკის ტრაქტატს და ქართლ-კახეთის ვასალური სახელმწიფოს სტატუსს ცვლიდა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ქართლ-კახეთის, როგორც იმპერიის შემადგენელი ადმინისტრაციულ-ავტონომიური ერთეულის სტატუსით.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: რა მოსაზრებით ამბობდა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე უარს სახელმწიფოსა და საკუთარი სამეფო პერსონის სუვერენულ უფლებებზე. აქ მართო მიზეზად ის არ კმარა, რომ ყველაფერი გიორგი XII-ის გულუბრყვილობას, მიმნდობლობას, მის „ქრისტიანულ-მორალისტურ“ პრინციპებს თუ პირდაპირ ბედოვლათობას დაეაბრალოთ. რა თქმა უნდა ჩამოთვლილ პირად თვისებათა გათვალისწინება აუცილებელია, მაგრამ უმთავრესი მიზეზი გიორგი XII-ის კაპიტულანტური პოლიტიკური კურსისა გახლდათ ძლიერი ზემოქმედება, რომელსაც რუსეთის ხელისუფლება ახორციელებდა ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეზე.

1799 წლის 26 ნოემბერს ქართლ-კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე შემოვიდა რუსეთის ჯარის ორი ბატალიონი გენერალ ლაზარევის მეთაურობით. ქვეყნის მოსახლეობისათვის რუსთა ჯარი მაჰმადიან-აგრესორთაგან თავდაცვის გარანტიას წარმოადგენდა. მოსახლეობის რუსეთისადმი ლოიალური განწყობა გააძლიერა 1800 წლის 7 ნოემბრის კაკაბეთთან მომხდარმა ბრძოლამაც, რომელშიც რუსთა და ქართველთა გაერთიანებულმა ჯარმა სასტიკად დაამარცხა ომარ-ხანის ლექთა დიდი ლაშქარი.

ქართველი მოსახლეობის ფართო ფენებმა ჯერ არ უწყოდნენ, რომ სამშვიდობო მისიით შემოსული რუსთა ჯარი, ფაქტიურად საოკუპაციო მიზნებით იყო შემოსული. თავდაპირველად, საქართველოში მყოფი რუსულა ჯარი არ იყო საკმარისი, მთელი ქართლ-კახეთის დასაკავებლად, მაგრამ იგი სრულიად საკმარისი იყო, რომ ქვეყნის სატახტო ქალაქზე და ადგილობრივ სამეფო ხელისუფლებაზე კონტროლი დაემყარებინა. საქართველოში ლაზარევის სარდლობით შემოსული 46-ე ეგერთა პოლკი თავიდან 436 ჯარისკაცისაგან შედგებოდა. 1800 წლის სექტემბერში ამას დაემატა გენერალ გულიაკოვის მეთაურობით შემოსული 635-კაციანი მუსკეტერთა პოლკი. ამის შემდეგ რუსთა ჯარს კიდევ შემომატებია ჯარის ნაწილი. ასეა თუ ისე, 1800 წლის ოქტომბრისათვის მათი რიცხვი 1224 ჯარისკაცსა და

ოფიცერს მოითვლიდა, რაც საკმარისზე მეტიც იყო იმისათვის, რომ ნებისმიერი ანტირუსული წამოწყება, ან რომელიმე ბატონიშვილის არასასურველი ქმედება და დაქსაქსული ფეოდალური ლაშქრის შეკრების მცდელობა აღეკვეთა.⁵³

რაც მთავარია, თვით თბილისი რუსთა ჯარის სრულ კონტროლს ექვემდებარებოდა. უკვე 1799 წლის 22 დეკემბრისათვის ქართლ-კახეთის სამეფოს სატახტოში, „ქალაქში სიმშვიდისათვის“ დაწესდა რუსთა ჯარის ნაწილებისაგან შემდგარი საყარაულოები და საგუშაგოები.⁵⁴ დღევანდელ ქართულ საზოგადოებას არ სჭირდება განსაკუთრებული ფანტაზია იმის წარმოსადგენად, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო რუსთა ჯარის პირველი ქვედანაყოფების პატრულირება თბილისის ქუჩებში, ქალაქის შემოსასვლელ-გასასვლელებში, ადგილობრივ დიდმოხელეთა და თვით მეფის სასახლეების მიმდებარე ტერიტორიებზე და ყველა არაკეთილსაიმედო პირის ადგილსამყოფელზე.

რუსმა მოხელეებმა რუსეთის მინისტრ-წარმომადგენელმა საქართველოში კოვალენსკიმ და გენერალმა ლაზარევმა ფაქტიურ ტყვეობაში მოაქციეს ერეკლე მეორის ქვრივი-დედოფალი დარეჯანი, რომელსაც აუკრძალეს ქალაქიდან გასვლა და მკაცრად აკონტროლებდნენ მის საცხოვრებელთან მისასვლელ გზებს, ქუჩებს, სადაც საგუშაგოები დააყენეს. ამის შესახებ ლაზარევის წერილი უფრო კარგ წარმოდგენას შეგვიქმნის, რომელიც მან კავკასიის რუსული ჯარების უფროსს კნორინგს მისწერა: 7 ივლისს მინისტრ კოვალენსკის ლაზარევისათვის შეუტყობინებია: „вдовствующая царица Дария вознамеревается выехать из города и е. в. (მისი უმაღლესობის ე.ი. გიორგი XII-ს – დ. შ) угодно, что я предпринял свои меры в отвращению ея отъезда, не подавая виду о присмотривание за нею, то так как она жительство имеет в авлабар и в оною изключая лазаретного, никаких караулов нет, то я лучшим способом почел учредить по всем дорогам ведущим в авлабар, ночные секретные бекеты (пикети), а по оному предместью учредить

частые патрули“.⁵⁵ აი სად იღებს სათავეებს რუსული ორპირული ფარისეველობა: კოვალენსკი, თითქოს დარეჯან დედოფლისავე უსაფრთხოების მიზნით, რომელსაც თურმე მცირერიცხოვანი ყარაული ჰყოლია, უათმაგებს დაცვას და რუსული ბეკეტ-პიკეტებისა და პატრულების ისეთ ქსელში აქცევს, რომ ამ ერთ დროს ძლევა მოსილ დედოფალს, რომელიც თითქოს თავის ნებაზე ათამაშებდა თვით მეფე ერეკლესაც კი, ახლა საკუთარი ავლაბრის სასახლიდან ფეხის გადადგმაც კი არ შეეძლო.

ის, რომ რუსის ჯარი და კოვალენსკი-ლაზარევის ტანდემი თბილისის ბატონ-პატრონები იყვნენ, პლატონ იოსელიანსაც შეუმჩნევია, მაგრამ ამის აღიარება არ უნდა, რადგან გადაჭარბებული რუსოფილური განწყობის გამო, მათზე ერთი მრუდე სიტყვაც არ უნდა რომ თქვას. მაგალითად, როცა გიორგი XII-ემ და მისმა ოჯახობამ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაიფიცეს, მეორე დღეს კოვალენსკის მოუთხოვია, რომ ქართველ დიდმოხელეებს და სამღვდლო მაღალ პირებსაც დაედოთ აღთქმა, თან ხელიც მოეწერათ იმპერატორის ერთგულებაზე. კოვალენსკის „მოთხოვნა“ სასწრაფოდ იქნა შესრულებული. რაც შეეხება რუსის ჯარს და „ღენერალ ლაზარევს“, ისინი იოსელიანის განმარტებით, თბილისში შესულან და ყოფილან „მცველად მეფისა და სატახტოისა ქალაქისა“.

გიორგი XII მინისტრ კოვალენსკის სრულ გავლენაში მოექცა. მან არაფერი იცოდა და შესაძლოა ვერც წარმოიდგენდა რომ რუს მოხელეებს საიდუმლო ინსტრუქციით ევალებოდათ მისი ყოველი ნაბიჯის გაკონტროლება, ოღონდ ისე, რომ მეფის გულუბრყვილო პერსონისათვის ეს შეუმჩნევლად დარჩენილიყო. მეფე უსაზღვროდ ენდობოდა და პლატონ იოსელიანის მოწმობით, ძალიან უყვარდა თურმე რუსეთის მინისტრი-წარმომადგენელი.

განსხვავებით კოვალენსკისაგან, გიორგი XII თურმე ვერ შეთვისებია გენერალ ლაზარევს. როგორც მის შესახებ არსებული დახასიათებებიდან ჩანს, გენერალი ლაზარევი ყოფილა ტიპური რუსი სალდაფონი, უხეში, მკაცრი, ჯიუტი და ეჭვიანი

პიროვნება. იგი თურმე არა მარტო სხვებს, თვით მეფესაც უკმეხად ექცეოდა, არ ასრულებდა მის თხოვნა—სურვილებს. მიუხედავად უხასიათობისა, თვით მეფე იჩენდა დიდ მოთმინებას და ცდილობდა როგორმე ესაიმოვნებინა მისთვის, მაგრამ არაფერი გამოსვლია. ქრისტიანული მიმტევებლობის მქონე მეფე იმასღა ცდილობდა, რომ საქმე ნაკლებად ჰქონოდა უხასიათო გენერალთან და მასთან კავშირს კოვალენსკის შუამავლობით ამყარებდა.

„ლენერალ—მაიორი ლაზარევი, სახელით ივან პეტროვიჩი“, ასე უწოდებს მას გიორგი XII-ის მეხოტბე ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი, მწვავედ დაუპირისპირდა მინისტრ კოვალენსკის. იგი თავის უფროს გენერალ—ლეიტენანტ კნორინგს, სამსახურიდან გათავისუფლებასაც კი სთხოვდა, ზოლო კოვალენსკის უჩიოდა, ის ჩემი უფროსი არ არის და ჩემზე რატომ მბრძანებლობსო. ლაზარევი ჯარის უფროსი იყო და მინისტრ კოვალენსკისთან ფარულ კონკურენციაში გაიმარჯვებდა. მაღლე „ივან პეტროვიჩი“ ლაზარევი ქართლ—კახეთის ფაქტიური დიქტატორი გახდა, რასაც მეფის ჯანმრთელობის გაუარესებამაც შეუწყო ხელი. თვით იოსელიანიც კი აღიარებს: „თავად და განმგედ ყოველთავე საქმეთა, შემდგომად მეფისა განმხმევებულისა რუსთა ჯარისა მასთან ყოფნისა, ნაცვლად მოწოდებულისა რუსეთად კოვალენსკისა, იყო ლენერალი ლაზარევი“.⁵⁶

ასეთი ადამიანის ხელში ჩაეარდა ამ დროს უკვე დასნეულებული ქართლ—კახეთის მეფე, რომლის ყველა მცდელობა, როგორმე გულფიცხი გენერლის გული მოეგო, მარცხით დასრულდა. რა თქმა უნდა ლაზარევის პირად თვისებებს მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა ჰქონდა. ლაზარევს ისევე ჰქონდა დავალებული ქართლ—კახეთის ბოლო მეფის თვალთვალის და კონტროლის, როგორც „გულკეთილ“ კოვალენსკის. აი რას ავალებდა საიდუმლო ინსტრუქცია გენერალ ივან პეტროვიჩ ლაზარევს: „По превратности тамошных владельцев и двоякости, часто их руководствующей, должны также вы не терять из виду и поступков самого царя, дабы никогда не могло им ничто

учинено быть вопреки интересов высочайшего двора“. თუ ასეთი რამ მოხდებოდა ლაზარეს ევალეზოდა სასწრაფოდ შეეტყობინებინა იმპერიის საგარეო საქმეთა კოლეგიისათვის, ან კავკასიის ხაზის სარდლისათვის. თუ ოსმალები, ამიერკავკასიელი ხანები, ყიზილბაშები ან ლეკები, “с какими либо от них или от правителей их предложениями, то не упускать вам, чтоб царь, не скрывая того от вас, советовался о сем с вами, уведомляя вам о присилке тех посланцев сию коллегию и пограничного начальника“.⁵⁷

ქართულ ისტორიოგრაფიაში რატომღაც დამკვიდრებულია აზრი, რომ გიორგი XII, ლამის დაბადებიდანვე თუ არა, ცხოვრების დიდი ხნის მანძილზე მაინც – ავადმყოფი, განუკურნებელი სნეულებით შეპყრობილი ადამიანი იყო. ქართლ-კახეთის მეფეს ხსენებისას, მისი სნეულებაც აუცილებელ ატრიბუტად სახელდება ხოლმე: “საქართველოს ისტორიის ნარკვევების” მეოთხე ტომში, ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის პირველსავე ხსენებაზე, იმ თავში, რომელიც სამეფოს გაუქმებას ეხება, ერეკლეს გარდაცვალებისა და გიორგის გამეფებასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: ქართლ-კახეთის საშინაო პოლიტიკური ვითარება უაღრესად დაიძაბა. გიორგის მძიმე ავადმყოფობასთან დაკავშირებით გაჩაღდა სასტიკი ბრძოლა სამეფო სახლის შიგნით ტახტის დაუფლებისათვის.⁵⁸ საქმე ისეა წარმოდგენილი, თითქოს ეს ყველაფერი გიორგის გამეფებისთანავე დაიწყო.

მორიგი მითია. მეფის ბიოგრაფი პლატონ იოსელიანი, გიორგი XII-ს სხვაგვარ პიროვნებად წარმოგიდგენს. იგი საესეებით ნორმალური ჯანმრთელობის მქონე კაცი გახლდათ. ტახტის მემკვიდრემ თავი ისახელა ასპინძის ბრძოლაში. იმერეთის შემოერთების საკითხი რომ ირჩეოდა, გიორგი ბატონიშვილმა დიდი პრინციპულობა გამოიჩინა. მას ტყუილუბრალოდ აბრალებდნენ, თითქოს არ მიეხმარა კრწანისში მეგრძოლ ქართველთა ძირითად ძალებს. იგი ამ დროს, ერეკლე მეფის ბრძანებით კახეთში იდგა და ქვეყანას ომარ ხანის მოსალოდნელი თავდასხმისაგან

იცავდა. სწორედ ამ ბრძანების შესრულება იყო მთავარი მიზეზი იმისა, რომ ალა-მაჰმად-ხანს კახეთში შესვლა არც უფიქრია, ისე გაეცალა ქვეყანას. ის გარემოება, რომ გიორგი XII ჭამა-სმას დიდად მომეტებულ დროს უთმობდა და სახელმწიფო საქმეებსა და სადილობას თანაბარ დროს – სამ-სამ საათს ანდომებდა, ჯანმრთელობაზე უფრო მეტყველებს, ვიდრე ავადმყოფობაზე. 1796 წელს, როცა ერეკლემ განჯაზე ილაშქრა, თავისი უფროსი შვილი ქვეყნის მმართველად დატოვა თბილისში და როცა დაბრუნდა, ფრიად კმაყოფილი დარჩა გიორგის უნარიანი მმართველობით

თუ პლატონ იოსელიანს ვერწმუნებით, ავადმყოფობა გიორგი XII-ს მეფობის მესამე – 1800 წელს დაეწყო და გაუუარესდა კიდევ. ”მეფობისა პირველსა ორსა წელიწადსაო, – წერს იოსელიანი გიორგი XII-ის შესახებ, – მიბრძანდებოდა აბანოსა ცხენითა და მესამესა წელსა, ვითარცა სნეულსა, მიიყვანდნენ ტრახტრევანითა. ტრახტრევანითვე მიბრძანდებოდა ხარებისა ეკლესიასა...”⁵⁹ ამ დროს გიორგი XII კი მეფობდა, რამდენადაც ავადმყოფობა საშუალებას აძლევდა, მაგრამ რეალური ძალა ლაზარევის ხელში იყო. როცა თბილისში ხმა დაირხა, თითქოს 22 დეკემბერს ქართველი თავადები უნდა შეკრებილიყვნენ და დავით ბატონიშვილის ერთგულებაზე დაეფიცათ, ლაზარევი თავის ჯარიანად მყისვე სიონის ეკლესიაში გაჩნდა, რომ არ დაეშვა დავითის გამეფება.

ამ პერიოდში, როცა მეფის ჯანმრთელობა მკვეთრად გაუარესდა, გენერალი ლაზარევი ყოველდღიურად ტრიალებდა გიორგი XII-თან, და ღამეებსაც კი უთევდა სნეულს. თუ პლატონ იოსელიანის მიერ ამ ორ ადამიანს შორის არსებულ და დახატულ დაძაბულ ურთიერთობას გავიხსენებთ, ამგვარი სიახლოვე მეფისა და რუსი გენერლისა საეჭვოდ მოგვეჩვენება. „В первый раз, когда царю сделалос худо, – მოახსენებდა ივან პეტროვიჩი თავის უფროსს კნორინგს, – то его соборовали маслом и он исповедовался и я всю ночь провел при нем“.⁶⁰ ლაზარევი ნამდვილად არ იყო გიორგი XII-ის გულითადი მეგობარი და

თუ მაინც ღამეებს უთევდა ავადმყოფ მეფეს, ეს რუსი გენერლის საეჭვო მოსაზრებით ხდებოდა.

რუსი გენერალი მეფის ახლობლებსაც, მასთან შემსვლელ-გამომსვლელებსაც და თვით მკურნალ ექიმსაც აკონტროლებდა. 25 დეკემბერს ლაზარევი ისევ კნორინგს წერდა, რომ როგორც 21 დეკემბრის წინა წერილში მოგახსენეთო, „е. в царю стало гораздо лучше, а нине еще лучше. Так что я и лекарь имеем надежду, хотя не к совершенному ею извлечению, но к большему облегчению“.⁶¹ ქართლ-კახეთის მეფეს რამდენიმე მკურნალი-ექიმი ჰყავდა: „ოსეფა ყარაევი; ფრანგი; თათულა ექიმი სომეხთა სარწმუნოებისა და პატრი ნიკოლა და შემდეგი მისი ფილიპე“, ალბათ სხვებიც. რომელს გულისხმობს გენერალი, უცნობია.

საეჭვოა, რომ მოხელე-გენერლებს გიორგი XII-ის ჯანმრთელობის ბედი დიდად აწუხებდათ. არც საიმპერატორო კარი უნდა ყოფილიყო დიდად დაინტერესებული მეფის გამომჯობინებით. პირიქით, საწინააღმდეგო ვითარება და განწყობილება გახლდათ. პეტერბურგის მთავრობაც, მოზდოკში მყოფი კნორინგიც და თბილისში გაპირველკაცებული ლაზარევიც და სხვანიც, გაფაციცებით ემზადებოდნენ მეფის სიკვდილის შემდგომ მოსალოდნელი მოვლენების წარმართვისათვის. უკვე გადაწყვეტილი იყო სამეფოს გაუქმება და გიორგი XII-ის სიცოცხლე მხოლოდ ხელშემშლელი ბარიერიღა იყო მათი მიზნისათვის. ცოცხალი მეფის პირობებში ისინი სამეფოს ვერ გააუქმებდნენ, მისი სიკვდილის შემთხვევაში კი - ბატონიშვილ დავითს აღარ გაამეფებდნენ. ამიტომ ისინი მოთმინებით თუ მოუთმენლად ელოდნენ მეფის გარდაცვალებას.

რომ ელოდნენ, ამასაც არ მალავდნენ. თვით რუსეთის იმპერატორი პავლე 1800 წლის 15 ნოემბერს სპეციალური რესკრიპტით აძლევდა მითითებას კავკასიის ხაზის ჯარების სარდალს გენერალ-ლეიტენანტ კნორინგს: „Ослабление здоровья царева дает повод ожидать его кончины: почему и отправьтс, коли

скоро ониа последует, немедленно туда объявление от имени нашего, чтобы дополучения от нас соизволения ... не было приступаемо к назначению преемника на царство грузинское“. ამასთან, იმპერატორი განუმარტავდა თავის გენერალს, რომ მალე თბილისში ჩამოვიდოდნენ ქართველი ელჩები და წამოიღებდნენ მეფისა და ხალხის სიგელს „о жеелании их быть в нашем подданстве и под управлением наших законов.“⁶²

უფრო კონკრეტულ ღონისძიებებს შეიცავდა გრაფ როსტოპჩინის მითითებები კნორინგისადმი, რომელნიც ზუსტად უნდა შესრულებულიყო, პეტერბურგში შემუშავებული სცენარის მიხედვით: ამჟამად, ქართველი ელჩები მოემართებიანო, წერდა იმპერიის დიდმოხელე, „საქართველოს სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთების“ საქმის დასრულებასთან დაკავშირებით. კნორინგს ევალებოდა გაეგრცელებინა ხმები, რომ მას ნაბრძანები აქვს ჯარით შევიდეს საქართველოში. ამასობაში ქართველი ელჩები მომავალი წლის თებერვალში, მეფე გიორგისგან დაბრუნდებიან პეტერბურგში, ხოლო 1801 წლის აპრილში „вы можете войском в следствие отправленного к вам повеления идти для Грузии“. სანამ ეს ყველაფერი მოხდებოდა, როსტოპჩინის მითითებით, რომელიც პავლე პირველის ბრძანებით მოქმედებდა, კნორინგს უნდა უზრუნველყო რომ „вещи в той земле, остались в непробытном их положении“.⁶³

მოკლედ, პეტერბურგის სასახლე მხოლოდ ერთსდა ელოდებოდა გიორგი XII-გან – მის ხელმოწერას, ქართლ-კახეთის რუსეთის იმპერიასთან შეერთების სიგელზე. ამის შემდეგ, მეფის სურვილისაგან დამოუკიდებლად, უკვე გადაწყვეტილი იყო სამეფოს გაუქმება. კნორინგი ლაზარევს 2 დეკემბერს უბრძანებდა, რომ მეფის სიკვდილის ამბავი სასწრაფოდ შეეტყობინებინათ მისთვის და არ დაეშვათ მემკვიდრის გამეფება. საგანგებო და გაძლიერებულ ბაღრაგს უნდა ყველა პირობა შექმნოდა თბილი-

სი-პეტერბურგის გზაზე, რათა სპეციალურ მაცნეს მოკლე ვადაში ჩაეტანა დედაქალაქში მეფის გარდაცვალების ამბავი.

ასე ზედმიწევნითი სიზუსტით დაწერილი სცენარისა და მისი თითქმის თანმიმდევრული განხორციელების მიმდინარეობის მიუხედავად, რუსეთის საიმპერატორო კარმა მიზანს ვერ მიაღწია. მართალია მომლოდინეებს მეფე გიორგის გარდაცვალების იმედი გაუმართლდათ, მაგრამ ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე იმაზე ცოტა ხნით ადრე გარდაიცვალა, ვიდრე ეს პავლე პირველის ხელისუფლებას აწყობდა. გიორგი XII 1800 წლის 28 დეკემბერს აღესრულა, ისე რომ ქართველი ელჩები ჯერ არ იყვნენ ჩამოსულნი და სიგელიც, ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთების შესახებ – ხელმოწერელი დარჩა. ყველაფერი წყალში ჩაიყარა. პეტერბურგს იმედი გაუცრუვდა. ქართული მხარე დიდ საფრთხეს – გეორგიევსკის ტრაქტატის დენონსაციის საშიშროებას გადაურჩა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ გიორგი XII-ის თხოვნებმა, რუსეთის იმპერიასთან ქვეშევრდომობის სტატუსით შეერთების შესახებ, იურიდიული ხელშეკრულების სახე ვერ მიიღო - გეორგიევსკის ტრაქტატი ძალაში დარჩა.

დიპლომატიური მარცხით გაღიზიანებული იმპერიის ხელისუფლება უხეში სამხედრო ძალდატანებისა და „მოკავშირე“ ქვეყნის პირდაპირი დაპყრობის გზას დაადგა. საქართველოსაკენ დღე-დღეზე უნდა დაძრულიყო რუსთა ჯარის დამატებითი ძალები. მანამდე კი ქართლ-კახეთის ფაქტიური დიქტატორი გენერალი ივანე პეტროვიჩი ლაზარევი სწრაფად ამოქმედდა. მან ჯარის ნაწილები განალაგა ქართლში და მის შემოსასვლელებში და განსაკუთრებული ზომები მიიღო „სიმშვიდის დასაცავად ადგილობრივ მხარეში“. ლაზარევის ბრძანებით შეკრიბეს ქართველი თავადაზნაურობა და იმპერატორის ბრძანების მიღებამდე მორჩილება უბრძანეს.

გიორგი XII-ის გარდაცვალებისთანავე, როგორც იტყვიან, მეფის ცხედარი ჯერ გაციებულიც არ იყო, რომ 1800 წლის 28 დეკემბერს გენერალმა ლაზარევმა წერილი-მითითება დაუგზავნა საუფლისწულოებში ჩამსხდარ ქართველ ბატონიშვილებს -

არ დაეშვათ ვინმეს მეფედ გამოცხადება: „поставляю объявить Е. И. В. Волю, что доколе от него не последует Высочайшее соизволение никого бы преемником царства Грузинского избран не был, а доколе всем оствовать в почтении в царскому роду, который остается в теперешнем его положении, а народ в пределах повиновения,...“

განსაკუთრებული ყურადღებას იქცევდა "წერილის" და ფაქტიურად ბრძანების უკანასკნელი მითითება: „... все же повеления будут подписываться и печать прикладываться е (го) св (етлость) Царевича Иоана, Игнатия-дивана и моя“.⁶⁴

ეს იყო სახელმწიფო გადატრიალება.

ერთადერთი სამართლებრივ-იურიდიული და თანაც საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომელიც განსაზღვრავდა ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიის ურთიერთობის ხასიათს და სტატუსს, გახლდათ 1783 წლის ხელშეკრულება - გეორგიევსკის ტრაქტატი. მასში განსაზღვრული იყო მეფის მიღება-დამტკიცების წესი. თავდაპირველად, მეფედ ცხადდებოდა წინა მეფის მიერ მემკვიდრედ გამოცხადებული ბატონიშვილი. ამის შემდეგ - მეორე საფეხური - რუსეთის იმპერატორის მიერ მემკვიდრე-მეფის დამტკიცება იყო, რაც გამოიხატებოდა მის მიერ სიგელისა და სამეფო ნიშნების გამოგზავნაში. მესამე საფეხური ითვალისწინებდა დამტკიცებული მეფის მიერ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე ფიცის მიღებას. ამას მოჰყვებოდა ადგილობრივი ქართული ეკლესიის მეთაურის მიერ ქეფის ცნობა-დალოცვა.

პირველი საფეხური - მემკვიდრე-მეფის დასახელება - ქართველი მეფეების პრეროგატივად რჩებოდა და მას აფიქსირებდა გეორგიევსკის ტრაქტატის მესამე არტიკული: „ხსენებული იგი მეფენი ოდეს - იგი მიიწვევიან მემკვიდრეობით სამეფოსა ზედა მათსა, მსწრაფლ აუწყებდნენ ამისათვის კარსა საიმპერატოროსა რუსეთისა...“.⁶⁵

მეორე საფეხური - ითხოვდა იმპერატორისაგან მეფის

დამტკიცებას და ამას ტრაქტატის იგივე მესამე არტიკული იუწყებოდა: „... და ითხოვდნენ დესპანთა თვისთა მიერ სამეფოსა ზედა თვისთა იმპერატორებრსა დამტკიცებასა ინვესტიტურისა წერილითა...“

მესამე საფეხური – იყო ქართლ-კახეთის მომდევნო მეფეთა დაფიცება იმპერატორების ერთგულებაზე და ამისათვის ტრაქტატს დართული ჰქონდა „ფიცის ნიმუში“ და დამატებითი მუხლი – „შესასრულებელი არტიკული“.⁶⁶

გენერალმა ლაზარევმა პავლე პირველის ბრძანებით, პირველივე საფეხურზე აღკვეთა გიორგი XII-ის მიერ მემკვიდრედ დასახელებული დავით ბატონიშვილის მიერ მეფედ გამოცხადების შესაძლებლობა. რუსმა გენერალმა ფაქტიურად ხელისუფლების უზურპაცია მოახდინა. მის მიერ ბრძანებების გამოცემისა და ბეჭედის დასმის დასახელებული სამეულიდან ეგნატე იოსელიანი მდივანი გახლდათ. იოანე, სამეფო ღინასტიის წარმომადგენელი, მეფის შვილი გახლდათ და უფლებამოსილი იყო რომ ქვეყნის დროებითი პირველი პირის როლი შეესრულებინა, მაგრამ მას ფაქტიური ძალა არ გააჩნდა. სამხედრო ძალმოსილება რუსი გენერლის ხელში იყო და ხელისუფლების ფაქტიური განმახორციელებელი იგი გახლდათ.

ქართლ-კახეთის ანუ "საქართველოს სამეფოს" დაპყრობა და გაუქმება

1799 წლის 26 ნოემბერს ქართლ-კახეთის სამეფოს დედაქალაქში შემოსულ რუსეთის ჯარს – ორი მიზანი ამოქმედებდა. თავდაპირველად ეს იყო მოკავშირე-მფარველი რუსეთის ჯარი, რომელიც მეტ-ნაკლებად ასრულებდა ამ მისიას გიორგი მეთორმეტის გარდაცვალებამდე. როგორც აღვნიშნეთ, რუს-ქართველ მოკავშირეთა გაერთიანებულმა ჯარმა სძლია კაკაბეთთან ბრძოლაში, ომარ-ხან ავარელის ლეკთა ლაშქარს.

ამგვარი მოკავშირეობა-მფარველობის დიდი იმედი ჰქონ-

და ქართველობას, როცა რუსის ჯარს გულწრფელი სტუმართ-
მოყვარეობით შეხვდა თბილისში. მაგრამ „მოკავშირე-მფარველ-
თა“ ჯარს მეორე დაფარული, საიდუმლო მიზანიც ჰქონდა —
გარკვეულ და საჭირო ჟამს მას უნდა შეესრულებინა დამპყ-
რობლური და საოკუპაციო ჯარის ფუნქცია. ქართველობის
უმრავლესობას, რუსეთის მოკავშირეობა-მფარველობის იმედი
ჰქონდა, მაგრამ იცნენ და საკმაოდაც, ისეთები, რომელნიც შიშობდნენ,
რომ მოყვარედ მოსული უცხოელი, მტრად გადაექცეოდა ქვეყ-
ანას და დამპყრობლად მოევლინებოდა. ერთ-ერთი მათგანი გახ-
ლდათ თავადი დავით ჩერქეზიშვილი. როცა გიორგი მეთორმე-
ტემ კაცები გაგზავნა დარიალის გზის მოსაწესრიგებლად, რომ-
ლითაც რუსის ჯარი უნდა შემოსულიყო, თურმე დავით ჩერ-
ქეზიშვილს დარბაზისთვის მიუძმართავს: „ბატონო მეფე და კარისკ-
აცნო დარბაისელნო: რომ ალბთ კაკასიის კარსა, შეიძლებთა
თვისსა დროსა დახშვასა მისსა?“⁶⁸

მეფესთან დაახლოებული კათოლიკე პატრი ნიკოლა
რუტილიანო დაჟინებით ურჩევდა გიორგი მეთორმეტეს არ მინ-
დობოდა „უცხო“ ხელმწიფეს და ქვეყანა არ დაექვემდებარებინა
რუსეთისათვის. „სხვათაგან დამოკიდებული ქვეყანა იქმნება
დაცინებული და საკიცხველი. უცხო ნათესავი, პატრონად ქვეყ-
ნისა მოყვანილი, შეექმნება ერსა მტერად და მღევნელად, და
მაწუხებლად. მამაშვილური მთავრობა მეფეთა, — გარდაიქცევა
მამინაცვლისა და დედინაცვლისა სახედ სიყვარულისა უგვანისა
და ბუნებისაგან არაოდეს აღსაარებულისა. რუსნი შემოიტანენ
პირველადვე მძიმესა უღელისა და ქვეყნისა კისერსა; მოითხ-
ოვენ დიდთა ხარკთა, რომელთაცა თქვენ ვერ შესძლებთ. მაშინ
თქვენი მამულნი და ყმანი გაისყიდებიან ბარაბანითა და მკვდარ-
ნი თქვენნი დაიმარხებიან მუსიკითა“⁶⁹

რუსეთის ჯარის მეორე ფუნქცია, რომელიც 1800 წლის
28 დეკემბრამდე ასე თუ ისე დაფარულ-გასაიდუმლოებული
იყო, გიორგი მეფის გარდაცვალებისთანავე ცხადი გახდა — მოკავ-
შირეთა და მფარველთა ჯარმა საოკუპაციო ჯარის სახე მი-
იღო. იგი იქცა აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობა-დამორ-

ჩილებისა და მისი კოლონიალ ქცევის ინსტრუმენტად და გან-
მაზორციელებლად.

მას შემდეგ, რაც დავით ბატონიშვილს ლაზარემა საშუ-
ალება არ მისცა კანონიერად კუთვნილ სამეფო ტახტზე ასულიყო,
რუსეთის ხელისუფლებამ დაჩქარებულად დაიწყო საკუთარი
მმართველობის ინსტიტუტების ჩამოყალიბება. ქართველი ხალხისა
და ქვეყნის მეფედ ჩაითვალა რუსეთის იმპერიის ხელმწიფე.
თავად ეს ფაქტი ქართველმა საზოგადოებამ უდრტვინველად და
პროტესტის გარეშე მიიღო. ამაში არაფერი იყო გასაკვირი.
XVI-XVIII საუკუნეებში ქართული სახელმწიფოების უზენაეს
ხელმწიფედ ყოილბაშური ირანის შაჰი ან ოსმალეთის ხონთქარი
ითვლებოდნენ. ახლა ისინი ქრისტიანული რუსეთის იმპერა-
ტორის უზენაესობით იცვლებოდა და ამგვარი რეალობა მაშინ-
დელი ქართველობისათვის უფრო მისაღებად გამოიყურებოდა.

ზოგიერთი ისტორიკოსის აზრით ერეკლე მეორის სახ-
ელმწიფოს გეორგიევსკის ტრაქტატმა სუვერენიტეტი შეუზღუ-
და. ეა არ იყო რაიმე ახალი გარემოება. ქართლისა თუ კახეთის
სამეფოებს, ამასიის ზავის შემდეგ, საერთაშორისო სამართლებრივი
რეალობის მიხედვით, უკვე 200-250 წელია სუვერენიტეტი
შეზღუდული ჰქონდათ და ამ თვალსაზრისით, გეორგიევსკის
ტრაქტატით არაფერი შეცვლილა – უბრალოდ, ქართლ-კახე-
თის სამეფოს სუვერენობის შემზღუდველად ადრე თუ ირანი
გამოდიოდა, ახლა რუსეთი გამოვიდა ამ როლში. ის ფაქტი რომ
ერეკლე მეორე ფაქტობრივად დამოუკიდებელი ხელმწიფე იყო
1783 წლამდე, იურიდიულად მის დამოკიდებულებას ირანზე ვერ
ცვლიდა მანამ, სანამ ამგვარი ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა –
იურიდიულად არ გაფორმდებოდა.

ამიტომ იყო, რომ არც პავლე პირველისა და არც ალექსან-
დრე პირველის მანიფესტების იმ ნაწილს, რომლებითაც რუსე-
თის იმპერატორები ქართლ-კახეთის უზენაეს ხელმწიფეებად
ცხადდებოდნენ, მაშინდელ ქართველობაში რაიმე შესამჩნევი პრო-
ტესტი არ გამოუწვევია.

ქართველობის პირველი იმედგაცრუება დავით ბატონიშ-

ვილის მემკვიდრეობითი სამეფო ტახტის გარეშე დატოვებამ გამოიწვია. ამის შემდეგ კი, რუსეთის ხელისუფლების მიერ განხორციელებულმა ღონისძიებებმა, მთლად გააოგნა ქართული პოლიტიკური ელიტა. 1801 წლის მარტში საქართველოს გენერალ-გუბერნატორად კნორინგის დანიშვნას საზოგადოებაზე ისე არ უმოქმედია, რადგან ეს ფაქტი დაჩრდილა – 11 მარტს იმპერატორ პავლე პირველის მკვლელობამ. გარსევან ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით და ინიციატივით შემუშავდა ქართლ-კახეთის ადმინისტრაციული მოწყობის პროექტი, რომელიც სამეფო ტახტის შენარჩუნებას ითვალისწინებდა. ქართველი მეფე უნდა ყოფილიყო რუსეთის იმპერატორის მოადგილე და საქართველოს მმართველი. ახალი ინიციატივა საქართველოს ავტონომიურ მოწყობას გულისხმობდა. პროექტი ალექსანდრე პირველს წარუდგინეს, მაგრამ იმედი არ გამართლდა – ახალმა იმპერატორმა მამამისის პოლიტიკა განაგრძო – ქართველების პროექტი უარყვეს და ქართლ-კახეთში რუსული ადმინისტრაციის დანერგვას შეუდგნენ.

მაინც, რომელი თარიღი და რომელი მოვლენა შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოში რუსული მმართველობის დასაწყისად. როგორც ცნობილია, ქართული მართვა-გამგეობიდან რუსული მმართველობის საბოლოო გაფორმებამდე არსებობდა მცირე დროის მონაკვეთი, რომელსაც მკვლევარები - გარდამავალ პერიოდად ნათლავენ. აი, ეს გარდამავალი პერიოდი, მკვლევარ რეზო ლომინაძის დაკვირვებით, 1801 წლის 15 იანვარს დაიწყო. სწორედ ამ დღეს ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი გიორგი მეთორმეტის მემკვიდრემ დავითმა კი არ დაიკავა,, არამედ იგი გამოცხადდა ქვეყნის მმართველად. სწორედ ამ დღეს თბილისში გამოცხადდა პავლე პირველის ბრძანებულება გიორგი მეფის "სათხოვარი პუნქტების" დამტკიცების შესახებ, სადაც ორაზროვნად იყო მითითებული, რომ დავით გიორგის ძე "საზეიმოდ მიუახლოვდეს საქართველოს ტახტს, მემკვიდრეობით, მმართველის წოდებით."⁷⁰

ჯერ კიდევ პავლე პირველის მიერ 1801 წლის 6 მარტს ხელმოწერილი ბრძანებულების თანახმად, ახალდაპყრობილი

ქვეყანა "საქართველოს გუბერნიად" გამოცხადდა. ახალი გუბერნია ქართლისა და კახეთის პროვინციებისაგან შედგებოდა და მას ვიცე-გუბერნატორები განაგებდნენ.

1801 წლის 24 მაისს ქვეყნის ახალი და აწ უკვე ოფიციალურად დანიშნული მმართველი გენერალ-გუბერნატორი კარლ კნორინგი თბილისში ჩამოვიდა. მან ქვეყნის მმართველობიდან საერთოდ გადააყენა დავით ბატონიშვილი და შექმნა სრულიად ახალი მმართველობის ორგანო — „საქართველოს დროებითი მთავრობა“. მთავრობის თავმჯდომარედ დაინიშნა ქვეყნის მანამდე დელი ფაქტიური დიქტატორი გენერალი ლაზარევი, რომელიც გენერალ-გუბერნატორ კნორინგის მოადგილედ ითვლებოდა. თავდაპირველად რუსეთის ხელისუფლება გარკვეულ სიფრთხილეს იცავდა. მთვრობაში მან ძირითდად რუსეთის ერთგული ქართველი თავადები შეიყვანა: ზაალ ბარათაშვილი, იოანე ჩოლოყაშვილი, ეგნატე და სულხან თუმანიშვილები, დარჩია ბებუთოვი. ეს უკანასკნელი გახლდათ თბილისის ყოფილი მელიქ-მამასახლისი, რომელიც დაინიშნა დედაქალაქში ახალშექმნილი რუსული პოლიციის შეფად — ობერპოლიცმაისტერად.

დროებითმა მთავრობამ 1801 წლის 16 ივნისს დაიწყო ფუნქციონირება. მას ეკისრებოდა გადასახადების მოწესრიგება, აკრეფა, ადმინისტრაციული სფერო, საზოგადოებრივი წესრიგი, გზები, საბაჟოები და სხვ. თავდაპირველად, ბატონიშვილებისა და დიდი თავადების შინაურ საქმეებში დროებითი მთავრობა არ ერეოდა. გენერალი კნორინგი, რომელიც იმპერატორს არწმუნებდა, ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებლად არსებობა არ შეუძლია და აუცილებელია მისი გაუქმებო, დაპყრობილი ქვეყნის რუსულ ადმინისტრაციულ სტრუქტურებთან მისი თანდათანობითი "მიახლოების" მომხრე იყო. ამიტომ საწყის ეტაპზე, ქართული ადმინისტრაციული წყობა და ვახტანგ მეექვსის სამართალი უნდა შენარჩუნებულიყო.

რუსული მმართველობის დანერგვის საბოლოო აქტი, 1801 წლის 12 სექტემბერს იმპერატორ ალექსანდრე პირველის მიერ გამოცემული მანიფესტი გახლდათ. ამ დოკუმენტის საპროგრა-

მო დებულებებმა მთელი საუკუნით – 117 წლით განსაზღვრა ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრება რუსული კოლონიალიზმის ჩარჩოებში. მანიფესტის მიხედვით:

- ქართლ-კახეთის სამეფოს, აგრესიული მეზობელი ქვეყნებისაგან ელოდა დაღუპვა-განადგურება, რის გამოც და ქართველი ხალხის ხვეწნა-ვედრების საფუძველზეც, – „საქართველოს სამეფოს“ მფარველობა, დაცვა და უშუალო მმართველობა იკისრა რუსეთის მონარქიამ;

- ქართლ-კახეთის ხალხის ხსნა-გადარჩენის ფასად, რუსეთი ქართული სახელმწიფოს აუქმებდა. „Мы вступая на Всероссийский престол, обрели царство грузинское присоединное к России, о чем и Манифест в 18 день января 1801 года издан уже был во всенародное известие“.

- ამის შემდეგ ალექსანდრე პირველი ასაბუთებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების საჭიროებას: „ჩვენ გვინდოდა კიდევ ერთხელ გვეცადა, ზომ არაა შესაძლებელი პირვანდელი მმართველობის (ე. ი. მეფობის – დ. შ) აღდგენა ჩვენი მფარველობის ქვეშ... მაგრამ ამის შესახებ ახლანდელმა გამოკვლევამ ჩვენ საბოლოოდ დაგვარწმუნა, რომ ქართველი ხალხის სხვადასხვა ნაწილები, ადამიანურად თანაბრად ძვირფასნი ჩვენთვის, სამართლიანად შიშობენ დევნისა და შურისძიების გამო სამეფო ღირსების მაძიებელთაგან, ვინც შესაძლოა მიაღწიოს ხელისუფლებას, ვინაიდან ხალხის დიდმა ნაწილმა მათ მიმართ წინააღმდეგობა ასე აშკარად გამოავლინა“. იმპერატორის მანიფესტმა ქართველი მეფის „ყოფილი მმართველობა“ დაადანაშაულა მმთაშორის ომში: დაბოლოს, თვით ისეთი „მეფის მეფობამ“, როგორიც ერეკლე მეორე აყო და რომელმაც „თავისი გულადობით და ღირსებით ყველა თავის ხელისუფლების ქვეშ გააერთიანა, „ვერ შეძლო მისი ვერც საშინაო, ვერც საგარეო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა; პირიქით, რამდენჯერმე ჩაგითრიათ საშინელ უფსკრულში, რომლის ნაპირას თქვენ ახლაც დგახართ და რომელშიც თქვენ, ყველა მოსაზრებით აღმოჩნდებით, თუ თქვენ დაცემისაგან არ

გიხსნით სამართლიანი ხელმწიფობის ძლიერი ხელი“.

ამ საყოველთაოდ ცნობილ რუსულ-სახელმწიფოებრივ დოკუმენტში რელიეფურად აისახა რუსეთის მანამდელი და მერმინდელი პოლიტიკის ყველა თვისება: ფარისევლობა, ვერაგობა, სიყალბე, დემაგოგია, ცინიზმი და სხვა არაერთი „სიკეთები“, რომლებსაც მხოლოდ ერთი მიზანსწრაფვა განაპირობებდა — იმპერიის საზღვრების განუწყვეტელი ზრდა და სხვა ქვეყნებისა და ხალხების დაპყრობა. მანიფესტის ამ მცირე ამონარიდებში ჩანს სწორედ ის სცენარი, რომელიც უზარმაზარმა იმპერიამ თავისი პატარა მეზობელი "მოკავშირე" სახელმწიფოს მიმართ შეიმუშავა და განახორციელა კიდეც: ჯერ კავშირი დაამყარა მასთან, მფარველობას შეპირდა, მერე, ცბიერი პოლიტიკით, ფარულად დაასუსტა, მიატოვა ძლიერი მტრების პირისპირ და ბოლოს, დასუსტებული სახელმწიფო დაიპყრო. ამის შემდეგ, რუსეთმა მორიგი სპექტაკლი გაითამაშა — თითქოს ქართული სახელმწიფოს აღდგენას აპირებდა. იმპერატორმა აქ გამოგზავნა ერთგული მოხელეები მუსინ-პუშკინი, კნორინგი და სხვები, რომლებმაც „დაასაბუთეს“ რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებელი არსებობა არ შეეძლო და ამგვარ დასკვნებზე დაყრდნობით, სრულიად გააუქმა აღმოსავლურ-ქართული სახელმწიფო. რაც მთავარია, ეს ყველაფერი მხოლოდ ქართველი ხალხის სიყვარულითა და ერთმორწმუნე ქვეყნის შველისათვის გაკეთდა და ა. შ.

- მანიფესტის მიხედვით, კარლ კნორინგის თანამდებობას სახელი ეცვლებოდა — იგი დაინიშნა საქართველოს მთავარმართველად.

- ბოლოს, ალექსანდრე პირველი უშურველად ჰპირდებოდა ახალდაპყრობილ ქვეყანას და ხალხს, ათას სიკეთეს. ამ მხრივ მანიფესტის ბოლო აბზაცი შთამბეჭდავი: „Наконец да познасте и вы цену доброго правления, да водворятся между вами мир, правосудие, уверенность как личная, так и имущественная, да пресекнутся самоуправства и люгкие

истязания, да обратиться каждый к лучшим пользам своими и общественным, свободно и невозбранно упражняясь в земледелии, промыслом торговле, рукоделиях, под сению законов всех равно покровительствующих. Избитки и благоденствие ваше будет приятнейшею и единою для нас наградою – Дань престольном граде Москве сентября 12-го дня 1801 года. Александр.“⁷¹

მანიფესტთან ერთად გამოცხადდა საქართველოს ადმინისტრაციული მოწყობის ახალი წესები ანუ „დებულება საქართველოს შინაგანი მმართველობის შესახებ“. ახალი მმართველობა ოფიციალურად 1802 წლის 8 მაისს დაწესდა. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის – „საქართველოს“ მთავრობაში შედიოდნენ: მთავარმართველი – კნორინგი, საქართველოს მმართველი – კოვალენსკი, უმაღლესი მთავრობის წევრები, რომლებსაც შეადგენდნენ ოთხი ექსპედიციის (განყოფილების) ხელმძღვანელები. ეს ექსპედიციები გახლდათ: აღმასრულებელი, სახაზინო-საფინანსო, სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის. უმაღლეს მთავრობაში შედიოდნენ აგრეთვე ექსპედიციების უფროსების მრჩეველები (მოადგილეები).

„საქართველოს უმაღლესი მთავრობის“ ხელმძღვანელები რუსი მოხელე-ჩინოვნები იყვნენ. ისინი მეთაურობდნენ ყველა ექსპედიციას. მათ მრჩეველებად დაინიშნენ ქართველი თავადები, რომელნიც ორი თვისებით გამოირჩეოდნენ: ახალი რუსულ-კოლონიური მმართველობის ერთგულებით და რუსული ენის ცოდნით, რითაც ჯერჯერობით ბევრი ქართველი ვერ დაიკავებოდა. აღმასრულებელი ექსპედიციის უფროსად თვით საქართველოს მმართველი კოვალენსკი ითვლებოდა. მისი პირველი მრჩეველი – რუსი ჩინოვნიკი იყო, ზოლო მეორე მრჩეველად მას ქართველი თავადი კონსტანტინე მუხრანბატონი მიუჩინეს.

სახაზინო-საფინანსო ექსპედიციის უფროსის მრჩეველად დაინიშნენ: ყოფილი მოურავი ესტატე ციციშვილი; კახეთის ყოფილი სახლთუხუცესი ალექსანდრე მაყაშვილი; გიორგი მე-

თორმეტის ყოფილი მდივანი სულხან თუმანიშვილი და თბილისის ყოფილი მელიქ-მამასახლისი დარჩია ბებუთოვი. სისხლის სამართლის ექსპედიციის რუსი უფროსის მრჩეველად ოთხი ქართველი თავადი შეარჩიეს: რევაზ ერისთვი, გიორგი ამილახვარი, ივანე ჩოლოყაშვილი და დავით აბაშიძე. სამოქალაქო ექსპედიციაშიც იგივე სურათი იყო. რუს უფროსს მრჩეველობას უწევდნენ: ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი, ზაალ ბარათაშვილი, ეგნატე თუმანიშვილი და ომან ხერხეულიძე.⁷² როგორც ვხედავთ, წამყვან პოსტებს მხოლოდ რუსი მოხელეები ხელმძღვანელობდნენ, რომელთა მოადგილე-მრჩეველ ქართველ თავადებს მეორეხარისხოვანი როლები ერგოთ - პირველთა ბრძანებებისა და ნებასურვილის შესრულება და რუს მოხელეთა კომუნიკაციის უზრუნველყოფა ადგილობრივ მოსახლეობასთან.

ქართლ-კახეთი ხუთ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მაზრად დაიყო. მაზრებს რუსი კაპიტან-ისპრავნიკები განაგებდნენ. მთავარია პრინციპი - წამყვანი თანამდებობები ცენტრშიც და ადგილებზეც რუსებს ეჭირათ. ქართველი თავადაზნაურობის ადმინისტრაციული ფუნქცია შენარჩუნებული იქნა მხოლოდ მმართველობის ქვედა საფეხურზე - სოფლებს, მაჰმადიანურ დისტანციებს და თუშ-ფშავ-ხევსურეთს ქართველი მოურავები ჩაუყენეს სათავეში, ქართლ-კახეთის სამეფოს ყოფილი ელჩი პეტერბურგში, გარსევან ჭავჭავაძე, ყაზახის დისტანციის მოურავად გაამწესეს. ბაბაკის დისტანციის მოურაობა ერგო გიორგი მეთორმეტის სიმამრს გიორგი ციციშვილს. საქართველოს ადგილობრივ მმართველობას შეადგენდნენ: სამაზრო სასამართლო, საერობო და საქალაქო პოლიციის სამმართველოები, სამაზრო ხაზინადარი და მოურავები.

რუსული კოლონიური მმართველობის ჩამოყალიბება აღმოსავლეთ საქართველოში, 1802 წლის მაისის ბოლომდე მიმდინარეობდა. რა თქმა უნდა, რუსული კოლონიური მმართველობა შემდგომშიც განიცდიდა ტრანსფორმაციას, მაგრამ ამ პროცესს რაიმე არსებითი, რადიკალური ცვლილება არ განუცდია. განუხრელად მიმდინარეობდა ქართული მართვა-გამგებლობის,

ტრადიციული ინსტიტუტების ლიკვიდაცია და საქართველოს ყოველმხრივი ძალდატანებითი ინტეგრაცია რუსულ სახელმწიფოებრივ-ადმინისტრაციულ სისტემაში. რუსული იმპერიალიზმის საბოლოო მიზანი გახლდათ საქართველოს სრული — სახელმწიფოებრივი, სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურულ-მენტალური ინტეგრაცია რუსულ სივრცეში, რაც ქართველი ხალხის რუსიფიკაციას ნიშნავდა. საწყისი ორი დიდი ნაბიჯი ამ მიმართულებით 1801-1802 წლებში გადაიდგა: პირველი იყო — ქართლ-კახეთის სამეფოს ანუ ქართული სახელმწიფოებრიობის ლიკვიდაცია, ხოლო მეორე საფეხური ქართველობის რუსიფიკაციის გახლდათ — ქართული სახელმწიფოებრივ-მმართველობითი ინსტიტუტების მოშლა და რუსული კოლონიურ-ადმინისტრაციული მმართველობის შექმნა.

1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტის მიხედვით, რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება ისე წარმოაჩენდა ვითარებას, რომ ქართლ-კახეთის სამეფო, ანუ "საქართველოს სამეფო", სულაც არ იყო გაუქმებული. იგი არსებობას განაგრძობდა, როგორც პოლიტიკური თუ სახელმწიფოებრივი ერთეული, რომელიც რუსეთის იმპერიის "მფარველობაში", მის შემადგენლობაში იმყოფებოდა. უბრალოდ, ამიერიდან, "საქართველოს მეფის" მისიას და წოდებას, რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე პირველი და მისი მემკვიდრეები ითავსებდნენ. ასე "ითავსებდნენ" რუსეთის იმპერატორები მანამდე და შემდეგ დაპყრობილი ქვეყნების მეფეების, მთავრებისა თუ სხვაგვარი სუვერენების ტიტულებს.

ისტორიკოსმა ნიკო ჯავახიშვილმა ყურადღება მიაქცია და წარმოადგინა, როგორ აისახებოდა რუსეთის მიერ დაპყრობილი სახელმწიფოების და ქვეყნების რეალობა, რუსეთის მეფეებისა და იმპერატორების ტიტულატურაში. ასეც ეწოდება ნ. ჯავახიშვილის მიერ გამოქვეყნებულ სტატია: "საქართველო და სხვა ქვეყნები რუსეთის იმპერატორთა ტიტულატურაში და მათი პერალდიკური სიმბოლიკა იმპერიის სახელმწიფო გერბში". როგორც ავტორი დაასკვნის: "რუსეთის იმპერიის საზღვრებში უცხო ქვეყნების თანდათანობითი მოქცევა სათანადოდ აისახა

იმპერატორთა ტიტულატურასა და ჰერალდიკურ სიმბოლიკაში. მათ შორის იყო საქართველო, ასევე კავკასიის დანარჩენი ქვეყნები, ევროპის და აზიის ცალკეული სახელმწიფოები.” თვალი გავადევნოთ აღნიშნულ ნაშრომში განვითარებულ მსჯელობას.

როგორც ცნობილია, რუსეთის მეფეებმა ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში შეიტანეს თავიანთ ტიტულატურაში ”იერიის” მეფის წოდება, მას შემდეგ, რაც ალექსანდრე კახთა მეფემ ხელი მოაწერა ე. წ. ფიცის წიგნს, 1587 წელს. 1800 წელს, პავლე პირველის მანიფესტის ხელმოწერის შემდეგ, რუსეთის სახელმწიფო გერბში შეიტანეს საქართველოს სამეფოს შესაბამისი გერბიც, წმინდა გიორგის გამოსახულებით. საქართველოს სამეფო გერბს საფუძვლად დაედო, ერეკლე მეორის მმართველობის პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოს დიდი სახელმწიფო გერბი. მასში ქართულ მხარეებთან ერთად, შედიოდა იმ მიწებისა და ქვეყნების გერბები, რომლებზეც ერეკლე მეორის გავლენა ან პრეტენზია ვრცელდებოდა, კერძოდ, ქართლის, კახეთის, სამცხე-საათაბაგოს ქვეყნების, ერევნის, განჯის, ყაზახის, შაქის, შამშადილის და შირვანის სახანოების. მეტიც, როგორც ნ, ჯავახიშვილი აღნიშნავს, ”რუსეთის იმპერიის მესვეურებმა ”საქართველოს სამეფო გერბში” მოაქციეს არა მხოლოდ სამხრეთკავკასიური სამფლობელოების ჰერალდიკური სიმბოლიკა (მაგალითად - სომხეთის გერბი), ისე როგორც ეს ტრადიციულად ხდებოდა ქართლ-კახეთის სამეფო გერბზე, არამედ, დამატებით - ჩრდილოკავკასიური ქვეყნების სიმბოლიკაც, კერძოდ - ”ყაბარდოს მიწების გერბი” და ”ჩერკასკებისა და მთიელი თავადების” გერბი.

ქართული სამეფო გვირგვინით დამშვენებული ეს მრავალსახოვანი გერბი უნიკალური ჰერალდიკური ნიმუშია. იგი სიმბოლურად განასახიერებს ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო გვირგვინის ქვეშ გაერთიანებულ კავკასიას”⁷³

რაც შეეხება რუსეთის იმპერატორთა ტიტულატურას, იგი ასე გამოიყურებოდა 1917 წლის მარტის დასაწყისამდე, ვიდრე რუსეთის მონარქისტული იმპერია დაემხოდა. მოგვყავს რუსული

ტექსტის ნ. ჯავახიშვილისეული თარგმანი: "უფლის შეწევნითა და წყალობით, ჩვენ, იმპერატორი და თვითმპყრობელი სრულიად რუსეთისა, მოსკოვისა, კიევისა, ვლადიმირისა, ნოცგოროდისა, მეფე ყაზანისა, მეფე ასტრახანისა, მეფე პოლონეთისა, მეფე ციმბირისა, მეფე ხერსონეს თავრიდელისა, მეფე საქართველოსი, ხელმწიფე ფსკოვისა და დიდი მთავარი სმოლენსკისა, ლიტვისა, ვოლინიისა, პოდოლსკისა და ფინეთისა; მთავარი ესტლანდიისა, ლიფლანდიისა, კურლანდიისა და სემიგალისა, სამოგიტიისა, კარელიისა, ტვერისა, იუგორისა, პერმისა, ვიატკისა, ბულგარეთისა და სხვათა; ხელმწიფე და დიდი მთავარი ნოვგოროდისა, ჩერნიგოვისა, რიაზანისა, პოლოცკისა, როსტოვისა, იაროსლავისა, ბელოზერისა, უდორსკისა, ობდორსკისა, კონდიისკისა, ვიტებსკისა, მსტისლავსკისა და ჩრდილოეთის ყოველი ქვეყნის მბრძანებელი; ხელმწიფე ივერიისა, ქართლისა, ყაბარდოს მიწებისა და სომხური ოლქებისა; ჩერკასკებისა და მთიელი თავადებისა და სხვათა მემკვიდრე ხელმწიფე და მფლობელი; ხელმწიფე თურქესტანისა; მემკვიდრე ნორვეგიისა, პერცოგი შლეზვიგ-ჰოლშტაინისა, სტორმარნიისა, დიტმარსენისა, ოლდენბურგისა და სხვათა და სხვათა და სხვათა".⁷⁴

დაბოლოს, სანამ აღმოსავლეთ საქართველოში რუსული მმართველობის დამყარების შესახებ საუბარს დავასრულებდეთ, გვინდა აქვე მოვიყვანოთ რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველის მანიფესტის ტექსტი საქართველოს დაპყრობა-⁷⁵შეერთების შესახებ. მკვლევარები ყოვეთის ამახვილებენ ყურადღებას ალექსანდრე პირველის მანიფესტზე და ჩრდილში ტოვებენ პავლე პირველის მანიფესტს, რომელიც ფაქტიურად, პირველხარისხოვანი ოფიციალური დოკუმენტია, რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპყრობას აფორმებს. ალექსანდრეს მანიფესტმა მხოლოდ დაადასტურა და საბოლოოდ გააფორმა უკვე მომხდარი დაპყრობის ფაქტი.

კიდევ ერთი გარემოების გამო ვაქვეყნებთ ამ დოკუმენტს. ალექსანდრე პირველის მანიფესტი არაერთხელაა გამოქვეყნებული, მაშინ როდესაც პავლე პირველის მანიფესტი "და-

იჩაგრა”. 1901 წელს პავლეს მანიფესტი ზურაბ ავალიშვილმა თავის ცნობილ ნაშრომში ”საქართველოს რუსეთთან შეერთება”, გამოაქვეყნა.

Манифест Имп. Павла 18 января 1801 года

(Подписан 18 декабря 1800 г)

С давнихъ уже времянь Грузинское Царство, угнетаемое иновенными соседями, истощало силы свои непрестаннымъ ратованнемъ въ собственную оборону, чувствуя неизбежныя следствия войны, почти всегда несчастливой. Къ симъ совокупились несогласия въ домъ Царскомъ, угрожающія довершить поделение Царства сего, возродя въ немъ междоусобную войну. Царь Георгій Ираклиевичъ, видя приближающуюся кончину днѣй его, зная чины и самъ народъ грузинскій прибегли нынѣ къ покрову Нашему, и не предвидя иного спасенія отъ конечной гибели и покоренія врагамъ ихъ, просили чрезъ присланныхъ полномочныхъ о принятіи областей Грузинскому Царству подвластныхъ въ непосредственное подданство Императорскому Всероссійскому Престолу.- Внимая прощению сему по сродному Намъ ко всемъ единовѣрцамъ Нашимъ милосердію и по всегдашнему Нашему о пользахъ Грузинскаго народа попеченію, определили Мы исполнить Царя Георгія Ираклиевича и Грузинскаго Народа желаніе, и для того повелели, сколько для удержанія внутренняго въ землѣ устройства, столько для огражденія оной отъ внешнихъ нападеній ввести войска Наши въ области Грузинскія. И симъ объявляемъ

Императорским Нашимъ словомъ, что по присоединении Царства Грузинскаго на вечные времена подъ Державу Нашу не только предоставлены и в целости соблюдены будутъ, Намъ любезновернымъ новымъ подданнымъ Нашимъ Царства Грузинскаго и всехъ оному подвластныхъ областей, все права, преимущества и собственность, законно каждому принадлежащая, по что отъ сего времени каждое состояниѣ народное вышеозначенныхъ областей имеетъ пользоваться теми правами, вольностями, выгодами и преимуществами, каковыми древние подданные Россійскіе по милости нашихъ предковъ и Нашей наслаждаются подъ покровомъ нашимъ. впрочемъ пребудемъ удостовѣрены, что сии новые подданные Наши и ихъ потомки сохранениемъ непоколебимой верности Намъ и преемникамъ нашимъ и усердиемъ къ пользе Имперіи Нашей, коей по всеблагому промыслу Всевышняго учинились сочленами, потщатся заслуживагь Монаршее благоволеніе Наше.⁷⁵

ყველა ძირითადი პრინციპი, რომელიც ალექსანდრე პირველის მანიფესტში იყო, უკვე პავლე პირველის მანიფესტში დაფიქსირდა. მივყვით ძირითად პრინციპებს:

1. პავლეს მანიფესტში არსად არ იხსენიება "ქართლ-კახეთის სამეფო". მის ნაცვლად რამდენიმეგან ვხვდებით ქართული სახელმწიფოს აღმნიშვნელ "საქართველოს სამეფოს", "ქართულ სამეფოს". ამით რუსეთის იმპერია ქვეყნიერებას აუწყებდა, რომ მისი პრეტენზია ვრცელდებოდა და მას უნდა "დაეცვა" არა მხოლოდ რომელიმე ერთი ქართული სამეფო ან ერთეული, არამედ მთელი საქართველო. ქართლ-კახეთი მხოლოდ ნაწილი იყო საქართველოს სამეფოსი.

2. პავლე პირველის მანიფესტი ფარისევლობისა და

სიყალბის არაერთ გამოვლინებას აფიქსირებდა. მაგალითად, ის თითქოს დიდად სწუხდა ქართული "სამეფოს დაცემის" საფრთხის გამო, რაც მას მაჰმადიანური სახელმწიფოების მხრიდან ელოდა. არც ყიზილბაშურ ირანს, არც ოსმალეთს, ქართული პოლიტიკური ერთეულების, სამეფოების ქართული ხელისუფლებები არ გაუუქმებიათ. მან კი პირველმა, საქართველოს დამპყრობელთაგან, სწორედ ეს გააკეთა - ბაგრატიონთა დინასტიას წაართვა სამეფო და ახალდაპყრობილი ქვეყნის სათავეში ქართულის მაგიერ რუსული ხელისუფლება მოაქცია.

3. პავლე პირველის მანიფესტი ცდილობს, თავის მიერ ჩადენილი ბოროტება, დიდ სიკეთედ წარმოაჩინოს და ის "ქართველი ხალხის" სურვილად და ნებად გამოაცხადოს. სრული სიყალბეა. ქართველ ხალხს არასოდეს უთხოვია აღმოსავლეთ საქართველოს ქართული ხელისუფლების რუსული აღმინისტრაციით შეცვლა და საკუთარი ქვეყნის დაპყრობა რუსეთის იმპერიის მხრიდან. ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის "ქვეშევრდომობაში" შესვლა, ერთი სუსტი და ავადმყოფი მეფის ინდივიდუალური გადაწყვეტილება იყო და ის ორმხრივი აქტით არ დადასტურებულა - მას იურიდიული ძალმოსილება არ გააჩნდა. ეს უკვე აღვნიშნეთ.

4. პავლეს მანიფესტში დაფიქსირებულია და განსაზღვრული, მაშინდელი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობისა და აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლისა და ყოფნის ფორმა, ანუ ქვეყნის დაპყრობის რუსულოფიციალური ვერსია - "შეერთება".

5. ყურადღება უნდა მივაქციოთ საკითხის, მომხდარი ფაქტის ანუ ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპყრობის სამართლებრივი ტერმინოლოგიით შეფუთვას. კერძოდ, ისე გამოდიოდა, რომ "ქართლ-კახეთის სამეფო", რომლის ნაცვლადაც ნახსენები იყო "საქართველოს სამეფო", სულაც არ იყო გაუქმებული. პირიქით, ასეთი სახელწოდების სახელმწიფო არსებობდა, როგორც რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში არსებული, მასთან "შეერთებული" სამეფო და მის მეფედ, ეს უკვე აღვნიშნეთ - ამიერიდან

ითვლებოდა იმპერატორი პავლე პირველი და მისი მემკვიდრეები. ფაქტიურად აღმოსავლეთ საქართველოს სახელმწიფო აღარ არსებობდა, მაგრამ ის თითქოს განაგრძობდა არსებობას ქალაქებში და იურიდიულად.

ცხადია, ქართული ისტორიოგრაფია ვერ გაიზიარებს რუსულ-იმპერიალისტურ ვერსიას, ე. ი. ვერ მიიღებს ტერმინ "შეერთებას". ის ვერ იტყვის, რომ ქართლ-კახეთის სამეფო ან "საქართველოს სამეფო" შეუერთდა რუსეთის იმპერიას. მას მხოლოდ ის შეუძლია თქვას, რაც დადგენილი და აღიარებულია: ყოველგვარი შეფუთვა-შელამაზების გარეშე, რომ 1801 წლის მანიფესტებით, იმპერატორებმა პავლე პირველმა და ალექსანდრე პირველმა დაიპყრეს ქართლ-კახეთის სამეფო და გააუქმეს ქართული სახელმწიფოებრიობა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსეთის იმპერატორების მანიფესტები თუ რუსული მმართველობის გამოცხადება თბილისში, რამდენჯერმე მოხდა საჯაროდ, ვანქის სომხურ ეკლესიასა და სიონის ტაძარში. ვანქის ეკლესიაში შეკრებას სახალხო დღესასწაულის იერი ჰქონდა და თბილისის სომხური მოსახლეობა კმაყოფილებას ვერ ფარავდა საქართველო-კავკასიაში რუსთა შემოსვლა-დამკვიდრების გამო. განსხვავებული ვითარება იყო სიონის ტაძარში ორივე თავყრილობის დროს.. პავლე პირველის მანიფესტის გამოცხადებამდე, 1801 წლის 17 თებერვლამდე, რუსულმა ხელისუფლებამ თავი დაიზღვია, თბილისში ერთი პოლკი და ორი ბატალიონი შემოიყვანა და იქაურობას ჯარისკაცების ალყა შემოარტყა..

იგივე განმეორდა 1802 წლის 8 მაისს, რუსული მმართველობის საზეიმო გახსნის დღესაც, სიონში, სადაც იქ შეკრებილ ქართველ თავადაზნაურობას, რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე ფიცის დადება მოსთხოვეს. ეს მოთხოვნა მოულოდნელი და შეურაცხყოფელიც აღმოჩნდა თავმოყვარე ქართველი არისტოკრატებისთვის. ერთ-ერთი მათგანი გადმოგვცემს იმ დღის მოვლენებს: "დიდ შაბათ დღეს დაუძახა (კნორინგმა) აქაურთ შემძლეთ და სხვათა, რომ გამოუცხადებს დიდის ხელმ-

წიფის ნებას. ამისთვის მივიდნენ, ვისაც შეეძლოთ მისვლა და როგორც შეიყარნენ დანიშნულ ადგილს, მაშინვე შემოახვია მათ მხედრობა ყოვლისა რუსეთისა შეიარაღებული, როგორც სამტურმოლ, და გამოუცხადა, რომ დაიფიცონ ახალგანწესებულ კანონზე და შტატზედ. როდესაც ხალხმა დაინახა, რომ ძალით აპირებს კნორინგი და მისი ამხანაგი ამათს დაფიცებას, მაშინ ზოგნი გამოსცივდნენ და ზოგნი დარჩნენ და დაიფიცეს, მაგრამ რადგანაც ძალა იყო და ჯარი გარშემო ეხვიათ, რა უნდა ექნათ!

მასუკან დედოფლებმა რომ შეიტყვეს ეს მისი ნამოქმედარი, დაიბარეს მაინდამ მოსული მთავარი და უთხრეს - შენ პირველად შენს აქ ყოფნაში გვარწმუნე და ალგვითქვი, რომ ჩვენ ისევ ჩვენი მეფე გვეყოლება და კიდევ ეცდები და შენის სიტყვისამებრ ხელმწიფეც ინებებს ჩვენს ოჯახში მეფის დასმას და დამტკიცებას და ახლა სრულად შენგან აღთქმულის წინააღმდეგად იქცევი აქა და საქმობ?!¹⁷⁶

იგივე ისტორიულ ეპიზოდს გადმოგვცემს ვარლამ ჩერქეზიშვილი, თავის ვრცელ სტატიაში: "საქართველოს ხელშეკრულებები რუსეთთან", რომელიც 1895 წელს გამოქვეყნდა ლონდონში გამომავალ ცნობილ ჟურნალში "XIX საუკუნე". "სახალხო ენთუზიაზმი ხანმოკლე აღმოჩნდა, - მოგვითხრობს, როგორც გრიგოლ რობაქიძე იტყოდა, "ქართველი თავადი და ანარქისტი" ვარლამ ჩერქეზიშვილი, - 8 მაისს, ჩამოსვლიდან ერთი თვის თავზე კნორინგმა სამეფოს საუკეთესო ოჯახების წარმომადგენლებს მანიფესტის მოსასმენად სიონის საკათედრო ტაძარში უხმო. 16-17 თებერვალს გამოქვეყნებული მანიფესტის დადასტურების მოლოდინში ყველანი მზიარულად გაეშურნენ ტაძრისკენ. უსიამოვნო ეჭვები მაშინ გაჩნდა, როდესაც მათ იარაღის ტაძრის გარეთ დატოვება მოთხოვეს, თუმცა წინააღმდეგობა არავის გაუწევია. საეკლესიო ღვთის მსახურების შემდეგ მათ მოისმინეს დეკლარირებული მანიფესტი, რომელიც საქართველოს კეთილდღეობის ინტერესებიდან გამომდინარე აცხადებდა, რომ ნაცვლად ხელშეკრულებისა, იმპერატორმა რუსული ადმინისტრაციის შემოღება ბრძანა და ქვეყნის ყველაზე გავლენიან

პირებისაგან ერთგულების ფიცის დადება მოითხოვა. საყოველთაო უკმაყოფილებას საზღვარი არ ქონდა, მაგრამ როცა დაინახეს რომ თვითონ განიარაღებულნი, რუს ჯარისკაცებით იყვნენ გარშემორტყმულნი, რომელთაც ზიშტები ტაძრისკენ ქონდათ მიშვერილი, ისინი დაიშალნენ ისე, რომ ფიცი არცერთს არ დაუდია. ქალაქი მღელვარებამ მოიცვა. ვაჭრებმა და ხელოსნებმა მაღაზიები დახურეს. მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოების საუკეთესო და ყველაზე გავლენიანი პირები დააპატიმრეს, თბილისის ძირძველი ქართველი და სომეხი მკვიდრნი ტახტის მემკვიდრეს, ბატონიშვილ დავითს ეახლნენ და რუსების გაყრა შესთავაზეს. მისმა ბიძამ ივანემ, რომელიც არტილერიას ხელმძღვანელობდა, ნებართვა ითხოვა და პირობა დადო, რომ რუსებს კავკასიიდან განდევნიდა.

მაგრამ დავითმა შესაძლოა რუსეთის შიშით ან საქართველოს მომავალ ბედ-იღბალზე ზრუნვით, რომ სპარსეთთან და თურქეთთან ერთად თავს რუსეთის სიძულვილიც არ დატყდომოდა, შეტევაზე უარი თქვა და ძალას დაემორჩილა.¹⁷⁷

მომდევნო მოვლენები აღმოსავლეთ საქართველოში ისე განვითარდა, რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების გადაწყვეტილებას, გაუქმებინა ქართული სამეფო – წინააღმდეგომი და წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. დროებითი შეფერხება ამ პროცესისა მხოლოდ პავლე პირველის მოულოდნელმა სიკვდილმა გამოიწვია. 1801 წლის 11 მარტს იგი შეთქმულების მსხვერპლი გახდა და მის მიერ 1800 წლის 18 იანვრის მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ, ძალაში დარჩა. ახალმა იმპერატორმა საჭიროდ ჩათვალა გარკვეული ფორმალობები გაეთვალისწინებინა და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღო გადაწყვეტილება.

ამ გარემოებებს საქართველოში ვითარება არ შეუცვლია. 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტის ხელმოწერით, ალექსანდრე პირველმა (1801-1825წწ.) საბოლოო განაჩენი გამოუტანა ქართულ სახელმწიფოებრიობას – ქართლ-კახეთის სამეფო, უფრო სწორედ კი, როგორც მანიფესტში იყო აღნიშნული – „საქართველოს

სამეფო“ (царство грузинское) დაპყრობილ”შეერთებულად” გამოცხადდა.

გამოუცხადებელი ბრძოლა დაიწყო რუსულ სახელმწიფოსა და ქართველობას შორის. ამ ბრძოლაში რუსეთის იმპერიას დიდი უპირატესობა გააჩნდა — ძალა, უხარმაზარი სამხედრო-პოლიტიკური რესურსები მის მხარეზე იყო და მან შექმნა კიდეც შესაბამისი სტრუქტურა — სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმი, საქართველოში მდგარი ჯარისა და რუსული მმართველობის სახით. რუსეთის ხელისუფლებამ წამოიწყო რუსულ-იმპერიულ სივრცეში ქართველი ხალხის ძალადობრივი ინტეგრაციის ხანგრძლივი პროცესი

იმერეთის სამეფოს და დასავლეთ საქართველოს დაპყრობა

იმერეთის სამეფო ყოფილი ერთიანი საქართველოს მხოლოდ ერთი, თანაც სეპარატისტული ნაწილი იყო, რომელიც დასავლეთ საქართველოში განასახიერებდა ქართულ სახელმწიფოებრიობას. სწორედ ამასიის ზავით შექმნილი გეოპოლიტიკური რეალობა იყო ის მთავარი დაბრკოლება, რომელიც შეუძლებელს ხდიდა აღმოსავლურ-ქართულ სახელმწიფოსთან მის შეერთებას და ერთიანი საქართველოს აღდგენას. ფეოდალურ-დინასტიური ქიშპი, დამატებითი ფაქტორი იყო ქვეყნის დანაწევრებაში, მაგრამ მაინც მეორადი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიტომაც იყო, რომ იმერეთ-დასავლეთის შემოერთებას ვერ ახერხებდნენ ძლიერი ქართველი მეფეები: სვიმონ პირველი და ერეკლე მეორე, რომ აღარაფერი ვთქვათ ვახტანგ მეხუთისა და სხვათა წარუმატებელ მცდელობებზე.

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, საკუთარი სახელმწიფოს შენარჩუნებას ენერგიულად ცდილობდა იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე. იგი, როგორც ერეკლე მეორის შვილიშვილი, ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წევრადაც ითვ-

ლებოდა. ასეც ამბობდა სოლომონ მეორე: „სახლი მეფობისა საქართველოსა სახლი არს ჩემი“.

იმერეთის სამეფოს დაპყრობა-გაუქმების პროცესში ნათლად გამოჩნდა რუსეთის იმპერიალისტური სახე. ქართლ-კახეთის დაპყრობისას, რუსეთის ხელისუფლებას საშუალება ჰქონდა ფარისევლურად, ქართველი ხალხის მხსნელის როლი ეთამაშა და ქართლ-კახეთის სამეფოს ნებაყოფლობითი ჩაბარება-გადაცემა იმპერატორისათვის, თავად ქართველების ინიციატივად გაესაღებინა, იმერეთის მეფემ რუსეთის ხელისუფლებას თვალთმაქცობის ყოველგვარი საშუალება მოუსპო და დამპყრობლის სახე სრულად გამოააშკარავა.

ქართლ-კახეთის სამეფოს დამხობის შემდეგ რუსეთის ხელისუფლება აღარც მალავდა, რომ მისი მიზანი დასავლეთ საქართველოს დაპყრობა იყო. სწორედ ასეთი ამოცანა დაუსახა ალექსანდრე პირველმა საქართველოს ახალ მთავარმართებელს პავლე ციციანოვს (1802-1806.). იმპერატორის ხელისუფლება თვლიდა, რომ რადგან „საქართველოს სამეფო“ რუსეთის იმპერატორს „ნებაყოფლობით“ გადაეცა, მას კანონიერად ეკუთვნოდა მისი დასავლეთი ნაწილიც. თავის მხრივ, დასავლურ-ქართული სამეფო-სამთავროებიც ესწრაფოდნენ მაჰმადიანური ოსმალეთისაგან თავის დახსნას და რუსეთის მფარველობას, ოღონდ ერთი პირობით - იმერეთის სამეფოსა და სამთავროების სტატუსის შენარჩუნებით.

იმპერატორის ხელისუფლებამ და მისმა გარუსებულმა მსახურმა პავლე ციციშვილმა-ციციანოვმა საკითხი მარტივად გადაწყვიტეს. იმისათვის რომ სოლომონ მეორის წინააღმდეგობა გაეტეხათ, იმერეთის მეფეს მისივე ქვეშევრდომი სამეგრელოს მთავარი დაუპირისპირეს. თუმცა, მხოლოდ რუსების მცდელობით არ დაპირისპირებიან მეფე და მთავარი ერთმანეთს. 1802 წლის დასასრულს სოლომონ მეორემ ისე შეავიწროვა გრიგოლ დადიანი, რომ თითქმის მთელი სამთავროს ტერიტორია დაიკავა თავისი ჯარით. გრიგოლ დადიანს ოღონდ საკუთარი ტახტი და სამთავრო გადაერჩინა, მზად იყო რუსეთის ქვეშევრდომობაში

შესულიყო. იმერეთის მეფის წინაშე მორჩილებას მან რუსეთის იმპერატორის ქვეშევრდომობა ამჯობინა. საქმეს არ უშველა გრიგოლისა და სოლომონის ადრინდელმა გულითათღმა მეგობრობამ და ახლო ნათესაობამაც; სოლომონ მეორის მეუღლე და იმერთა დედოფალი მარიამი ხომ გრიგოლ დადიანის და იყო. სხვა მხრიდანაც იყვნენ ერთმანეთს დანა-სისხლად გადაკიდებული მეფე და მთავარი ახლობლები: ერეკლე მეორის შვილიშვილი ნინო გახლდათ გრიგოლ დადიანის მეუღლე. პოლიტიკური მოტივაციები უფრო ძლიერი აღმოჩნდა ამ ჩახლართულ ახლო ნათესაობაზე. რუსები სამეგრელოს მთავარს დაპირდნენ, რომ თუ ის რუსეთის იმპერატორის ქვეშევრდომობაში შევიდოდა, სამთავროს ტახტს შეუნარჩუნებდნენ. დადიანს ბევრი არ უფიქრია და დათანხმდა. პავლე ციციანოვმა თვითონ შეადგინა და შესთავაზა დადიანს ის „სათხოვარი პუნქტები“, რომელიც სამეგრელოს მთავარს რუსეთის იმპერატორისათვის უნდა მიერთმია. 1803 წლის 4 დეკემბერს გრიგოლ დადიანმა „სათხოვარ პუნქტებს“ ხელი მოაწერა და რუსეთის ქვეშევრდომობა ითხოვა. ალექსანდრე პირველმა „შეიწყნარა“ დადიანის თხოვნა და სამეგრელოს სამთავრო, როგორც მის მიერ გამოცემულ სიგელში იყო აღნიშნული - „სამუდამო ქვეშევრდომობაში“ მიიღო. მალე სამეგრელოში რუსთა ჯარი შევიდა.

იმერეთის სამეფო რუსულ გარემოცვაში აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში, სოლომონ მეორის მიზანი მეფობის შენარჩუნება გახლდათ. რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს მოსპობამ მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა სოლომონზე. დიდი მიხვედრა არ უნდოდა იმას, რომ რუსები იმერეთსაც ანალოგიურ მომავალს უმზადებდნენ. იმერეთის სამეფოს მოსასპობად რუსეთის ხელისუფლებამ მის მიერ არსებული ყველა საკადრებელი და უკადრებელი საშუალება გამოიყენა: ჯარი, ოკუპაცია, თვალითაქცობა, მოტყუება, მოსყიდვა, მოქრთამვა, პროვოკაცია, ვერაგობა, სისასტიკე, ზღვარგადასული უზნეობა.

1803 წლის მაისში სოლომონ მეორემ რუსეთის ხელისუფალთა არაერთი თხოვნა-მუქარით, გაანთავისუფლა იმერეთის

გარდაცვლილი მეფის დავით მეორე გიორგის ძის ვაჟი კონსტანტინე ბატონიშვილი და თბილისში გაგზავნა. იმავე ღროს სოლომონმა პეტერბურგში მიავლინა სოლომონ ლიონიძე და კიდევ ერთხელ ითხოვა იმპერატორისაგან მფარველობა. ამ ღროს უკვე გამოკვეთილი იყო რუსეთის იმპერიალიზმის ტრადიციად ქცეული სქემა, რომლის უპირველესი საფეხური იყო - მოესპონებისმიერი დაქვემდებარებული ქვეყნის და ამ შემთხვევაში - ქართული ქვეყნის სახელმწიფოებრიობა. 1803 წლის მაისში გაგზავნილ წერილში, სოლომონ მეორე ალექსანდრე პირველს თხოვდა იმერეთის სამეფოს იმპერიის მფარველობაში მიღებას და ამის შესახებ ყველა სახელმწიფოებისათვის შეტყობინებას. იმპერატორმა უარყო სოლომონის თხოვნა და ციციანოვს დაავალა სოლომონ მეორე აეძულებინა რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესულიყო. თხოვნა იმავე წლის აგვისტოში განმეორდა, მაგრამ კვლავ უშედეგოდ.

რუსეთის ხელისუფლებას თავიდანვე მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი იმერეთის სამეფოს დაპყრობა-გაუქმება. ამ მიზეზით იგი ცხადია იმერეთის მეფეს მფარველობაზე უარს ეტყოდა და მხოლოდ ქვეშევრდომობის პირობით მიღებაზე დათანხმდებოდა. ქვეშევრდომობა გარკვეული წინა-ეტაპი იქნებოდა სამეფოს გაუქმების გზაზე. იმერეთის მეფე რომ აეძულებინათ ქვეშევრდომობა მიეღო, ალექსანდრე პირველმა უკვე 1803 წლის ოქტომბერში მიიღო გადაწყვეტილება, იმერეთში ჯარის შეყვანის შესახებ. მკვლევარ მანანა ხომერიკს მოჰყავს ამონარიდი ალექსანდრე პირველის ციციანოვისადმი გაგზავნილი რესკრიპტიდან, სადაც უბრძანებდა: "ქუთაისისა და იმერეთის გამაგრებული ადგილების აღება აუცილებელი გახდა. თქვენ გევალებათ თქვენს მიერ შერჩეულ მოსახერხებელ ღროს, ჩემი რესკრიპტის მიღებისთანავე, დაუყოვნებლად გაგზავნოთ იმერეთში თქვენს განკარგულებაში მყოფი ჯარიდან ის რაოდენობა, რომელსაც თქვენი შეხედულებისამებრ საჭიროდ მიიჩნევთ"⁷⁸ იმერეთის დაპყრობა პეტერბურგმა რომ გადაწყვიტა, ამის მიზეზად იმერეთის მეფეს ედებოდა ბრალი. სოლომონმა თითქოს "ღალატი" და "არა-

კეთილგანწყობა” გამოიჩინა მაგალითად, როცა ოსმალეთს სთხოვა დახმარება და მფარველობა; როცა დადიანის მიერ თბილისში გაგზავნილი შიკრიკები დააკავა და ა. შ. მოკლედ, როგორც ციციანოვი-ციციშვილი წერდა, მას ხელები გაეხსნა იმერეთში თავისუფლად სამოქმედოდ და ამ ქვეყნის დაპყრობა დროის საქმე იყო.

იმხანად რუსების იმერეთში შეჭრა მხოლოდ იმიტომ გადაიდო, რომ ციციანოვმა განჯას შეუტია და აიღო. განჯის დაპყრობის შემდეგ, 1804 წლის 19 იანვარს, რუსული ჯარები იმერეთისაკენ დაიძრნენ, მაგრამ სოლომონ მეორემ დათმობა ამჯობინა და ციციანოვს წერილი მისწერა, რომლითაც შეხვედრას და თათბირს სთავაზობდა. ციციანოვს იმერეთის წარჩინებულობამაც მისწერა და იმპერატორის ერთგულება გამოხატა. საქართველოს მთავარმართებელს დროებით გული მოუღბო იმერეთის მეფისა და თავადაზნაურობის დათმობებმა. მას ერჩივნა იმერეთის მეფის ქვეშევრდომობა მშვიდობიანად მოეგვარებინა, რათა აღმოსავლურ-ამიერკავკასიური სახანოები დაემორჩილებინა რუსეთის ტახტისათვის.

ციციანოვმა ძველ, აპრობირებულ მეთოდს მიმართა. მან თავის ჩინოვნიკებთან ერთად შეადგინა იმერეთის მეფის „სათხოვარი პუნქტები“, რომლითაც სოლომონ მეორეს იმპერატორისათვის უნდა მიემართა და მეფეს გაუგზავნა. სოლომონი „სათხოვარი პუნქტების“ პროექტს გაეცნო, მაგრამ ის იმდენად მიუღებელი აღმოჩნდა და ისე ზღუდავდა მის ხელისუფლებას, რომ უარი განაცხადა მის მიღებაზე. იგივე პოზიციაზე დარჩა სოლომონი ციციანოვთან პირისპირ მოლაპარაკების დროსაც. მაშინ იმერეთში რუსეთის ჯარი შევიდა და მოსახლეობის იმპერატორის ერთგულებაზე დაფიცებას შეუდგა. სოლომონ მეორე იძულებული გახდა რუსეთის პირობები მიეღო.

1804 წლის 25 აპრილს იმერეთის მეფემ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაიფიცა და ხელი მოაწერა ელაზნაურის ტრაქტატს, იმერეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ. „მუხლნი სათხოვრისანის“ პირვე-

ლივე პუნქტი იუწყებოდა: „მივსცემ თავსა ჩემსა ყოვლისა ჩემისა სჯულიერისა შთამომავლობისა თანა და ყოვლისა ჩემისა სამეფოითა საუკუნოსა და ერთგულსა მონებასა და ქვეშევრდომობისა შინა უმაღლესსა ყოვლისა რუსეთის ხელმწიფებასა...“⁷⁹. ამგვარი იძულებითი დაქვემდებარების შემდეგ, რუსეთის იმპერატორს უკვე ხელები განთავისუფლებული ჰქონდა. იმერეთის მეფე ხომ თვითონ უგზავნიდა მას „სათხოვარ მუხლებს“ და თავადვე სთხოვდა იმპერიის ქვეშევრდომობას. ეს ქალაქი საკმარისი იყო, რომ იმერეთის დაპყრობის შემთხვევაში, ალექსანდრე პირველს ნებისმიერი ევროპული სახელმწიფოსათვის თვალწინ აეფარებინა.

იმერეთის დაპყრობა რუსთა მიერ, გამოყენებული მეთოდები, ზუსტად იმეორებდა ქართლ-კახეთის დაპყრობის პროცესს და თანმიმდევრობას. მეტიც, იმერეთის ინკორპორაცია უფრო გახსნილი, ყველასათვის ადვილად დასანახი, ამდენად უფრო ცინიკური და თავხედური იყო, ამიტომ ეს პროცესი უფრო კარგად ხსნის ქართლ-კახეთის დაპყრობის ზოგიერთ ბუნდოვან, სპეციალურად მიჩქმალულ-დაფარულ ეპიზოდს. მაგ. თითქოს ერთმანეთის ანალოგიურია რუსეთის წარმომადგენლების კოვალენსკი-ლაზარევისა და ლიტვინოვის მისიები ქართლ-კახეთში და იმერეთში, პირველებისა - 1799-1800 და მეორისა - 1804 - წლებში.

სწორედ ამ პერიოდში იმყოფებოდა და საქმიანობდა იმერეთის ჯერ კიდევ სამეფოში, რუსეთის წარმომადგენელი პეტრე ლიტვინოვი. იგი რუსთა 80 ჯარისკაცის თანხლებით ჩავიდა იმერეთში 1804 წლის 4 ივნისს და ქუთაისში დაიღო ბინა. რუსეთის რეზიდენტს გარდა ოფიციალური ფუნქციისა, მეფის მეთვალყურეობაც ჰქონდა დავალებული და ისიც, რომ აგდებულად და გამომწვევად მოპყრობოდა მას. სხვაგვარად ის ვერ გაბედავდა გვირგვინოსან მეფესთან თავხედურ ქცევას. არამარტო ის, მისი ჯარისკაცებიც კი იმერეთის მეფეს არად აგდებდნენ და მის მოხელეებსაც აბუჩად იგდებდნენ. ამ ერთის შეხედვით დაუჯერებელ და უღირს საქციელს თვით სოლომონ მეორე

აღწერდა: აგერ უკვე ერთი წელია, რაც რუსი ჯარისკაცები ჩემს სამეფოში ისე არიან, როგორც საკუთარ სახლში, შეშა არ აკლიათ, საჭმელი და სასმელი, ცხენ-ურემსაც ვაძლევთ და არაფერს ვიშურებთ, მაგრამ ამ ყველაფრის სანაცვლოდ, მადლობას ვინ ჩივის, „გვიგინებენ და შეურაცხყოფენ თავადთა და კეთილშობილთა ჩვენთა“. სოლომონი ციციანოვსა წერდა: „ლიტვინოვი მე ქრისტიან მეფეს, უკანონოს მეძახის და აცხადებს, - იგი ძველი მეფეა, ახალი მეფე მე ვარო“. კიდევ უფრო დაუჯერებლად ჟღერს მეფის სიტყვები: „თვით საწოლსა შინა ჩემსა დაბალთა მოხელეთა უსხდათ ხასები, წართმეული თავადთა ჩემთა მოახლენი“.⁸⁰

ამ დროს იმერეთში რუსთა ჯარის რაოდენობა დიდად იყო გაზრდილი. 1804 წლის ბოლოს მუშკეტერთა ბელეგსკის პოლკი შევიდა იმერეთში, რომლის მეთაური გენერალი რიკოფი იყო და მისი ერთი ბატალიონი ქუთაისში განლაგდა. სოლომონ მეფე დაჟინებით ითხოვდა ჯარის ქუთაისიდან გაყვანას, მაგრამ ოკუპანტთა რიცხვი პირიქით, იზრდებოდა. მეფის, მისი ოჯახის და კარისკაც-მოხელეთა ყოფნა ქუთაისში სახიფათო გახდა. მეფე ყოველ წუთს შეიძლებოდა დაეპატიმრებინათ.

ამ პერიოდში, 1804-1805 წლებში და შემდგომში, როგორც მკვლევარი გოდერძი ვაჭრიძე შენიშნავს, დასავლეთ საქართველოს ფაქტიური მმართველის უფლებით აღჭურვილი "პ. ლიტვინოვი იმერეთში ისე მოქმედებდა, როგორც სამეფოს სრულუფლებიანი გამგებელი." გავიხსენოთ, რომ ანალოგიურ ფუნქციას 1800-1801 წლებში ქართლ-კახეთში ასრულებდა ლაზარე-კოვალენსკის ტანდები და ამ უკანასკნელის არყოფნაში - ლაზარევი. აქ მხოლოდღა უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ თუ ენერგიულ და სიმამაცით განთქმულ სოლომონ იმერთა მეფეს უღირსად ექცეოდნენ, რაღა დღეში უნდა ყოფილიყო, უზრდელი გენერლის კონტროლქვეშ მოქცეული ქართლ-კახეთის დასწევლებული მეფე გიორგი XII.

1805 წლის შემოდგომაზე სოლომონ მეორემ ქუთაისი დატოვა და მცველთა რაზმით იმერეთ-ახალციხის საზღვარზე

მთებს შეეხიზნა. მანამდე მეფემ იმერეთის ღიდკაცები შეკრიბა და განუმარტა, რომ რუსეთი იმასვე უპირებდა მის სამეფოს, რაც ყირიმის სახანოს და ქართლ-კახეთის სამეფოს დამართა. მართალიც იყო. ჯერ კიდევ 1805 წლის თებერვალში ალექსანდრე პირველმა მას გამოუგზავნა წყალობის სიგელი. ისევ გ. ვაჭრიძის კომენტარს მივმართოთ: „შეუძლებელია, წარმოვიდგინოთ ამაზე უფრო მზაკვრული და ვერაგული აქტი, რადგან წყალობის სიგელთან ერთად მიღებული იყო განკარგულება დაექარებინათ იმერეთის მეფის ხელისუფლების გაუქმება.“⁴¹ მაშინდელი ქართული პოლიტიკური ელიტა თანდათანობით ეცნობოდა რუსული დიპლომატიის ორმაგ სტანდარტებს.

იმპერატორს მოხელეებიც არ ჩამორჩებოდნენ. 1807 წლის თებერვალში საქართველოს ახალი მთავარმართებელი გენერალი გუდოვიჩი (1806-1809), იმერეთში რუსეთის სამხედრო ნაწილის უფროსს გენერალ რიკპოფს საიდუმლოდ წერდა, რომ როგორმე სოლომონ მეფე ქუთაისში შეეტყუებინათ, დაეტყველებინათ და თბილისში გაეგზავნათ, ხოლო იმავდროულად აღმწოთებულ სოლომონს ამშვიდებდა: ქუთაისიდან ჯარს ვერ გავიყვანთ, ეგ ჯარი მანდ იმიტომაა, რომ ქალაქის და თქვენი უსაფრთხოება დაიცვას ოსმალების მოსალოდნელი თავდასხმისაგანო. ამასობაში, სოლომონის დაუმორჩილებლობით გაღიზიანებულმა ალექსანდრე პირველმა 1808 წლის თებერვალში გენერალ გუდოვიჩს უბრძანა იმერეთის სამეფო გაეუქმებინა, ხოლო მეფე და მისი ოჯახი რუსეთში გაეგზავნა.

ვერც ციციანოვი, ვერც გუდოვიჩი და ვერც რიკპოფი სოლომონის მორჩილებას ვერ ელირსნენ: პირველი მოკლეს, მეორე მოხსნეს, ხოლო მესამე გარდაიცვალა. 1809 წლიდან იმერეთის სამეფოს დაპყრობა-გაუქმების საქმეს ახალი სამხედრო-ადმინისტრაციული შემადგენლობა ჩაუდგა სათავეში: მთავარმართებელი ალექსანდრე ტორმასოვი და რუსთა ჯარის უფროსი იმერეთში, გენერალი დიმიტრი ორბელიანი. ორივე თვალთმაქცურად იწვევდა, ითხოვდა, ურჩევდა თუ უთითებდა სოლომონ მეორეს, წინააღმდეგობა შეეწყვიტა და ქუთაისში ჩამოსულიყო.

ამასთან, მეფეს თხოვნდნენ იმერეთის ღიდკაცობისაგან დეპუტაცია გაეგზავნა პეტერბურგში იმპერატორთან წარსადგენად და მაღლობის გამოსაცხადებლად. სოლომონი წინააღმდეგი არ იყო, მაგრამ ქუთაისიდან რუსის ჯარის გაყვანას ითხოვდა.

ტორმასოვი სამეფოს გაუქმებას მხოლოდ ერთი მიზეზით აყოვნებდა – შიშობდა, რომ ურჩი მეფის ერთგული იმერეთის დასაპყრობად ჯარი არ ეყოფოდა. 1809 წლის ნოემბერში იმერეთში ახალი სარდალი თეოდორე სიმონოვიჩი დანიშნეს და დამატებითი ჯარიც მისცეს. თითქოს ყველაფერი მზად იყო სამეფოს გასაუქმებლად, მაგრამ იმპერატორს არ სურდა იმერეთში აჯანყება გამოეწვია. იგი ხომ ქვეყანას არწმუნებდა, თითქოს მეფემ ნებაყოფლობით აღიარა რუსეთის ქვეშევრდომობა, ახლა კი თუ იმერეთი აჯანყდებოდა, მის მიერ დადგმული ნებაყოფლობითობის მასკარადი გამოაშკარავდებოდა. ამიტომ იყო, რომ ქვეყნის მშვიდობიანი შემოერთება ერჩივნათ, ისევე, როგორც ეს ქართლ-კახეთის შემთხვევაში მოხდა. იქ მეფეც დამყოლი აღმოჩნდა, ჩუმად და მორჩილად გაეცალა წუთისოფელს. არც მოსახლეობის მხრიდან ყოფილა სერიოზული წინააღმდეგობა. მოკლედ, იმერეთში ამგვარი სცენარი გამორიცხული ჩანდა. ერთადერთი გზა რჩებოდა – მეფის დატყვევება და გადასახლება. დატყვევებულ მეფეს, ქვეყნის დაპყრობისა და სამეფოს გაუქმების შემდეგ, რამეს მოუხერხებდნენ, ყოველ შემთხვევაში, დატყვევებული მეფე წინააღმდეგობას მაინც ვეღარ გასწევდა.

1810 წლის 10 თებერვალს იმერეთის სამეფოში რუსეთის ჯარის ქვედანაყოფები რამდენიმე მხრიდან შეიჭრნენ. დაიწყო მოსახლეობის მასობრივი დაფიცება იმპერატორის ერთგულებაზე. ხელისუფლებამ ყურადღება არ მიაქცია იმერეთის სამეფო დარბაზის თხოვნას, არ გაეუქმებინათ სამეფო: „სჯულისაებრ საღმრთოსა... გვიყვარს ყოველთა ერთობით მეფე ჩვენი... ამიტომ ჩვენი თხოვნა... მეფითურთ ჩვენი დაუშთეთ უცვალებელისა და შეურყეველსა უღრმესსა ერთგულებასა შინა იმპერატორებისა მათისა.“⁸²

იმ დროს მიმდინარე ომებში ოსმალეთთან და ირანთან,

რუსეთს უკვე მოპოვებული ჰქონდა გადამწყვეტი უპირატესობა. ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ 1810 წლის 20 თებერვალს ქუთაისის ეკლესიებში გამოქვეყნდა ტორმასოვის პროკლამაცია — სოლომონ მეორის ტახტიდან გადაყენებისა და იმერეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ.

ერთი გარემოების შესახებ გვინდა გავამახვილოთ ყურადღება. ისევე როგორც ალექსანდრე პირველის 12 სექტემბრის მანიფესტს, ტორმასოვის პროკლამაციასაც (განკარგულებას) ჰქონდა ორგვარი მნიშვნელობა — ფაქტობრივი და ფორმალური იურიდიული. ფაქტობრივი მხარე ორივე დოკუმენტისა გახლდათ ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების დაპყრობა და გაუქმება. რაც შეეხება ფორმალურ მხარეს, არც ერთი ზემოაღნიშნული დოკუმენტი იურიდიულად არ აუქმებდა ქართულ სახელმწიფოს. ორივე რუსულ-სახელმწიფოებრივი დოკუმენტი მოიხსენიებდა „საქართველოს სამეფოს“, „საქართველოს“, რომელიც გადავიდა რუსეთის სახელმწიფოს მფლობელობაში. ალექსანდრე პირველი 12 სექტემბრის მანიფესტში წერდა: როცა ჩვენ ავედით ტახტზე: „*обрели царство Грузинское присоединенное к России*“, ხოლო სხვათა და სხვათა მიზეზთა გამო „*приемлем мы на себя бремя управления царства Грузинского*“.⁸³

ტორმასოვის პროკლამაციაშიც არ იყო საუბარი იმერეთის სამეფოს გაუქმებაზე. 1810 წლის 21 თებერვალს თ. სიმონოვიჩი მოსახლეობას განუმარტავდა, რომ „გუშინდელი დღიდან იმერეთის სამეფო გადავიდა რუსეთის უძლეველი და თვითმპყრობელი მონარქის ერთადერთ და უშუალო მფლობელობაში“.⁸⁴ იმპერატორს იმერეთის სამეფოს შემოერთება-დაპყრობის აქტი ცალკე მანიფესტის გამოცემით არ აღუნიშნავს. პეტერბურგს მიაჩნდა რომ იმერეთი და სხვა სამთავროები „საქართველოს სამეფოს“ შემადგენელი ცალკეული ნაწილები იყო. იმერეთის სამეფოს დაპყრობა და მისი „შეერთება“ რუსეთთან მთავარმართებელ ტორმასოვის პროკლამაცია-განკარგულებით ამოიწურა.

იმერეთის მეფის ტახტიდან ჩამოგდება და ქვეყნის დაპყ-

რობა რუსეთის ჯარებისათვის იოლი არ აღმოჩნდა. სოლომონ მეორე ბრძოლებით უსხლტებოდა ხელიდან რუსთა რაზმებს. ბოლოს იგი ხანის ხეობაში გამაგრდა, ახალციხის საფაშოს საზღვართან. რუსთა ჯარის ქვედანაყოფები ყოველი მხრიდან კრავდნენ რკალს მის გარშემო. მეფის დევნა, ბრძოლები და გამაგრებული ციხეების აღება ერთ თვეზე მეტ ხანს გაგრძელდა. მარტის ბოლოს იმერეთის მმართველად დანიშნული გენერალ სიმონოვიჩისა და სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის გაერთიანებული ჯარები ვარდციხეში გამაგრებული სოლომონ მეფის მცირერიცხოვან რაზმს მიაღწენ. წინააღმდეგობის გაწევას აზრი აღარ ჰქონდა.

სოლომონს არც გაუწევია წინააღმდეგობა. ტორმასოვი დაჟინებით მოითხოვდა სოლომონთან შეხვედრას. გენერალმა სიმონოვიჩმა ჯარისა და მეფის ამალის წინაშე დაიფიცა, რომ თუ სოლომონი მთავარმართებელს შეხვდებოდა იმერეთ-ქართლის საზღვარზე, მას არ დაიჭერდნენ. ფიცს და სიტყვას სოლომონის ახლობლებიც ენდნენ და მეფეს ურჩევდნენ ტორმასოვს შეხვედროდა. მოტყუებდნენ იმერეთ-ქართველნი. ერთმორწმუნე დამპყრობლები მატყუარები აღმოჩნდნენ – იმერეთის მეფე დაატყვევეს და თბილისში წაიყვანეს. მთავარმართებელმა ტორმასოვმა, ნიკო დადიანის სიტყვებით, „გამოუცხადა, რათა წარვიდეს რუსეთად და დააყენეს ყარაულნი, რათა არ ივლტოდეს სადამე. და რუსთ დაიპყრეს იმერეთი, ვითარცა საქართველო“.

რუსეთის ხელისუფლებამ ღიდი და ღირსეული სახელმწიფოსათვის შეუფერებელი ქმედება იკადრა, სიტყვა გატეხა და იმერეთის მეფე მოტყუებით შეიპყრო. სამაგიეროდ ღირსეული გახლდათ სოლომონ მეფის საქციელი – იგი თბილისის პატიმრობიდან გაიქცა და თავის ოთახში საწოლზე მიგდებული დატოვა იმპერატორ ალექსანდრე პირველის მიერ იმერთა მეფისათვის ბოძებული ალექსანდრე ნეველის ორდენი. ეს მოხდა 1810 წლის 11 მაისის ღამეს,

იმერეთის სამეფოს დაპყრობა-გაუქმება დეტალურად აქვს შესწავლილ-გადმოცემული მანანა ხომერიკს 2012 წელს გამო-

ქვეყნებულ შესანიშნავ მონოგრაფიაში: "იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები." ჩვენც ამ ნაშრომით ვისარგებლებთ. თბილისელი მოქალაქის თავად სუმბათაშვილის ბინაში, ფაქტიურ პატიმრობაში მყოფმა მეფემ, უბრალო ტანსაცმელში გადაცმულმა, ისე დატოვა თავისი საძინებელი ოთახი და ქაიხოსრო წერეთელთან ერთად ისე ჩაუარა რუსთა დაცვას, რომ უკანასკნელებს ეჭვი არ გასჩენიათ. ქალაქ გარეთ მეფეს რამდენიმე თავადი და ლეკთა მცირე რაზმი ელოდებოდა. სოლომონმა ახალციხეს მიაშურა. იმერეთის მეფის გაქცევა კარგად იყო ორგანიზებული. ხელისუფლებამ გაქცევის ხელშემწყობებზე იყარა ჯავრი და მათ ჯერ სიკვდილი მიუსაჯა, შემდეგ კი სასჯელი შეუცვალა და ციმბირში გადაასახლა. სხვათა შორის, გადაასახლეს თბილისელი სომეხი ბეჟან მურასოვი, რომლის ტანსაცმელიც ეცვა გაქცეულ მეფეს. სამაგიეროდ, იმერეთის მეფის ტანსაცმელი მურასოვის დას ერგო. ძვირად დაუჯდა მურასოვს იმერთა მეფის დახმარება. ისიც გადაასახლეს, მისი დაც და ცოლ-შვილიც. სოლომონ მეორის დამ მარიამ ბატონიშვილმა, არ დაუეიწყა მურასოვების ოჯახს მეფისათვის თავდადება და მიაღწია იმას, რომ იმპერატორ ალექსანდრე პირველს ისინი გაანთავისუფლებინა

ტყუილად ამშვიდებდა იმპერატორი ალექსანდრე თავის ერთგულ ჩინოვნიკს მთავარმართებელ ალექსანდრე ტორმასოვს, შენ არ გადანაშაულებ მეფის გაქცევაში და სოლომონის გაქცევაც მნიშვნელოვან გავლენას იმერეთის მდგომარეობაზე ვერ იქონიებსო. სრულიად საწინააღმდეგო მოხდა. რუსების ტყვეობიდან მეფის გამოქცევისა და იმერეთის საზღვართან მისი გამოჩენის ცნობამ მთელი ქვეყანა ფეხზე დააყენა. უკვე ივნისში იმერეთში საყოველთაო წინააღმდეგობამ იფეთქა. იშვიათი იყო მეფისა და ქვეყნის მოსახლეობის თითქმის ყველა ფენის ასეთი ერთსულოვნება. თავადები, აზნაურობა, სამღვდელოება, გლეხობა, მოსახლეობის ბრძოლისუნარიანი ნაწილი აქტიურად გამოეხმაურა სოლომონ მეორის პროკლამაციებს. მებრძოლთა რაზმები იკავებდნენ ციხეებს, სერგავდნენ გზებს, ორივე მხრიდან საფრდევ

ბოდნენ და ცდილობდნენ იმერეთში შეჭრილ რუსთა ჯარისათვის ხელის შეშლას, პარტიზანული თავდასხმებით დიდ ზიანს აყენებდნენ დამპყრობლებს.

სანამ იმერეთში განვითარებულ მოვლენებს განვიხილავდეთ, თვით მოვლენის კვალიფიკაცია უნდა დავაზუსტოთ. ლიტერატურაში მიღებულია აზრი, რომ 1810 წელს იმერეთში ადგილი ჰქონდა ქართველთა აჯანყებას. ვფიქრობთ, რომ აჯანყების კვალიფიკაცია 1810 წლის მოვლენებს რუსულმა ხელისუფლებამ მისცა. რუსეთის ხელისუფლება თვლიდა, რომ იმერეთი 1804 წელს შევიდა რუსეთის ქვეშევრდომობაში. ამის შემდეგ კი, სოლომონ მეორის გაქცევის შემდგომ იმერეთის მოსახლეობამ უღალატა რუსეთის იმპერატორს, ფიცი გატეხა და აჯანყდა. რუსი გენერლები, მინისტრები, იმპერატორი, მთავარმართებელი და სხვა დიდი თუ მცირე მოხელეები, ყველანი ქართველების ბრძოლას იმერეთის აჯანყებას უწოდებდნენ. შემდგომში, აჯანყების კვალიფიკაცია გაიზიარა ქართულმა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამაც.

1810 წლის იმერეთის მოვლენები სხვაგვარად უნდა შეფასდეს. სინამდვილეში ეს იყო არა აჯანყება, არამედ იმერეთის სამეფოს დაპყრობა რუსეთის იმპერიის მიერ. იმერეთის მოსახლეობა იბრძოდა საკუთარი ქვეყნის, საქართველოს ამ ნაწილის დაცვისათვის, დამპყრობელი ჯარის წინააღმდეგ. შესაბამისად, სოლომონ მეორე იბრძოდა საკუთარი ქვეყნისა და ხალხის დამოუკიდებლობისათვის, სახელმწიფოს შენარჩუნებისათვის. აჯანყება იყო იმერეთში 1819-1820 წლებში, როცა დაპყრობილი ქვეყნის მოსახლეობა ამხედრდა ოკუპანტების წინააღმდეგ. 1810 წელს კი, იმერეთი ნაწილობრივ იყო ოკუპირებული, რუსული ადმინისტრაცია ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული, სამეფოს გაუქმება ახალგაზრდობისათვის იყო და ის არ ცნო ტყვეობიდან გამოქცეულმა სოლომონ მეორემ. იგი სათავეში ჩაუდგა იმერეთის ქართველობის ბრძოლას, არა სამეფოს აღდგენისათვის, არამედ მისი შენარჩუნებისათვის. ეს იყო ჯერ კიდევ დამოუკიდებელი იმერეთის სამეფოს მოსახლეობის ბრძოლა ქვეყანაში შემოჭ-

რილი დამპყრობლების წინააღმდეგ. მოკლედ, 1810 წელს ადგილი ჰქონდა, ჯერ კიდევ ბოლომდე გაუუქმებელი იმერეთის ქართული სახელმწიფოს ბრძოლას, დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის. ასე რომ, უფრო სამართლიანი იქნება, 1810 წლის იმერეთის მოვლენები დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის და უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლის სახელით იქნას ცნობილი და კვალიფიცირებული საქართველოს ისტორიაში.

მოწინააღმდეგეთა ძალები მეტისმეტად არათანაბარი იყო რაოდენობითაც და შეიარაღებითაც. ერთ მხარეს იყვნენ ცუდად შეიარაღებული სამშობლოს დამცველები, რომლებსაც ცოტა ჰქონდათ ცეცხლსასროლი იარაღი და საერთოდ არ გააჩნდათ ზარბაზნები. ამავე დროს, ქართველები ცალკეულ რაზმებად იყვნენ დაჯგუფებულები და ერთმანეთთან გაერთიანებას ვერ ახერხებდნენ. მათი მიზანი იყო იმერეთის ტერიტორიაზე მყოფი რუსული ჯარის ნაწილების განადგურება და გარედან, ოსმალეთიდან ჯარით დახმარება, რათა წინ აღდგომოდნენ ახალი რუსული ჯარების შემოტევას. მეორე მხარეს იდგა, რუსეთის მრავალრიცხოვანი და საუკეთესოდ აღჭურვილი არმია. როგორც ცნობილია, იმხანად, რუსეთი ერთდროულად ებრძოდა ოსმალეთსაც და ირანსაც. ხანგრძლივი ომის მეორე ეტაპი მიმდინარეობდა, რომელიც 1809-1811 წლებში გრძელდებოდა. ამ ეტაპზე ირანელებმა და ოსმალებმა ვერ შეძლეს ძალების გაერთიანება, რასაც ევროპელები ბევრს უჩიჩინებდნენ შაჰსაც და სულთანსაც. რუსთა უპირატესობა აშკარა იყო. რისი იმედი შეიძლება ჰქონოდათ დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ქართველებს? რაც შეიძლება მეტ ხანს გაეძლოთ რუსეთის ჯარებისათვის და იქნებ ამასობაში ოსმალთა და ირანელთა გაერთიანებულ ჯარებსაც მიეღწიათ წარმატებისათვის, რუსებთან ბრძოლაში.

სწორედ ამას უფროთხოდა კავკასიის რუსული ჯარების სარდლობა. მათი მიზანი იყო, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდათ, სასწრაფოდ ჩაექროთ იმერეთის ქართველობის მიერ დანთებული ბრძოლის ალი. სწორედ ამიტომ, უკვე იენისის დასაწყისში,

ქართლიდან იმერეთში შეიჭრა გენერალი დიმიტრი ორბელიანი. მისი მიზანი იყო რაც შეიძლება სწრაფად გაეცლო გზა ქუთაისამდე და მიხმარებოდა იქ განლაგებულ რუსულ ნაწილებს. იგი მთავარმართებელს დამხმარე ჯარებს სთხოვდა და ამავე დროს მოუწოდებდა სამეგრელოსა და გურიის მთავრებს თავიანთი ძალებით დასავლეთიდან შეეციათ მეგრძოლი იმერეთისათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველები თავგანწირულად ცდილობდნენ არ გაეტარებინათ ქუთაისისკენ რუსთა ჯარი, რუსები ასევე თავგანწირვით, დიდი სიმძნელების გადალახვით, ნელა, მაგრამ მაინც მიიწვედნენ წინ.

იმერეთის სამეფოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლისა და დაპყრობის ქრონიკა

1810 წლის 5 ივნისს - გენერალმა ორბელიანმა მუშკეტერთა პოლკი ალის ხეობისაკენ გაგზავნა, თვითონ კი ვახანის ხეობისაკენ დაიძრა. ისინი ლოსიათხევის მიდამოებში უნდა შეერთებოდნენ ერთმანეთს, სადაც თავს იყრიდნენ იმერეთის ქართველები. ცხარე ბრძოლები მოხდა დამპყრობლებსა და ქართველებს შორის ლოსიათხეთთან და მდინარე ჭიშურასთან.

10 ივნისს - იმერეთის მმართველად დანიშნული სიმონოვიჩი წერდა, რომ აღმოჩნდა, მთელ იმერეთს მეფედ სოლომონი უნდაო, ხოლო 23 ივნისს აღიარებდა, "საყოველთაო აჯანყებამ" იფეთქაო.

22 ივნისს - მაიორმა კალატოზოვმა ორი როტით და ზარბაზნით, სოფელ საკაროზე მიიტანა იერიში. აქ 2 000 ქართველი იყო გამაგრებული. ხელჩართულ ბრძოლაში კალატოზოვი მოკლეს.

27 ივნისისათვის - სოლომონ მეფე დამოუკიდებლობისათვის მეგრძოლებს შეუერთდა და იმყოფებოდა სოფელ ბერამეებში. მას ახლდა 1000 ოსმალო ჯარისკაცი, რომელიც ახალციხის ფაშამ მიახმარა და ლექთა რაზმი. მთავარმართებელმა ტორმასოვმა ირანში ექსპედიცია გადადო და დამატებითი ძალები გაგზავნა იმერეთისკენ.

29 ივნისისათვის - იმერეთში გაგზავნილი რუსული ჯარის ნაწილებს შეადგენდნენ: ეგერთა ერთი ბატალიონი, რომელიც ორი როტისაგან შედგებოდა მაიორ პრიბილევისკის მეთაურობით. აგრეთვე:

კიდევ ერთი პოლკის ორი როტა მაიორ კნიაჟევიჩის მეთაურობით. ამას ემატებოდა გენერალ ორბელიანის ყაბარდოს პოლკი, ან მეორე ცნობით - ყაბარდოს მუშკეტერთა ორი პოლკი. 3 ივლისს ორბელიანი თავისი პოლკებით უკვე სურამში იყო.

8 ივლისს ორბელიანის პოლკებმა სოფელ ელაზნაურს მიაღწიეს. აქ მას შეუერთდნენ კაპიტანი ცურიკოვი და მაიორი პრიბილევსკი ორ-ორი როტით. ამ გაერთიანებულმა რუსულმა ნაწილებმა სოფელ მარილისში გამაგრებულ ქართველებს შეუტოეს. რუსებმა შეძლეს ქართველთა რიგების გარღვევა და სოფელ კორტოხს მიაღწიეს. აქ ძალაგამოცლილი რუსები შერყარდნენ, რადგან ქართველებმა მათ ალყა შემოარტყეს და შეუტოეს. საჭირო გახდა კვლავ დამატებითი ძალები. ტორმასოვის ბრძანებით, იმერეთში ალის ხეობიდან შევიდნენ ყაბარდოს მუშკეტერთა პოლკის სამი როტა, ეგერთა ორი როტა და ზარბაზანი.

5 ივლისიდან - სოფ. ალიდან შესულ რუსთა ბატალიონს (მეთაური მაიორი ტიხოცკი), პიტახთან ქართველებმა ძლიერი ცეცხლი გაუხსნეს. 7 ივლისს რუსული რაზმი ალყაში აღმოჩნდა 8-11 ივლისს, ე. წ. დამალოს მინდორზე, ალყაშემორტყმულებსა და ქართველებს შორის თითქმის განუწყვეტელი სროლა მიმდინარეობდა. რუსებმა ასი კაცი დაკარგეს და ორბელიანს სასწრაფო დახმარებას თხოვდნენ.

11 ივლისს - გენერალ-მაიორი ორბელიანი მთელი თავისი ძალებით ელაზნაურიდან ალყაშემორტყმულ ტიხოცკის რაზმს შეუერთდა და განსაცდელისაგან იხსნა. რუსთა სამხედრო რესურსები როგორც ყოველთვის ამოუწურავი იყო.

12 ივლისს - რუსთა გაერთიანებულმა ძალებმა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლებს შეუტოეს და განუწყვეტელი წინსვლით, უმთავრესად ზიშტების გამოყენებით მდინარე ძირულამდე მიაღწიეს. მიუხედავად ამისა, ორბელიანმა წინსვლა ვეღარ შეძლო, უკან მობრუნდა და იმერეთში შედწევა ვახანის ხეობიდან გადაწყვიტა. ქართველებმა მძიმე გამარჯვებას მიაღწიეს. იმ დღეს ოკუპანტებმა 117 კაცი დაკარგეს. ქართველების მხრიდან დანაკარგი ორჯერ მეტი იყო. იმერეთის ქართველობა ნამდვილ სამამულო ომს აწარმოებდა. ქართველთა ამ რაზმებს მეთაურობდნენ მალხაზ ანდრონიკაშვილი, როსტომ და სიმონ წერეთლები.

22 ივლისს - გენერალი ორბელიანი ჩხერის ციხისკენ დაიძრა, სადაც რუსული გარნიზონი ქართველებს ალყაში ჰყავდათ მოქცეული. მთავარმართებელმა სარდლობიდან გადააყენა ორბელიანი და იმერეთის დაპყრობისათვის საერთო ჯარების მთავარსარდლად დანიშნა ბარონი როზენი, მომავალი მთავარმართებელი.

23 ივლისს ჩხერის ციხეში დამატებითი ძალებით ჩავიდა ბარონი როზენი.

24 ივლისს - როზენმა დიდი ძალებით შეძლო ჩხერის ციხის აღება. ამის შემდეგ იგი ქუთაისისკენ დაიძრა. მას გზას უღობავდნენ ქართველები, რომელთა რიცხვი 5 000-ს აღწევდა. ჩხერთან ბრძოლებში დაიღუპა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლთა ერთ-ერთი მეთაური დიმიტრი აბაშიძე. ცხრაწყაროსთან ბრძოლებში დაიღუპნენ ქაიხოსრო აბაშიძე და გაბუაშვილი. რუსები თავგანწირული ბრძოლებით მიიწვედნენ წინ და გზად ყველაფერს ანადგურებდნენ, სოფლებს, ეკლესიებს, ამბოხებულთა სახლ-კარს.

29 ივლისს - დამპყრობლები ქუთაისში შევიდნენ. ახლა მათი მიზანი იყო დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი შეიარაღებული რაზმების განადგურება. მათთან იმყოფებოდა მეფე სოლომონ მეორე.

9 აგვისტოს - სოფელ რიონთან რუსთა ერთ ბატალიონს და კაზაკებს დაუპირისპირდნენ ქართველთა მებრძოლი რაზმები. მთავარმართებელი ტორმასოვი აღნიშნავდა, რომ "აჯანყებულები" იმიტომ იბრძოდნენ თავდაუზოგავად, რომ მათთან თვით მეფე სოლომონ მეორე იმყოფებოდაო. იგივე წყაროს ინფორმაციით, ბრძოლა 9 საათს მიმდინარეობდა და 300-მდე "აჯანყებული" შეიწირა.

10 აგვისტოს - რუსთა კოლონებმა გელათთან, სოფელ ნააგარეში გამაგრებულ სოლომონ მეფის რაზმებს შეუტოეს. 11 აგვისტოს მეფე გოკის ხეობაში გადავიდა, ხოლო იქიდან ბრძოლებით თავაზის ხეობას შეეფარა. გენერალი სიმონოვიჩი და სხვა რუსული ნაწილები მეფეს კვალდაკვალ მისდევდნენ. მეფე ხან ერთ, ხან მეორე სოფელში თუ ხეობაში ცდილობდა გამაგრებას და თან განუწყვეტლივ ესზოდა თავს ოკუპანტებს. ბოლოს მეფემ სამშობლოსათვის მებრძოლ ძალებს საკაროში მოუყარა თავი.

26 აგვისტოს - გაერთიანებულმა რუსთა და მათმა მომხრე ძალებმა, რომელთა რიცხვი 3 000-ზე მეტი იყო, სამ კოლონად შეუტოეს საკაროს. ბრძოლა 5 საათს გაგრძელდა. ბრძოლები იმერეთის სხვა ადგილებშიც მიმდინარეობდა. ქართველებს ეხმარებოდა ახალციხის ფაშას მიერ გამოგზავნილი რამდენიმე ათასი მებრძოლი. თოფებით, ზარბაზნებით, ზიშტებით აღჭურვილი რუსთა ჯარების შეჩერება დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ძალებს და მათ მხარდამჭერ თურქებს არ შეეძლოთ. მიუხედავად ამისა, იმერეთის ქართველობის წინააღმდეგობა ერთი თვე კიდევ გრძელდებოდა.

23 სექტემბერს - მრავალრიცხოვანმა რუსთა ჯარებმა სოლომონ მეორის უკანასკნელ გამაგრებულ ადგილს, ხანის ხეობას შეუტია. იმერეთის მეფე და მისი მომხრეები იძულებულნი გახდ-

ნენ დაეტოვებინათ ზეობა. საქართველო-იმერეთის მთავარმართებელი ალექსანდრე ტორმასოვი თავის უფროსებს მოახსენებდა, რომ საომარი მოქმედებები შეწყდა და იმერეთის სამეფო დაპყრობილია.¹⁵

ახალციხეში გაქცეული სოლომონ მეორე, ერთხანს ცდილობდა პოლიტიკური და დიპლომატიური ბრძოლა გაეგრძელებინა იმერეთის სამეფოს აღსადგენად. ის ფიქრობდა, რომ საფრანგეთის რუსეთთან დაპირისპირებით, ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარება შეიქმნა. ვითარება მართლაც უნიკალური იყო. რუსეთთან ომს ჯერ კიდევ აგრძელებდა ირანი, რომ 1812 წლის ზაფხულში რუსეთში შეიჭრა ნაპოლეონის დიდი არმია. სოლომონ მეორემ წერილი მისწერა საფრანგეთის იმპერატორს და დახმარება სთხოვა.

”გვსურს მოვასხენოთ თქვენს უდიდებულესობას, როგორც საქრისტიანოს უმაღლეს მეთაურს, - მიმართავდა დევნილი გვირგვინოსანი ნაპოლეონს, - რომ მოსკოვის იმპერატორმა უსამართლოდ და კანონის დარღვევით ჩვენი სამეფო ჩამოგვართვა. ამ იმპერატორს ამგვარი მოქმედების არავითარი უფლება არ გააჩნდა; ხოლო რაც შეგვეხება ჩვენ, წინააღმდეგობის გაწევის არავითარი საშუალება არ გვქონდა. არც იარაღით ხელში ამაოხრებელთა წინააღმდეგ და არც კანონის ძალით არ შეგვეძლო უზურპატორისაგან დაგვეცვა სამეფო და ამ ორმხრივმა უძღურებამ შეიძლება ახსნას ჩვენი უმოქმედობა. მხოლოდ ის შეგვიძლია, რომ თქვენს იმპერატორობით უმაღლესობას მივმართოთ და შევატყობინოთ მოსკოვის იმპერატორის მიერ ჩადენილი დაუნდობელი მიტაცების აქტი. ღვთის წყალობით, თქვენი იმპერატორობითი უმაღლესობის ხელშია თავმოყრილი ძალაუფლება, სიძლიერე და დედამიწის ყველა სიუზერენზე მმართველობა, რაც შემოქმედმა მხოლოდ თქვენ მოგანიჭათ, რათა მთელს მსოფლიოში აღადგინოთ წესრიგი, იმ სამართლიანობით და ძალით, რომელიც თვით უფალმა გარგუნათ. თქვენ ხართ ამდენი სიუზერენის უმაღლესი მბრძანებელი, ნუთუ შესაძლებელია, რომ ჩვენი თხოვნა თქვენმა კანონიერმა მმართველობამ არ შეიწყალოს? როგორც

მზისქვეშეთში მყოფი ერთ-ერთი მბრძანებელი, ჩვენ მხოლოდ თქვენს უდიდებულესობას ვცნობთ - როგორც მსოფლიოს მომრიგებელს, რომელიც ყოველ ღონეს მიმართავს, რათა დააკმაყოფილოს სუსტის ყველა სათხოვარი და დაიცვას იგი ძლიერისაგან.

ამ მომართვით მორჩილად მუხლს ვიდრეკ დიდებულო და ძლიერო იმპერატორო და შეუდარებელო მბრძანებელო, თქვენი იმპერატორობითი უდიდებულესობის წინაშე. გისურვებთ დღითი დღე, საათობით გაიზარდოს თქვენი ბედნიერება და ღირსება და რომ თქვენს დიდებულ ტიტულატურას აზიის იმპერატორობაც მიემატოს! რომ გამანთავისუფლოთ მილიონ სულ ქრისტიანთან ერთად, მოსკოვის იმპერატორის უმოწყალო უღლისაგან. თქვენი მაღალი შუამდგომლობით და ყოვლისშემძლე ძლიერი მკლავით მიმიღეთ თქვენი მფარველობის ქვეშ. მიიღეთ ჩემი დაუსრულებელი ლოცვა და ღრმა პატივისცემა, მოწყალეო და დიდსულოვანო იმპერატორო.”⁸⁶ წერილი დათარიღებულია 1811 წლის 6 იანვრით.

ცნობილი არ არის გამოუგზავნა თუ არა საფრანგეთის იმპერატორმა სოლომონ მეორეს საპასუხო წერილი ან რაიმე სხვა სახით გამოამჟღავნა თუ არა საპასუხო პოზიცია. ნაკლებად საფიქრებელია. წერილიდან ჩანს, რომ სოლომონს მანამდეც რამდენჯერმე მიუმართავს ნაპოლეონისათვის. გავიხსენოთ, რომ ზემოთმოყვანილ წერილში იმერთა მეფე თითქოს შეფარული წყენით მიმართავს იმპერატორს: ნუთუ შესაძლებელია რომ ჩვენი თხოვნა თქვენმა კანონიერმა მმართველობამ არ შეიწყნაროსო?

არც 1811 წლის შემდგომ არის საფიქრებელი რომ საფრანგეთის იმპერატორი იმერეთის ტახტდაკარგულ მეფეს ან დახმარებას აღუთქვამდა ან წერილს გამოუგზავნიდა. რა თქმა უნდა რუსეთის წინააღმდეგ დიდი ომის სამზადისში მყოფი ნაპოლეონი თითქოს დაინტერესებული უნდა ყოფილიყო სოლომონის ანტირუსული ბრძოლითაც, მაგრამ იმხანად იმერეთი, ჯერ კიდევ ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მყოფ ქვეყნად განიხილებოდა დიდ პოლიტიკაში და საფრანგეთის იმპერატორი სულთნის ”საშინაო საქმეში” არ ჩაერეოდა.

1812 წელს რუსეთთან ომში ოსმალეთიც დამარცხდა და საფრანგეთიც. იმედგადაწურული სოლომონ მეორე ერთ ხანს ტრაპიზონში ცხოვრობდა და იქვე გარდაიცვალა 1815 წელს. ქ-ნ მანანა ზომერიკის მიერ მიკვლეული ერთი ხელნაწერი გვამცნობს: "გარდაიცვალა მეფე სოლომონ არჩილის ძე მეორე ტრაპიზუნს, რომელ არს სამფლობელოთ აწ ოსმალთა და ძველათ იყო საქართველოსა მეფეთა ესე ტრაპეზუტა, სამზღუარი მეგრელთა - საუკუნომცა არს ხსენება მეფისა სოლომონისა, რომელიც განიდო რუსთაგან თვისის სამეფოს იმერეთით..."⁸⁷

ჩვენ აღარ შევეხებით დაწვრილებით დასავლეთ საქართველოს სამთავროების დაპყრობა-გაუქმების პერიპეტიებს. ეს პროცესი კარგადაა ცნობილი ისტორიოგრაფიისათვის. ზოგადად აღვნიშნავთ, რომ სამთავროების შენარჩუნებით, რუსეთის ხელისუფლება იადვილებდა დასავლეთ საქართველოს დაპყრობის ამოცანას. მან სამთავროთა ფორმალური შენარჩუნებით, რუსეთის ხელისუფლებისადმი ლოიალურად განაწყო გურია-სამეგრელო-სვანეთი-აფხაზეთის სამთავრო სახლები და იქაური არისტოკრატია. სანამ ოსმალეთის იმპერიას დასავლეთ საქართველოზე რამენაირი პრეტენზია ჰქონდა და ამ პრეტენზიისათვის გარკვეულ ბრძოლისუნარიანობასაც ინარჩუნებდა, დასავლურ-ქართული არისტოკრატიის რუსეთისადმი ერთგულებას პეტერბურგისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

მას შემდეგ კი, რაც ყირიმის ომის მერე, ბერლინის კონგრესმა საბოლოოდ დააკანონა რუსეთის ლეგიტიმური უფლებები მთელს კავკასიაზე, რომანოვებს უკვე მშვიდად შეეძლოთ სამთავროთა სრული ადმინისტრაციული ინტეგრაცია განეხორციელებინათ იმპერიის სივრცეში. ასეც გააკეთეს და 1857-1867 წლებში ყველა დასავლურ-ქართული სამთავრო გააუქმეს. გამონაკლისს წარმოადგენდა მხოლოდ გურიის სამთავრო, რომელიც ჯერ კიდევ ნიკოლოზ პირველმა გააუქმა.

დასავლეთ საქართველოს სამთავროების დაპყრობა-გაუქმების ქრონიკა

1804 წელს – ელაზნაურის ტრაქტატის გაფორმების დროს, იმერეთის სამეფოსთან ერთად, როგორც მისი შემადგენელი ნაწილი – რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შესულად გაფორმდა – გურიის სამთავროც.

1810 წელს – მაშია გურიელმა მიადწია იმას, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ დამოუკიდებელი ხელშეკრულება გააფორმა, გურიის სამთავროს იმპერიის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ.

1826 წელს – გარდაიცვალა გურიის მთავარი მაშია გურიელი. მისი მემკვიდრის დავითის მცირეწლოვნობის გამო, მთავარმართებლის ბრძანებით, სამთავროს მმართველობას ახორციელებდა თავადაზნაურთა საბჭო, რომელსაც თავმჯდომარეობდა მთავრის ქვრივი სოფიო გურიელი.

1828 წელს – რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს გურიაში რუსეთის ჯარი შევიდა. სოფიო გურიელი შეიღებთან ერთად ოსმალეთში გაიქცა.

1829 წელს – დეკემბერში იმპერატორმა ნიკოლოზ პირველმა გურიის სამთავრო გააუქმა.

1803 წლის 4 დეკემბერს – სამეგრელოს სამთავრო რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შევიდა. 1804 წლის ივნისში იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა მთავარ გრიგოლ დადიანისადმი გამოგზავნილი სიგელით დაადასტურა შეერთების აქტი. სამეგრელოს მთავარი მემკვიდრეობით მფლობელად გამოცხადდა.

1853 წელს – გარდაიცვალა სამეგრელოს მთავარი დავით ლევანის ძე დადიანი. მისი მემკვიდრის ნიკო დადიანის მცირეწლოვნობის გამო, სამთავროს დავითის მეუღლე და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული – ეკატერინე განაგებდა.

1857 წელს – სამეგრელოს მთავრინა ეკატერინე იძულებული გახადეს, ვითომ ტახტის მემკვიდრის ნიკო დადიანისათვის სწავლა-განათლების მისაცემად, პეტერბურგში გადასულიყო საცხოვრებლად. სამეგრელოს სამთავროში დროებითი მმართველობა დამყარდა, რუსი გენერლის თავმჯდომარეობით. ეს იყო სამთავროს ფაქტიური გაუქმება.

1867 წელს – ნიკო დადიანმა, ცხადია იმპერიის ხელისუფლების წინადადებით, "ნებაყოფლობით" უარი თქვა მთავრის უფლებაზე. სამეგრელოს სამთავრომ იურიდიულადაც შეწყვიტა ფორმალური არსებობა.

1833 წლის დეკემბერში – სვანეთის მთავრების ორი დაპირებისპირებული ფეოდალური სახლის წარმომადგენლები, ეცერისა და ფარის საზოგადოებების მეთაურები თათარყან და ციოყ დადესქელიანები, რუსეთის ქვეშევრდომობაში შევიდნენ.

1840 წელს – იმპერიის ქვეშევრდომობაში შევიდა თავისუფალი სვანეთი. ქვემო სვანეთი უკვე იყო იმპერიის ქვეშევრდომობაში, როგორც სამეგრელოს სამთავროს ნაწილი.

1841 წელს – ციოყ დადესქელიანის გარდაცვალების შემდეგ, მისი მემკვიდრე კონსტანტინე იბრძოდა სვანეთის ერთპიროვნული მთავრობისათვის.

1857 წელს – კონსტანტინე დადესქელიანი ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის გაგარინის მკვლელობისათვის, სიკვდილით დასაჯეს. სვანეთის სამთავრო ფაქტობრივად გაუქმდა.

1859 წელს – მთავრის უფლებებზე უარი ათქმევინეს დადესქელიანთაგარის მეორე წარმომადგენელს თენგიზს და სვანეთის სამთავრომ იურიდიულადაც შეწყვიტა არსებობა.

აფხაზეთის სამთავროს დაპყრობა

საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე არსებულ სამეფო-სამთავროთაგან, უმრავლესობა რუსეთის იმპერიის დამკვიდრებას, თავდაპირველ ეტაპზე, წინააღმდეგობის გარეშე შეურიგდა: ქართლ-კახეთის სამეფო, სამეგრელოს, გურიის, სვანეთის სამთავროები. გამონაკლისს წარმოადგენდა იმერეთის ქართული სახელმწიფოს თავგანწირული ბრძოლა დამოუკიდებლობის დასაცავად.

კიდევ უფრო დიდი იყო აფხაზთა წინააღმდეგობის ზარისხი რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ და ის აურაცხელი ადამიანური მსხვერპლი რაც აფხაზმა ხალხმა გაიღო ამ ბრძოლაში.

ოსმალეთისაგან შევიწროებულმა აფხაზთა მთავრებმა პირველად რუსეთის იმპერიას მფარველობა XVIII საუკუნის 70-იან წლებში სცადეს. საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფ გენერალ ტოტლებენთან ისინი მოლაპარაკებასაც აწარმოებდნენ, მაგრამ იმპერატრიცა ეკატერინეს რჩეულ გენერალთან მორიგება არც

აფხაზებს გამოუვიდათ.

რუსეთთან მფარველობას ეძიებდა აფხაზეთის მთავარი ქელემშებე შერვაშიძეც, რომელიც მოლაპარაკებას აწარმოებდა მთავარმართებელ ციციანოვთან, რუსებთან მეტ-ნაკლებად პარტ-ნიორული ურთიერთობა არც ამჯერად შედგა. სამაგიეროდ, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში მომძლავრებული რუსეთისათვის უკვე მომწიფდა აფხაზეთის დაპყრობის ამოცანა. აფხაზეთის სამთავრო სახლში ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ ქელემშებეგის ვაჟიშვილები: პროოსმალურად განწყობილი ასლან-ბეგი და პრორუსული ორიენტაციის საფარ-ბეგი, იგივე - გიორგი შერვაშიძე.

1808 წლის მაისში შეთქმულებმა მოკლეს აფხაზეთის მთავარი ქელემშებეგი, სამთავროს ტახტი დაიკავა ასლან-ბეგმა, რომელმაც ოსმალეთის სულთნის უზენაესობა სცნო. ამის შემდეგ მოვლენები საქართველოში გამოყენებული ნაცადი რუსული სცენარით განვითარდა. გიორგი შერვაშიძეს რუსეთისათვის ათხოვინეს დახმარება და მფარველობა. 1808 წლის 12 აგვისტოს გიორგი შერვაშიძემ "სათხოვარი პუნქტები" გაუგზავნა იმპერატორ ალექსანდრე პირველს. თხოვნის ტექსტი სამეგრელოს მთავრის გავლენიანი მეუღლის და გიორგი შერვაშიძის სიდედრის ნინო დადიანის კარნახით იყო დაწერილი და ბუნებრივია სამეგრელოს სამთავროს სათხოვარი პუნქტების ანალოგიით იყო შედგენილი. აფხაზეთის მთავარი ალექსანდრეს სთხოვდა იგი "მიეღო იმპერატორის ტახტის ქვეშევრდომობაში". აღნიშნული "სათხოვარი პუნქტების" ფორმალურ საფუძველზე შედგა და გამოიცა ალექსანდრე პირველის სიგელი 1808 წლის 17 თებერვალს, რომლის ძალითაც აფხაზეთის მთავარი ცხადდებოდა რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომად.

იმ დროისათვის, როდესაც გიორგი შერვაშიძეს იმპერატორის სიგელი ჩამოუვიდა, იგი სამეგრელოში ცხოვრობდა, ხოლო აფხაზეთს მისი ძმა და ოსმალეთის ფავორიტი ასლან-ბეგი განაგებდა. გიორგი შერვაშიძე იმპერატორის სიგელთან ერთად ელოდა რუსთა ჯარების დახმარებასაც, ურომლისოდაც მას

აფხაზეთის მიწაზე გამოჩენაც კი არ შეეძლო. 1810 წლის 8 ივლისს ოსმალების მიერ გამაგრებულ სოხუმს ზღვიდან მიაღება ყირიმის ნახევარკუნძულიდან გამოგზავნილი რუსული ესკადრა. საარტილერიო ცეცხლის შემდეგ რუსული დესანტი სოხუმში შეიჭრა. ამავე დროს სოხუმში შევიდნენ სამეგრელოდან შესული რუსული ჯარის ნაწილები გენერალ დ. ორბელიანის მეთაურობით, რომელსაც თან ახლდა აფხაზეთის ახალი მთავარი გიორგი შერვაშიძე-ჩაჩბა. ეს მოხდა 10 ივლისს.

მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა აფხაზეთის დაპყრობას. პირიქით, 1810 წლის 10 ივლისს დაიწყო აფხაზეთის დაპყრობა, რომელიც ფაქტიურად კიდევ ნახევარი საუკუნე გაგრძელდა. რუსული ჯარები წლების მანძილზე ნაბიჯ-ნაბიჯ ბრძოლებით იკავებდნენ ცალკეულ ხეობებს, იმორჩილებდნენ ცალკეულ ტომებს, თემებს, სისხლში ახშობდნენ პერმანენტულად მიმდინარე დიდ თუ მცირე აჯანყებებს. აფხაზთა პირველი "რუსი" მთავარი მუდმივად სოხუმში იჯდა, რომლის ციხესიმაგრის გარეთ ას ნაბიჯზე გასვლაც კი სახიფათო იყო. ასე წერდა სოხუმის რუსული გარნიზონის სარდალი თავის ზემდგომ უფროსებს. სამართლიანად აღნიშნავენ აფხაზი ისტორიკოსები ბლაჟა და ლაკობა: "Случившееся 10 июля 1810 г. никак нельзя назвать добровольным присоединением Абхазии к России. Военный захват Сухум-Кале – это лишь первый шаг завоевательной политики царизма в Абхазии."⁸⁸

რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ აფხაზი ხალხის ბრძოლისა და გენოციდის ქრონიკა

1810 წელს ზაფხულში - აფხაზეთიდან ოსმალეთში გაიქცა და გადასახლდა მაჰაჯირთა პირველი დიდი ტალღა - 5 000 ადამიანი.

1821 წლის თებერვალში - გარდაიცვალა გიორგი შერვაშიძე. აჯანყებული აფხაზები თავს დაესხნენ სოხუმის რუსულ

გარნიზონს. სამშობლოში დაბრუნდა ასლან-ბეგი და სათავეში ჩაუდგა აჯანყებას. კოდორის შესართავთან რუსთა ჯარებმა 16-სათიანი ბრძოლის შემდეგ გატეხეს აჯანყებულთა წინააღმდეგობა. წლის ბოლოს რუსთა ჯარები გენერალ გორჩაკოვის მეთაურობით ბზიფის ხეობაში შეიჭრნენ და იქაურობა აიკლეს. გორჩაკოვმა აფხაზეთის სამთავროს ტახტზე დასვა გიორგი შერვაშიძის გარუსებულ ვაჟი - დიმიტრი.

1822 წელს - დიმიტრი შერვაშიძე გარდაიცვალა. აფხაზეთის მთავარი გახდა გიორგი შერვაშიძის მეორე ვაჟი, 13 წლის მიხეილი.

1824 წლის მაისში - სოხუმის გარნიზონის 226-კაციანმა რაზმმა გადაწვა აფხაზური სოფელი აკაპა. ძალმომრეობით აღმოჩენილი აფხაზები აჯანყდნენ. მათ გაანადგურეს ზემოაღნიშნული რაზმი, მისი მეთაური კი მოკლეს. აჯანყებას კვლავ ასლან-ბეგი ჩაუდგა სათავეში.

1824 წლის ივნისში - კავკასიის მთავარმართებელმა ერმოლოვმა აჯანყებული აფხაზეთის წინააღმდეგ სერიოზული ძალები დაძრა. რუსთა სახმელეთო ჯარებს მხარს უჭერდნენ რუსული ფლოტილიის გემები. გენერალმა გორჩაკოვმა ბრძოლებით მიადწია სოხუმს, რამდენჯერმე დაამარცხა აჯანყებულები და წინააღმდეგობა მოსპო. ასლან-ბეგი ოსმალეთში გაიქცა. მას თან გაჰყვა აჯანყების რამდენიმე ათასი მონაწილე.

1830 წლიდან - რუსეთის ხელისუფლებამ შეძლო აფხაზეთის სანაპიროზე მომაგრება და სოხუმიდან გაგრამდე რამდენიმე საგუშაგო შექმნა.

1837 წელს - კავკასიის მთავარმართებელი ბარონი როზენი 8 000 ჯარისკაცით შევიდა წებელდის ხეობაში და შეძლო ადგილობრივი თავადების მარშანიების დაფიცება რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე. როზენის ამ "პირველმა ექსპედიციამ" მეტი ვერ შეძლო.

1840 წელს - უბიხებისა და საძების წამოწყებული აჯანყება გავრცელდა წებელდისა და დაღის ხეობებში. დამსჯელმა ექსპედიციამ აჯანყება ჩაახშო, დაღის მოსახლეობის დიდი ნაწილი აყარა და ადგილობრივი სოფლები ცეცხლს მისცა.

1843 წელს - რუსთა დამსჯელი ექსპედიცია ფსხუს ხეობაში შევიდა. მას სათავეში მთავარი მიხეილ შერვაშიძე ედგა.

1850-იან წლებშიც - ვერ მოხერხდა აფხაზეთის დასავლეთ სანაპიროსა და მთიანი თემების დამორჩილება. დამახასიათებელი იყო გენერალ ფილიპსონის სიტყვები, რომელიც მოჰყავს მკვლევარ გიორგი

ანაბაძეს: "Положение в Абхазии не изменилось к лучшему... так же точно наш солдат не может отойти от своего укрепления на версту, не подвергаясь опасности быть убитым или взятым в плен... Одним словом мы занимаем Абхазию но не владем ея."⁸⁹ ყირიმის ომის დამთავრებისა და შამილის დამარცხების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლებამ საბოლოოდ გადაწყვიტა ჯერ კიდევ დაუმორჩილებელი დასავლურ-აფხაზური ტომებისა და მთიანი აფხაზური თემების დათრგუნვა.

1859 წლის იანვარში - ფსხუს ხემაში გენერალ ლორის-მელიქოვის მეთაურობით შევიდა დამსჯელი ექსპედიცია. ხეობის აფხაზები იძულებულნი გახდნენ მიეღოთ ფიცი იმპერატორის ერთგულებაზე. უშედეგოდ დასრულდა 1862 წელს აფხაზური დელეგაციის ცდა და მოგზაურობა ოსმალეთსა და ევროპაში, მიეღოთ დახმარება.

1864 წლის მარტში - მრავალრიცხოვანმა რუსულმა ჯარებმა ზღვისპირას მიიმწყვდიეს ყოველი მხრიდან ალყაშემორტყმული დასავლურ-ადიღეური მოსახლეობა და აჯანყებულების უკანასკნელი ნაწილები. მათ წაუყენეს ულტიმატუმი: ან დასახლებულიყვნენ ყუბანის დაბლობ ველებზე ან გადასახლებულიყვნენ ოსმალეთში. დაახლოებით 20 000 სამების (ჯიქები) ტომის და ფსხუს ხეობის 5 000 აფხაზი მოსახლეობა გადასახლდა ოსმალეთში. მათ მიჰყვნენ უბიხების ტომის ნარჩენები. თითქმის მთლიანად დაცარიელდა მათი ნამოსახლარი. (გაგრის ზონა, მდ. მზიმტას და ბზიფის ზემო რაიონები).

1864 წლის ივნისში - რუსეთის ხელისუფლებამ გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო და "სოხუმის სამხედრო განყოფილების" სახელით შეუერთა იმპერიას. აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი მიხეილ შერვაშიძე გადასახლეს და ვორონეჟში გარდაიცვალა.

1866 წელს - საგლეხო რეფორმის გატარებას მოჰყვა კიდევ ერთი საყოველთაო აჯანყება აფხაზეთში. აჯანყებას მოჰყვა მასობრივი რეპრესიები, ჩამოხრჩობა, ციხიბრში გადასახლება და სხე.

1867 წელს - რუსული ხელისუფლების სისასტიკეს მოჰყვა მაჰაჯირთა კიდევ ერთი მასობრივი ტალღა - 20 000 აფხაზი იძულებული გახდა გადასახლებულიყო ოსმალეთში.

1877-1878 წლების - რუსეთ-ოსმალეთის მორიგი ომის დროს აფხაზი მოსახლების დიდმა ნაწილმა ოსმალებს დაუჭირა მხარი და კიდევ ერთხელ აჯანყდა რუსეთის ბატონობის

წინააღმდეგ. იმპერიის ხელისუფლებამ აფხაზთა მიმართ აშკარა გენოციდის პოლიტიკის განხორციელება დაიწყო. მან აფხაზები "დამნაშავე მოსახლეობად" გამოაცხადა და იძულებული გახდა გამოეწვია მაჰაჯირობის მანამდე არნახული მასშტაბი - სამშობლო დატოვა და ოსმალეთში გადასახლდა 50 000-მდე აფხაზი. აფხაზეთის მთელი რიგი რაიონები მოსახლეობისაგან დაცარიელდა.

დასავლეთ საქართველოს სამთავროების გაუქმებით დასრულდა საქართველოს ფაქტიური და იურიდიული დაპყრობა რუსეთის მონარქისტული იმპერიის მიერ. მიუხედავად ამისა საქართველოს დაპყრობისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების ერთ მტკიცე თარიღად მიჩნეულია 1801 წელს ქართლ-კახეთის სამეფოს დაპყრობა-გაუქმება.

ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი 1783 წლის ხელშეკრულების შესახებ (XIX-XX სს-ის მიჯნა)

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატმა გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა საქართველოს შემდგომ ბედზე. ამიტომ არაა გასაკვირი რომ XIX-XX საუკუნეების მანძილზე საქართველოში არ ყოფილა ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ჯგუფი, პარტია, საზოგადო თუ პოლიტიკური მოღვაწე რომ აღნიშნულ მოვლენას არ შეხებოდეს, აზრი არ გამოეთქვას, ამ მხრივ ჩვენ ყურადღება გავამახვილოთ XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის პერიოდში ჩამოყალიბებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აზრზე, შეხედულებებსა და დასაბუთებაზე გეორგიევსკის ტრაქტატის შესახებ.

აღნიშნულ პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა საზოგადოების ინტერესი გეორგიევსკის ტრაქტატის, მისი ხასიათის, დადების პირობების და მასთან დაკავშირებული ისტორიული პერიპეტეიების მიმართ. იწერებოდა სტატიები, გამოდიოდა ბრო-

შურები, წიგნები, ისტორიული ნარკვევები. სწორედ ამ ხანებში ჩაეყარა საფუძველი 1783 წლის ხელშეკრულებისა და საქართველოს დაპყრობის ისტორიის მეცნიერულ შესწავლას. ხშირად საწინააღმდეგო მოსაზრებებს გამოთქვამდნენ ოფიციალუ-მონარქისტული, ლიბერალურ-დემოკრატიული, რადიკალური თუ რევოლუციური ბანაკების წარმომადგენლები.

ოფიციალუ-მონარქისტული თვალსაზრისი ხშირად 1783 წლის ხელშეკრულებას და 1801 წლის აქტს აიგივებდა და უკანასკნელს პირველის ლოგიკურ შედეგად მიიჩნევდა. ამასთან, როგორც ერთ ისე მეორე პოლიტიკურ მოვლენაში ოფიციალურ-მონარქისტული თვალსაზრისი მხოლოდ დადებითს ხედავდა. იგი მიიჩნევდა რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ კაცთმოყვარული პრინციპების საფუძველზე შეიწყნარა ქართველი ხალხის თხოვნა მფარველობის შესახებ.

1901 ქართველი თავადაზნაურული არისტოკრატიის ერთმა ნაწილმა, რუსული ხელისუფლების მხარდაჭერით, სცადა ზარზემით გადაეხადა საქართველოს რუსეთთან "შეერთების" ასი წლის იუბილე. თბილისში სტუმრად ჩამოვიდნენ დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე, საბერძნეთის დედოფალი სოფია, მოსკოვის, პეტერბურგის, კიევისა და სხვა გუბერნიების თავადაზნაურობის მარშლები. ღონისძიებას ხელმძღვანელობდა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა მარშალი დავით მელიქიშვილი. მისი მტკიცებით იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა "მიიღო საქართველოს სამეფოს მართვის ტვირთი არა მოსამატებლად ძალთა, არა ანგარებისათვის, არამედ კაცთმოყვარეობის გამო." ⁹⁰

რუსული იმპერიალიზმის ცნობილი აპოლოგეტის ბ. ეს-აძის აზრით, მას შემდეგ რაც ერეკლე მეორემ 1783 წელს რუსეთზე დამოკიდებულად სცნო თავი, "ზდებოდა საქართველოს თანდათანობითი შეერთება რუსეთის სამეფოსთან, მის საყვარელ შვილობილად გადაქცევა." ⁹¹

გეორგიევსკის ტრაქტატს ლიბერალურ-დემოკრატიული ბანაკის არაერთი წარმომადგენელი შეეხო. 1893 წელს გაზეთ "კვალში" გამოქვეყნდა გიორგი წერეთლის წერილი "მეფე ერეკლე

მეორე.” ავტორი ბრალსა სდებდა ქართლ-კახეთის მეფეს, რომელმაც ალლო ვერ აუღო რუსეთის საიმპერატორო კარის პოლიტიკურ ინტრიგებს. გიორგი წერეთლის აზრით ქართული სამეფოს მიერ რუსეთის მფარველობის მიღება ეკატერინე მეორის კარის მიერ იყო ინსპირირებული. ეკატერინემ ერეკლე მეორეს დაუპირისპირა ქართლის სამეფო ტახტის მაძიებელი ალექსანდრე ბაქარის ძე - პეტრე მესამის “გულითადი მეგობარი.” მიუხედავად იმისა რომ ალექსანდრე ბაქარის ძე ეკატერინეს წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში მონაწილეობდა, ეკატერინემ დაინდო იგი, რათა მისი მეშვეობით ქართლი მიემხრო. რუსეთის იმპერატრიცას “ჯერჯერობით ერეკლეს იმედი არ ჰქონდა, როგორც ნადირ-შაჰის საუკეთესო მეგობრისა.”

სწორედ ალექსანდრეს შიშით ერეკლემ “ზურგი უქცია სპარსეთს” და ელჩები წარგზავნა ეკატერინესთან მფარველობის სათხოვნელად. “ამ სახით ეკატერინემ თვით თავის მოწინააღმდეგე ალექსანდრე ბატონიშვილიც ჩინებულად გამოიყენა, რომ ჯიუტი და მხნე ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე ერთიანად თავისკენ მიემხრო... ასეთი მოქმედების შედეგი იყო 1783 წლის 24 ივლისს შეკრული ტრაქტატი რუსეთისა და საქართველოს წარმომადგენელთა შორის ქალაქ გიორგიევსკში.”²

ჟურნალ “მოამბეში” დაიბეჭდა რეცენზია გენერალ-ლეიტენანტ ს. ქიშმიშევის წიგნზე. რეცენზიის ავტორი ვინმე “ძველი ეკალი” მართებულად აღნიშნავდა რომ “მეფე ერეკლეზედ ბევრნაირი წარმოდგენა ტრიალებს ჩვენს საზოგადოებაში. ბევრი ჭეშმარიტად პატივს სცემს მხცოვანის გვირგვინოსნის სახელს, ზოგნი კი მზად არიან, დაკბონ მეფე და თუ ამას სახალხოდ არ აღიარებენ - ეს მხოლოდ ზრდილობითა და მორიდებით მოსდით.” თვით რეცენზიის ავტორი მთლიანად დადებითად აფასებდა და ასაბუთებდა რომ საქართველოზე დატეხილ უბედურებაში ერეკლე მეორეს დანაშაული არ მიუძღოდა, არამედ ეს განაპირობეს პიროვნების ნებისაგან დამოუკიდებელმა სხვადასხვა ფაქტორებმა. ავტორი აღფრთოვანებული იყო ერეკლეს პიროვნებით და სწორედ მის უდიდეს დამსახურებად მიიჩნევდა

რომ მისი მეფობის შემდგომი პერიოდის მანძილზე ქართველ ხალხს მშვიდობიანი ცხოვრების საშუალება მიეცა.”⁹³

ქართველი სოციალ-დემოკრატიის ლიდერს ნოე ჟორდანias მიაჩნდა რომ XVIII საუკუნის მიწურულს ქართველი ერის მეთაურებმა და წინამძღოლებმა ვერ შეძლეს თავისი ძალ-ღონით მტკიცე მმართველობის დამყარება და იძულებული შეიქმნენ რუსეთისათვის მიემართათ. მათ თავიანთი უფლება ერთმორწმუნე ერს გადასცეს, რითაც უარჰყვეს თავისი ბატონობა და მასთან ერთად სამშობლოს წინანდებურად მეთაურობა. ეს ასე ეთქვათ, თავისი თავის გადაყენება, თავის უძღურების გამოაშკარავება იყო.”⁹⁴

1901 წლის ზაფხულ-შემოდგომაზე ქართულ პრესაში გახშირდა წერილების გამოქვეყნება რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესახებ. გაზეთი ”ცნობის ფურცელი” გულისტკივილით შენიშნავდა, რომ ჩვენი დღევანდელი საჭიროების უცოდინრობა ჩვენივე წარსულის შეუსწავლელობის მიზეზიც იყო. გაზეთი მკითხველს სთავაზობდა გეორგიევსკის ტრაქტატის ტექსტს და აუწყებდა: ”დოკუმენტები დაგვანახებენ იმ ძაფის სათავეს, რომლის მეორე ბოლოს (ჩვენ ვართ), შევწყვიტოთ იგი, თუ გავაბათ ჩვენდა სახელმძღვანელოდ, სავალის გზის საჩვენებლად.”⁹⁵

ამავე ნომერში გაზეთი იწყებდა ფელეტონების სერიას: ”საქართველოს რუსეთთან შეერთება.” ამ სერიის მეორე წერილში: ”ქართლ-კახეთი 1783 წლის ტრაქტატიდან ერეკლე მეორის სიკვდილამდე”, გაზეთი აღნიშნავდა: ტრაქტატის დადების შემდეგ ორივე მხარე კმაყოფილი იყო. ერეკლე მეფეს ეგონა, ქართლ-კახეთს ნანატრი მშვიდობიანობის ხანა დაუდგებოდა. ეკატერინე მეორეც კმაყოფილი იყო რადგან ”სისხლდაუღვრელად, უმსხვერპლოდ, ასეთი ძვირფასი განძი შეიძინა რუსეთის იმპერიამ, როგორიც იყო და არის საქართველო.”

გაზეთი მიიჩნევდა რომ ტრაქტატმა არამართო საქართველოს, კავკასიის ბედიც გადაწყვიტა. მაჰმადიან მფლობელებს მშვენივრად ესმოდათ რომ ”თუ რუსეთი საქართველოში ფეხს

მოიკიდებდა, მათი დამოუკიდებლობის დღენიც დათვლილი იყო. ამიტომაც მოხდა რომ 1783 წლის ხელშეკრულება შეიქნა ერეკლესა და მისი ერისათვის წყარო დაუსრულებელი უბედურებისა და ტანჯვა-წამებისა.” სპარსეთი და ოსმალეთი აღსდგნენ ერეკლეს წინააღმდეგ. ერეკლემ აზერბაიჯანში გავლენა დაკარგა, განჯა და ერევანი ხარკს აღარ იძლეოდნენ, ახალციხის ფაშა გადაემტერა ქართველ მეფეს, ომარ-ხანმა გამანადგურებელი ლაშქრობა განახორციელა საქართველოში და ა. შ.

1900-იანი წლების დასაწყისში გამოსული რამდენიმე ნაშრომით არსებითად საფუძველი ჩაეყარა გეორგიევსკის ტრაქტატის მეცნიერულ შესწავლას. ერთ-ერთი ამ ნაშრომთაგანი იყო ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და მეცნიერის ზურაბ ავალიშვილის წიგნი: „საქართველოს შეერთება რუსეთთან“ (რუსულ ენაზე), რომელიც 1901 წელს გამოიცა პეტერბურგში. ავალიშვილის წიგნს მაშინვე რამდენიმე რეცენზიით გამოეპასუხნენ. ერთ-ერთი საყურადღებო რეცენზია ეკუთვნოდა ცნობილ ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეს არჩილ ჯორჯაძეს.

გეორგიევსკის ტრაქტატთან დაკავშირებით არჩილ ჯორჯაძე შენიშნავდა, რომ ზოგიერთი ისტორიკოსის, მაგ. ეზოვის აზრით, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლ-კახეთი „სპარსეთის პროვინციად“ ითვლებოდა და ამდენად არ ჰქონდა დამოუკიდებელი პოლიტიკის წარმოების იურიდიული უფლება, კერძოდ, რუსეთთან მფარველობითი ხელშეკრულებების დადების უფლება. ამგვარი თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ, ზურაბ ავალიშვილი მართებულად ასაბუთებდა, რომ ამ პერიოდში ქართლ-კახეთის სამეფო „არაავითარ დამოკიდებულებაში“ არ იმყოფებოდა სპარსეთთან. ამდენად, წერს რეცენზენტი, „საქართველოს, როგორც დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, სრული უფლება ჰქონდა ერთა შორის იურიდიულ ხელშეკრულებათა დადებისა“. რაც შეეხება ზოგი ავტორის აზრს, რომლებიც 1783 წლის ტრაქტატის აქტს საქართველოს რუსეთთან შეერთებასთან აიგივებდნენ, ამის საწინააღმდეგოდ არჩილ ჯორჯაძე შენიშნავდა: „სანამ საქართველოსა და რუსეთის კავშირი ხელშეკრულებაზე იყო

აშენებული, საქართველოს სამეფოს თავისუფლება, პრინციპულად არ იყო დაკარგული“. ა. ჯორჯაძემ თავიდანვე აღნიშნა ზ. ავალიშვილის ნაშრომის მთავარი ღირსება — ღრმა მეცნიერულობა, მაგრამ იქვე მიუთითა, რომ ავტორი მიკერძოებას იჩენდა ზოგიერთი ისტორიული მოვლენის შეფასებისას. ამის გამო, წიგნი „ორკეც ხასიათს“ ატარებდა — მეცნიერულს და „პოლიტიკურს.“ რეცენზიასაც ამგვარად ამთავრებდა: „ავტორი მეცნიერი და ავტორი პოლიტიკოსი ორი არსებაა, მათ შორის თითქმის წინააღმდეგობაა, საღამოს ვუძღვნი ავტორ-მეცნიერს“⁶⁶

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიული წარსულის შესახებ პატრიოტულ-დემოკრატიულ თვალსაზრისს გამოხატავდა 1901 წელს ქუთაისში რუსულ ენაზე გამოქვეყნებული მიხეილ ხელთუფლიშვილის ნაშრომი „საქართველოს შესვლა რუსეთის იმპერიაში.“ ავტორი გულისტკივილით შენიშნავდა, რომ ერეკლე მეორის მეფობის დასაწყისი იმდენადვე ბრწყინვალე იყო, რამდენადაც სამწუხარო მისი დასასრული. მ. ხელთუფლიშვილი თვლიდა, რომ 1783 წლის ტრაქტატის დადებით „ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა და ამით საქართველოს ყველა დანარჩენი ნაწილების ბედი გადაწყვიტა“. ისე როგორც სხვა ავტორების, მ. ხელთუფლიშვილის რწმენით, ტრაქტატის უშუალო კონკრეტულ-ისტორიული შედეგი არ იყო სასიკეთო. პირიქით, „მეფე ერეკლესა და მისი ხალხისათვის 1783 წლის ტრაქტატი შეიქმნა წყარო უდიდესი უბედურებისა, რომლის პირდაპირი შედეგიც იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს საბოლოო დაცემა“.⁶⁷

1901 წელს კავკასიის მთავარმართებლის განკარგულებით გამოიცა რუსი ავტორის ვ. ივანენკოს ნაშრომი „რუსეთის მმართველობის დამყარება კავკასიაში“ (რუსულ ენაზე). ეს წიგნი 1905 წელს შემოკლებით ითარგმნა ქართულ ენაზე სათაურით: „რუსეთის დამყარება საქართველოში.“ თარგმანს ერთვოდა მთარგმნელის საყურადღებო ხასიათის წინასიტყვაობა. ჩანს, ავტორი დემოკრატიული მიმართულების მოღვაწე გახლდათ.

მთარგმნელის აზრით, მას შემდეგ რაც მფარველის ძიების

ცდები ევროპაში უშედეგოდ დამთავრდა, „ჩვენმა მეფეებმა“ ყურადღება ერთმორწმუნე რუსეთს მიაპყრეს. „აქ ჩვენმა მეფეებმა გამოიჩინეს სრული უეცრობა პოლიტიკურ კითხვებში. რამდენადაც ისინი დახელოვნებულნი იყვნენ სპარსეთ-ოსმალეთის საქმეებში, რამდენადაც ოსტატურად იჭერდნენ თავს ამ მტრებთან: ხან დამორჩილებით, ხან მოტყუებით, ხან გამარჯვებით პასუხს სცემდნენ მათ – იმდენადვე ბავშვური ნდობა გამოიჩინეს რუსეთის წინაშე. იმათთვის სრულიად გამოუცნობი დარჩა რუსეთის რეალური პოლიტიკა, რომელიც მხოლოდ თავის სარგებლობით ხელმძღვანელობს და არა გულკეთილობით.“ მთარგმნელი ფხიზლად აფასებდა, რომ რუსეთის „მართლმორწმუნეთა შველა“ რუსეთის იმპერიის აგრესიული ზრახვების ნილაბი იყო მხოლოდ, „ქართველები კი გულით მიენდვნენ რუსეთს“. ამგვარი ურთიერთდამოკიდებულების შედეგი იყო 1783 წლის ტრაქტატი, რომლითაც „რუსეთმა საქართველოს აღუთქვა მფარველობა, გარეშე მტრებისგან დაცვა, ხოლო საქართველომ – ვასალური მორჩილება“.

მაგრამ გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შემდეგ მტრები „წინანდებურზე უფრო მძევნარედ თარეშობდნენ საქართველოში“. ოფიციალური ცნობებით, საქართველოში 1783 წლიდან დაწყებული, 1801 წლამდე მცხოვრებთა რიცხვი განახევრდა. რაც საუკუნეობით ვერ შესძლეს მუსლიმანობის სახელით სპარსეთმა და ოსმალეთმა, ის დაასრულა რუსის მხედრობამ ქრისტიანობის სახელით: მოუსპო მთლად ერთიანად საქართველოს დამოუკიდებლობა და თავისუფლება“⁹⁸

900-იანი წლების დასაწყისში ავტონომისტურ მოძრაობაში, რომელსაც საქართველოს პატრიოტული ოპოზიციის სხვადასხვა მიმდინარეობები ავსებდნენ, გაჩნდა მიმართულება, რომელსაც პირობითად შეიძლება უფლებრივ-ავტონომისტური ვუწოდოთ. ამ მიმართულების წარმომადგენლებს მიაჩნდათ, რომ 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი თავისთავად გულისხმობდა საქართველოს საშინაო დამოუკიდებლობას – ავტონომიას. ამდენად, ავტონომიის მოთხოვნას საქართველოს სინამდვილეში იურიდი-

ულ-ისტორიული უფლების სტატუსი ეძლეოდა და დამყარებული იყო გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობებზე. რამდენადაც გეორგიევსკის ტრაქტატი ცალმხრივად დარღვეული საერთაშორისო ხასიათის ხელშეკრულება იყო, საჭირო გახდა ამ ხელშეკრულების პირობების აღდგენისათვის ბრძოლა.

1903 წელს გაზ. „ცნობის ფურცლის“ ეროვნულ-რადიკალურმა ჯგუფმა არჩილ ჯორჯაძის და გიორგი დეკანოზიშვილის ინიციატივით პარიზში გამოსცა გაზეთი „საქართველო“. გაზეთმა პირველსავე ნომერში წამოაყენა საქართველოსთვის ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნა და მჭიდროდ დაუკავშირა იგი 1783 წლის ხელშეკრულებას.

1903 წლის 1 ივნისს გაზ. „საქართველოში“ გამოქვეყნდა მოწინავე წერილი: „საქართველოს ისტორიული უფლებანი და დღევანდელი საჭიროებანი“. გაზეთი თავიდანვე კითხულობდა: რა კავშირი აქვს მე-18 საუკუნის მიწურულში გაფორმებულ ხელშეკრულებას დღევანდელობასთან და მკითხველს უხსნიდა: „წარსულს მაშინ აქვს თანამედროვე მნიშვნელობა, როდესაც იგი აწინდელ ცხოვრებასთანაა მჭიდროდ დაკავშირებული; როდესაც მიუხედავად გარეგანი ცხოვრების ცვლილებებისა, ამ წარსულს ახალ პირობებში, ახალი შინაარსი და სიცოცხლე ეძლევა; როდესაც ხალხს დღეს ებაძება წარსული ცხოვრების უსამართლობის გაუქმების სურვილი. ამ შემთხვევაში ისტორიულ უფლებათა შესახებ დავას რეალური მნიშვნელობა ეძლევა და ამ უფლებათა აღდგენისაკენ მიმართული მოქმედება პრაქტიკულ ხასიათს არ ჰკარგავს. ამნაირია ქართველების მდგომარეობაც. თანამედროვე ჩვენი საჭიროებანი და მეფე ერეკლეს ტრაქტატის შინაარსი რომ შეუუფარდოთ ერთმანეთს, ამ ტრაქტატში ჩვენ ვპოვებთ პოლიტიკურ სიბრძნეს, რომელიც დღესაც არ არის ჩვენთვის დაძველებული და რომლის შეთვისებისათვის დღეს მეტი ღონე და მომზადება შეგვწევს“. გაზეთის მესვეურთა აზრით, პრაქტიკულად გეორგიევსკის ტრაქტატი ავტონომიისათვის მებრძოლ ძალებს ხელში აძლევდა „ახალ იარაღს“.

შემდეგ გაზეთი კონკრეტულად განიხილავდა ტრაქტატის

ცალკეულ პუნქტებს, რომელთაც შეიძლებოდა დღევანდელი სათვის პრაქტიკული ღირებულება ჰქონოდა.

უწინარეს ყოვლისა, ყურადღება ექცეოდა იმ გარემოებას, რომ ტრაქტატის მე-12 მუხლის ძალით ხელშეკრულება მხარეთა შორის ფორმდებოდა "საუკუნოდ" და მხოლოდ იმ შემთხვევაში კარგავდა ამ „საუკუნო“ ხასიათს, თუ ორივე მხარე მის რომელიმე მუხლს ან საერთოდ ხელშეკრულებას გააუქმებდა. ტრაქტატის მთავარი დედააზრი გაზეთის აზრით, იმაში მდგომარეობდა, რომ რუსეთს ხელშეკრულების თანახმად, ქართლ-კახეთი გარეშე მტრებისაგან უნდა დაეცვა. შინაურ მმართველობაში მეფე დამოუკიდებელი იყო და რუსეთის ადგილობრივ რეზიდენტს ქართლ-კახეთის შინაურ საქმეებში ჩარევის უფლება არ ჰქონდა. სამაგიეროდ, ქართლ-კახეთი დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის უფლებას კარგავდა და მის წარმართვას რუსეთს ანდობდა. გაზეთის თვალსაზრისით, „ტრაქტატი საქართველოს რუსეთთან უნიის პრინციპით აერთებდა“. ცნობდა რა რუსეთის იმპერატორის უზენაესობას, რუსებს და ქართველებს ერთი დინასტია ეყოლებოდათ – რუსეთის იმპერატორთა დინასტია, ხოლო ქართველი მეფეები „იმპერატორის წარმომადგენლები უნდა ყოფილიყვნენ“.

გაზეთის აზრით, ეს ყველაფერი სხვა არა იყო, თუ არა ფაქტიური ავტონომია. საჭირო არ იყო ტრაქტატის ყველა პუნქტის აღსრულება. მთავარი და საჭირო იყო ტრაქტატის მთავარი აზრი: „1783 წლის ტრაქტატიდან ჩვენ ვიღებთ დედააზრს. ტრაქტატი გვაძლევდა ეროვნულ ავტონომიას – რუსეთისაგან დამოკიდებულს გარეშე პოლიტიკის კითხვებში, ხოლო შინაურ საქმეებში სრულიად დამოუკიდებელს. ეს აზრი უდევს მეფე ერეკლეს ტრაქტატს“.⁹⁹

ავტორი წერილისა „საქართველოს ეროვნული თვითმმართველობა“, არკვევდა საკითხს, თუ რა პოლიტიკური ორგანიზაციის ფორმას მიიღებდა ავტონომიური საქართველო და წერდა: „მეფე ერეკლეს ტრაქტატი ჩვენთვის საუკეთესო სახელმძღვანელოა ამ საგნის განსამარტავად. რა სურდა მეფე ერეკ-

ლეს? იგივე თავისუფლება შინაურ მართვა-გამგეობისა“¹⁰⁰

საინტერესოა აქვე აღინიშნოს, რომ ევროპის ყურადღების მიპყრობის მიზნით „საქართველოსტემა“ (ასე უწოდებდნენ გაზ. „საქართველოს“ მესვეურებს და მომავალ სოციალისტ-ფედერალისტებს - დ. შ). ქართულთან ერთად პარალელურად გამოსცეს გაზეთის ფრანგული დამატება - „ლა ჟეორჟე“. ამის შედეგი იყო, რომ ევროპის დემოკრატიული პრესა საქართველოს გამოსვლას თანაგრძნობით გამოეხმაურა. ცხადია, ევროპის საზოგადოებამ იმ სახით მიიღო ე. წ. ქართული საკითხი, რა სახითაც მის ინტერპრეტაციას ახდენდნენ „საქართველოსტემი“, ამიტომ მათ გამოხმაურებებში ის პარალელიზმი აისახა, რომელსაც ავლენდნენ ეროვნული ავტონომიის მოთხოვნისა და 1783 წლის ხელშეკრულების პირობებს შორის ქართულ პუბლიცისტიკაში.

ფრანგულ გაზ. „ეროპენში“ გამოქვეყნებულ წერილში „ცარიზმი და საქართველო“ - პიერ კიარო ხაზს უსვამდა, რომ ქართველებს უნდოდათ, „1783 წლის ხელშეკრულებას დაბრუნებოდნენ, რომელიც აერთებდა საქართველოს რუსეთთან, ხოლო საქართველოს ადმინისტრაციულ თვითმმართველობას ანიჭებდა“. ფლანდრიული სამეცნიერო ჟურნალი „ონვერინგ“ მისასალმებელ წერილში წერდა, რომ საქართველო თხოულობდა „ადმინისტრაციულად დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, როგორც უნდა ყოფილიყო 1783 წლის შეერთების ტრაქტატის ძალით“. ცნობილი დანიელი კრიტიკოსი ჟორჟ ბრანდესი გაზ. „პოლიტიკენში“ დაბეჭდილ ვრცელ წერილში - „ქართველი ერი“, განიხილავდა რა გეორგიევსკის ტრაქტატის ცალკეულ მუხლებს, მიაჩნდა, რომ რუსეთის საიმპერატორო მთავრობის გარკვეულ რეაქციულ წრეებს სურდათ ამ ხელშეკრულების უფლებებით „ესარგებლათ და ხელში ჩაეგდოთ დაუძღურებული საქართველო“. ბრანდესის აზრით, ამ წრეების მეცადინეობის შედეგი იყო ჯერ ტოტლებენის ღალატი ხელშეკრულებამდე და ხელშეკრულების შემდეგ კი სპარსელთა მიერ თბილისის სასტიკი აოხრება 1795 წელს“. გაზეთ „საქართველოს“ გამოსვლას გამოეხ-

მაურნენ და დაახლოებით ზემოაღნიშნულ შეხედულებებს იზიარებდნენ აგრეთვე გამოჩენილი ფრანგი მეცნიერი, გეოგრაფი და მოაზროვნე ვლიზე რეკლიუ, ინგლისური გაზეთი „ტაიმსი“, რუსი ლიბერალების საზღვარგარეთული ორგანო „ოსვობოუდენიე“ და სხვ.

საქართველოსთვის ეროვნული ავტონომიის ფორმით სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ისტორიული უფლების კანონიერების ყველაზე დეტალური დასაბუთების ცდა ეკუთვნის გიორგი ჟორდანიას. 1907 წელს ქუთაისში დაისტამბა გ. ჟორდანიას „წიგნაკი“ – „აქვს თუ არა საქართველოს კანონიერი უფლება მოითხოვოს ავტონომია“, მაგრამ მეფის ცენზურამ იგი აკრძალა და აღნიშნული წიგნი მხოლოდ 1917 წელს ელირსა დღის სინათლეს, „სრულიად უცვლელად“.

ავტორი თავისი „წიგნაკის“ დასაწყისშივე მიუთითებს, რომ საქართველოსთვის ავტონომიის მინიჭების საჭიროებაზე, მის სხვადასხვა ეკონომიკურ, კულტურულ, პოლიტიკურ თუ სოციალურ ასპექტზე ბევრი რამ თქმულა. მაგრამ ცოტას თუ აღუნიშნავს, რომ გარდა ამ სხვადასხვა „ასპექტებისა“, საქართველოს აქვს კიდევ ერთი – ისტორიული უფლება ავტონომიის მოთხოვნისა. ეს უფლება დამყარებულია „მტკიცე, შეურყეველ ისტორიულიურიდიულ საბუთებზე“. ამგვარ „იურიდიულ“ საბუთად ავტორს მიაჩნდა რუსეთ-საქართველოს 1783 წლის ხელშეკრულება.

მართალია, გეორგიევსკის ტრაქტატის ძალით ქარლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიისაგან დამოკიდებულ სახელმწიფოდ იქცეოდა და ტახტის მემკვიდრეები მეფეებად რუსეთის იმპერატორს უნდა დაემტკიცებინა, მაგრამ ქართლ-კახეთის სამეფო სრულ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდა შინაურ მმართველობაში. ტრაქტატის მესამე მუხლის ძალით იმპერატორს, გ. ჟორდანიას სიტყვებით, „ნება არ ჰქონდა არ დაემტკიცებინა საქართველოს მეფე თუ მას მისი ქვეყნის (საქართველოს) კანონებით ერგებოდა სამეფო ტახტი“. ამრიგად, დაასკვნია ავტორი, „ხელშეკრულების მესამე მუხლი საქართველოს თვითმდგომარეობის, თვითარსებობის შემკვეცი კი არ არის, მაჩვენებელია მისი

სრული დამოუკიდებლობისა რუსეთისაგან, შინაურ საკმეებში“¹⁰² თუ პირობითად გავმიჯნავთ ავტორისეული დასაბუთების ცალკეულ პუნქტებს, ეს იყო პირველი პუნქტი.

მეორე: 1783 წლის ხელშეკრულება „საერთაშორისო ხასიათისა“ იყო და ამიტომ „მისი შეცვლა ან გაუქმება მარტო ერთად მოკავშირის საქართველოს და რუსეთის სურვილით და თანხმობით“ უნდა მომხდარიყო. არც ერთ მხარეს უფლება არ ჰქონდა ცალმხრივი წესით გაუქმებინა იგი, ხოლო თუ ამგვარი რამ მოხდებოდა, ეს იქნებოდა „უკანონობა, პირობის გატეხა, საერთაშორისო ხელშეკრულების გატეხა“.

მესამე: მაინც და მაინც თუ რომელიმე მხარე დაარღვევდა ხელშეკრულებას, გ. ჟორდანიას აზრით, ეს „ოდნავადაც არ დაამცირებდა“ ხელშეკრულების მნიშვნელობას. სანამ სხვა რომელიმე ორმხრივი ხელშეკრულება დაიდებოდა, „რუს-ქართველთა ურთიერთობის კანონიერება მარტოდ მარტო 1783 წლის ხელშეკრულებისა და მიხედვით უნდა განზომილიყო და განიზომოს“. ასე რომ, გეორგიევსკის ტრაქტატის ძალა, რომელიც ერთი მხრისათვის – რუსეთისათვის გაუქმებულად, დროგადასულად და ისტორიის კუთვნილებად იყო ქცეული, მეორე მხრისათვის – საქართველოსთვის ცხოველყოფელობას ინარჩუნებდა. ის რასაც ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძალების ერთი ნაწილი ითხოვდა – ავტონომია, გეორგიევსკის ტრაქტატის ძალით ისტორიული უფლების, კანონიერების სტატუსს იძენდა და მასზე იყო დამყარებული. ამიტომ, როცა შინაურ თვითმმართველობასა და დამოუკიდებლობას ითხოვდა საქართველო, ავტორის აზრით, „მოწყალებას“ კი არ თხოულობდა, არამედ იმას, „რაც მას კანონით ერგება, რაც გამომდინარეობდა საერთაშორისო უფლების ელემენტარული წესრიგიდან. იურიდიულად 1783 წლის ხელშეკრულება დღესაც უწინდებურ ძალაშია, რადგან იგი ორმხრივს, საერთაშორისო აქტს წარმოადგენს“ – დაასკენიდა ავტორი.¹⁰²

გეორგიევსკის ტრაქტატი საერთაშორისო ხელშეკრულება იყო, იურიდიულ-სამართლებრივი დოკუმენტი, ამიტომ იგი უნდა განეხილა და მისი შელახული უფლებები აღედგინა სხვა

ვის, თუ არა საერთაშორისო სასამართლოს? საერთაშორისო სასამართლოს შესახებ საუბარი ჯერ კიდევ „საქართველომ“ წამოიწყო 1903 წელს; „თუ საერთაშორისო სამართალს რაიმე ძალა და ფასი აქვს, ამ სამართალმა უნდა განგვსაჯოს და წართმეული დაგვიბრუნოს“, წერდა გაზეთი.

უფლებრივ-ავტონომისტური მიმდინარეობის პრაქტიკული საქმიანობის ყველაზე დიდი გამოხატულება იყო ე. წ. „საქართველოს ხალხის მემორანდუმი“, - იგივე „საქართველოს ხალხის პეტიცია“, რომელიც ამ მოძრაობის მესვეურებმა წარუდგინეს ჰააგის საერთაშორისო კონფერენციას 1907 წელს. კონფერენცია მოწვეული იყო რუსეთის მთავრობის ინიციატივით. ემიგრაციაში მყოფი ცნობილი ქართველი ანარქისტისა და პატრიოტის ვარლამ ჩერქეზიშვილის ინიციატივით და მეშვეობით პეტიცია მიიღო ლონდონში არსებულმა „საქართველოს დაცვის საზოგადოებამ“, რომელმაც თავის მხრივ იგი გადასცა ჰააგის კონფერენციის მუდმივი ტრიბუნალის წევრს პროფესორ ნისს. ამ უკანასკნელმა პეტიცია კონფერენციის 250 მონაწილეს გააცნო.

საქართველოს პეტიცია ფაქტიურად გეორგიევსკის ტრაქტატის შესახებ ჩვენს მიერ ზემოაღნიშნული და განხილული შეხედულებების რეზიუმირებას წარმოადგენდა. „სამართლისა და საერთაშორისო უფლების სახელით, - ასე იწყებოდა პეტიცია, - ჩვენ, მამულიშვილნი საქართველოსა, ერთი უძველესი საქრისტიანო და დამოუკიდებელი ერისა, მოგმართავთ ამ მემორანდუმით მთელი ქვეყნის განათლებულ ერთა წარმომადგენელთ, ჰააგის სამშვიდობო კონფერენციაზედ შეკრებილთ“. ეს საინტერესო დოკუმენტი ჩვენ პირველად 1989 წელს გამოვაქვეყნეთ, რის გამოც მის შესახებ საუბარს აღარ გავაგრძელებთ.¹⁰³

გეორგიევსკის ტრაქტატის შესახებ, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე გამოქვეყნებული და ჩვენს მიერ განხილული მასალები საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ აღნიშნული ისტორიული მოვლენის შესახებ არსებობდა რამდენიმე შეხედულება: 1. ოფიციალურ-მონარქისტული; 2. ლიბერალურ-დემოკრატიული და 3. ეროვნულ-რადიკალური. როგორც დავრწმუნდით, თავიანთ

ნააზრევსა და შეხედულებებს გამოთქვამდნენ საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მიმდინარეობათა წარმომადგენლები. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერები ცდილობდნენ გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობების პოლიტიკური ლოზუნგის სახით გამოყენებას, რაც აღნიშნულ დოკუმენტს აქცევდა მას თავისებურ პრაქტიკულ იარაღად ეროვნული უფლებებისათვის ბრძოლაში.

და კიდევ ერთი გარემოება, რომელიც განმარტებას მოითხოვს. ზემოგანხილული მასალები უმთავრესად ეხება 1900-იან წლებში ეროვნული მოძრაობის სწრაფვას ავტონომიის ფორმით ქართული სახელმწიფოს აღდგენისაკენ. ეს სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ეროვნული მოძრაობა მხოლოდ ავტონომიის მოპოვებისათვის იღწვოდა. ავტონომიის ფორმა ეროვნულ მოძრაობაში მიიჩნეოდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პირველ მოსამზადებელ ეტაპად. ასეც მოხდა რეალურად. როდესაც შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის, საქართველოს ეროვნული ძალები სოციალისტ-ფედერალისტები, ეროვნულ-დემოკრატები, პატრიოტ-ანარქისტები და სოციალ-დემოკრატებიც კი, რომლებიც ადრე ავტონომიის მოთხოვნით იფარგლებოდნენ, დაუყოვნებლივ ჩადგნენ დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ საერთო-ქართულ ბანაკში.

მითითებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ივანე ჯავახიშვილი - ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მეოთხე. თბ., 1967. გვ. 156

2. მერაბ ვაჩნაძე. ვახტანგ გურული. ამასიიდან ყარსამდე. საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება ირან-ოსმალეთ-რუსეთს შორის. 1555-1921. თბ., 2007. გვ 9, 11, 12, 13.

3. მერაბ ვაჩნაძე. ვახტანგ გურული. ამასიიდან ყარსამდე. გვ. 13, 14, 15.

4. История Ирана. Ответственный редактор М. С. Иванов. М. 1977. Стр. 203, 204

5. დიმიტრი შველიძე. ევროპული ცნობები ერეკლე მეორის შესახებ. თბ. 2005. გვ. 10, 19.

6. ვალერიან მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწილი II. თეიმურაზ მეორის ელჩობა რუსეთში. თბ. 1968. გვ. 105.

7. ი ქ ვ ე, გვ. 58.

8. ი ქ ვ ე, გვ. 105.

9. ციტირებულია ვალერიან მაჭარაძის წიგნში: ასპინძის ბრძოლა. თბ. 1957 გვ. 34. ЦГВИА, ф.20 оп. 47.д.4 ч I л.69.

10. Грамоты и другие исторические документы XVI-II столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели т. I, стр. 85. Грамота императрицы Екатерины генерал-майору графу Тотлебену.

11. ვალერიან მაჭარაძე. ასპინძის ბრძოლა. 1957. ციტირებულია: С. С. Соловьев – История России кн. VI . XXVIII 669.

12. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели т. I, стр.47. Письмо царя Ираклия к Графу Н. И. Панину. 7. VIII. 1772 г.

13. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А.А. Цагарели т. I стр. 125. Грамота

Императрицы Екатерины, 9 Июня 1770 г.

14. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели. т. I. იქვე.

15. ილია ტაბაღუა. საქართველო საერთაშორისო არენაზე. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. თბ. 1979, გვ. 73.

16. ილია ტაბაღუა. დასახ. ნაშრ. გვ. 85.

17. ილია ტაბაღუა. დასახ. ნაშრ., გვ. 90, 91, 102-103, 105-109 და სხვ.

18. გერონტი ქიქოძე. ერეკლე მეორე. თბ., გვ. 181.

19. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели т. I, стр. 241. Рапорт кн. Моуровова гр..Н. И. Панину 28 июня 1770 г.

20. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели. т. I, стр. 30. Высочайшее указание основания для заключения русско-грузинского договора. Декабрь 1788 г.

21. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели. т. I, стр.31.

22. ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია) რედ. როინ მეტრეველი. თბ. 2004, გვ. 398.

23. მერაბ ვაჩნაძე. ვახტანგ გურული. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბილისი. 2007. გვ/ 19-24.

24. ივანე ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში. 1919. კრებულში: ისტორიული რარიტეტები. გამოსცა აკაკი ბაქრაძემ. თბ. 1989 გვ. 86.

25. ვახტანგ გურული. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება(1811-1814). თბ. 2010. გვ. 8-9.

26. Н. Т. Накашидзе. Грузино-русские политические отношения в первой половине XVII века. Тбилиси. 1968. стр. 179.

27. სარგის კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ., 1991, გვ. 33

ციტირებულია იოსებ (სოსო) აღიშპარაშვილის წიგნში: "ლეკი-ანობა აღმოსავლეთ საქართველოში." თბ., 2011. გვ. 128.

28. ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია). 2004. გვ. 405.

29. ქართული სამართლის ძეგლები. ის. დოლიძის რედაქციით. ტ. I. თბ., 1985. გვ. 500.

30. ციტირებულია: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. IV, რედ. მ. ღუმბაძე. თბ., 1973. გვ. 707.

31. Т. Юзефович – Договоры России с Востоком. М. 2005, стр. 65

32. Т. Юзефович – стр. 64-65.

33. იასე ცინცაძე. აღა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე. 1795 წ. თბ. 1963. გვ. 70.

34. Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся к Грузии, под ред. А. А. Цагарели. II. стр. 70.

35. ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში თბ. 1919. გვ. 99. კრებულში: ისტორიული რარიტეტები. 1989 შეადგინა აკაკი ბაქრაძემ.

36. იასე ცინცაძე. აღა-მაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე. გვ. 74.

37. Цагарели А. – Грамоты. II. стр. 84. Письмо царя Ираклия к графу А. А. Безбородко. 27 января 1795 г.

38. Цагарели А. – Грамоты. II. стр. 88. Всеподданнейший рапорт генерал-аншефу Гудовичу. 7 Мая 1795 г.

39. Цагарели А. – Грамоты. II. стр. 99. Письмо царя Ираклия к генерал-аншефу Гудовичу. август 1795 г.

40. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. გვ. 774.

41. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. საქართველოს სსრ. თბ. 1981. გვ. 33.

42. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV გვ. 915.

43. პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. 1978 გვ. 66.

44. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV გვ. 700,

6. ბერძენიშვილი. ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია – საქართველოს ისტორია. სახელმძღვანელო. მესამე გამოცემა. 1948 გვ. 398.

45. აპოლონ თაბუაშვილი. ერეკლე მეორის ეკონომიკური კონცეფციები და რეფორმები ქვეყნის მმართველობის მოდერნიზაციისათვის. 2010 გვ. 142-146.

46. აპოლონ თაბუაშვილი. დასახ. ნაშრ. გვ. 114.

47. Цагарели А. – Грамоты. II. стр. 104, 105. Письмо царя Ираклия к генерал-аншефу Гудовичу. 14 Сентября 1795 г.

48. Цагарели А. – Грамоты. II. стр. 105-106. Письмо царя Ираклия в С. – Петербург к сыну его Мириану и посланнику кн. Г. Чавчавадзе. 15 Сентября 1795 г.

49. აპოლონ თაბუაშვილი. ქართლ-კახეთის სამეფოს თავდაცვითი ღონისძიებები ირანის აგრესიის მოსაგერიებლად 1795 წლის ივნის-აგვისტოში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის "შრომები". III. 2011. გვ. 241-242.

50. Акты собранные Кавказскою археографическою комиссиею. Под редакцией А. Берже. Т. II. Тифлис 18, стр. 1146. Копия утвердительною Е.И.В. Грамоты царю Грузинскому Георгию, от. 18-го артеля. 1799, С. Петербург.

51. პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. გვ. 92.

52. ციტირებულია ვახტანგ გურულის წიგნიდან: საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801). გვ. 2009, გვ. 67.

53. АКАК. Т. I, стр. 110. Рапорт 28 Октября 1800 г.

54. АКАК. Т. I, стр. 105. Письмо Коваленского.

55. АКАК. Т. I, стр. 108. Письмо ген. Лазарева к ген. Кноррингу. 3 Июля 1800 г.

56. პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. გვ. 116.

57. АКАК. Т. I, стр. 94.

58. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. გვ. 803.

59. პლატონ იოსელიანი. გვ. 73.

60. АКАК. Т. I, Письмо Лазарева к ген.-л. Кноррингу от 2 Января 1801 г

61. АКАК. Т. I, стр. 187. Письмо Лазарева к ген.-л. Кноррингу от 2 Января 1800 г

62. АКАК. Т. I, стр. 178. Рескрипт 15 Ноября 1800 г.

63. АКАК. Т. I, Письмо графа Ростопчина ген.-л. Кноррингу. 26 Ноября 1800 г.

64. АКАК. Т. I, стр. 188. Письмо ген. Лазарева к царевичам Юлину, Вахтангу, Марianne и Парнаозу от 28 Декабря 1800 г.

65. ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია) რედ. როინ მეტრეველი. თბ., 2004, გვ. 399.

66. ქართული დიპლომატიის ისტორია. იქვე, გვ. 408-409.

67. ოთარ ჯანელიძე. ნარკვევები საქართველო-რუსეთის ისტორიიდან. თბ., 2014. გვ. 84.

68. პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. გვ. 116.

69. იქვე, გვ. 158.

70. Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссией. Под редакцией А. Берже. Т. I. Тифлис, 1866. стр., 292.

71. Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссией. Под редакцией А. Берже. Т. I. Тифлис, 1866. стр. 432. Высочайший манифест 12-го сентября 1801-го года. აქვე: ქართული დიპლომატიის ისტორია. (ქრესტომათია). გვ. 424.

72. რევაზ ლომინაძე. რუსული მართვა-გამგებლობა საქართველოში. ნაწილი I (1801-1844). თბ., 2011.

73. ნიკო ჯავახიშვილი. საქართველო და სხვა ქვეყნები რუსეთის იმპერატორთა ტიტულატურაში და მათი პერალდიკური სიმბოლიკა იმპერიის სახელმწიფო გერბში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის "შრომები". VI. თბილისი. 2012. გვ., 257.

74. ნ. ჯავახიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 252.

75. Авалов З. Присоединение Грузии к России. СПб., 1901. стр., 286.

76. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი მეოთხე. რედ., მამია ღუმბაძე. თბ., 1973. გვ. 818. ციტირებულია: მაშინდელი ლენინგრადის სახ. ცენტრ. ისტ. არქივი. ფონდი 1802, საქმე 12, ფურც., 196.

77. გ. ფერაძე. ვარლამ ჩერქეზიშვილი დიდი ბრიტანეთის წიგნსაცავებსა და არქივებში. თბ., 2001. გვ. 45.

78. Акты, собранные Кавказскою Археографическою комиссиею, под ред., А. Берже, Т. II, გვ. 358, ციტირებულია: მანანა ხომერიკი. იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები. თბ., 2012. გვ. 46.

79. ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია). რედ. რ. მეტრეველი. 2004. გვ. 427.

80. გოდერძი ვაჭრიძე. იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840 წწ). ქუთაისი. 1999. გვ. 73.

81. იქვე. გვ. 72.

82. გ. ვაჭრიძე. დასახ. ნაშრ. გვ. 82. ციტირებულია: ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდი. საბ. №2205.

83. АКАК. Т. I, стр. 432

84. გ. ვაჭრიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 73.

85. მანანა ხომერიკი. იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები. თბ., 2012. გვ. 160.

86. დიმიტრი შველიძე. გზა დასავლეთისაკენ. პუბლიკაციების კრებული. ჩვენივე წერილი: მოსკოვის იმპერატორმა ჩვენი სამეფო ჩამოგვართვა. თბილისი. 2012. გვ. 374-375

87. მანანა ხომერიკი. დასახ. ნაშრომში: საქართველოს მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. მეოთხე, (კოლექცია), თბ., 1954, გვ. 388, 319.

88. Бзайсба О. Х., Лакоба С. З. История Абхазии с древнейших

времен до наших дней. М., 2007 http://www.apsuara.ru/lib_b/bgz00.php

89. *Георгий Анчабадзе. Вопросы грузино-абхазских взаимоотношений. Тбилиси. 2006. стр. 19*

90. გაზეთი "ცნობის ფურცელი." 1901 წ. 25 სექტემბერი.

91. С. Есадзе. Историческая записка об управлении Кавказом. Тифлис. 1907. Том 1-2. 1907

92. გაზეთი "კვალი." 1895. 10 ივნისი.

93. ჟურნ. "მომამბე." 1889. მეფე ერეკლე მეორე.

94. ნ. ჟორდანია. ერთი საუკუნე. 1898. 22 თებერვალი.

95. გაზ. "ცნობის ფურცელი." 1901 წლის 4 აგვისტო. "საქართველოს რუსეთთან შეერთების გამო."

96. „ცნობის ფურცელი“, 1901. 19. IX.

97. М. Хелтуплишвили. Вступление Грузии в состав Российской империи. Кутаиси. 1901. 88.

98. „რუსეთის დამყარება საქართველოში“. 1905. გვ. 14.

99. გაზ. "საქართველო". პარიზი. 1903. 15 ივნისი. "საქართველოს ისტორიული უფლებანი და დღევანდელი საჭიროებანი".

100. გაზ. „საქართველო“. პარიზი. 1903. 15. V.

101. გ. ჟორდანია, „აქვს თუ არა საქართველოს კანონიერი უფლება მოითხოვოს ავტონომია“, თბ., 1917, გვ. 7.

102. გ. ჟორდანია. დასახ. ნაშრ. გვ. 17.

103. ჟურნ. „დროშა“, 1989. 12. დიმიტრი შველიძე. საქართველოს ხალხის მემორანდუმი). იხ. აგრეთვე: ვარლამ ჩერქეზიშვილი. თხზულებანი. ტომი პირველი. თბილისი. 2011. გვ. 17-32. რედ. დიმიტრი შველიძე. სარედაქციო ჯგუფი: ზაზა ცინაბე, თამარ სიღამონიძე, მანუჩარ გუნცაძე.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შ ე ს ა ვ ა ლ ი	3
მოკავშირე-მფარველის ძიება ევროპაში	5
ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის შექმნა და საქართველო	9
ერეკლე მეორე	14
გენერალი ტოტლებენი - რუსეთის ხელისუფლების კაცი საქართველოში	19
ერეკლე მეორის ევროპასთან დაკავშირების უკანასკნელი ცდები	33
რუსეთ-საქართველოს მფარველობითი ტრაქტატი — ამასიის გეოპოლიტიკური სისტემის დასასრული	39
რუსეთის იმპერიის ორმაგი სტანდარტის პოლიტიკა: მფარველობის გზით დაპყრობისაკენ	49
გიორგი მეთორმეტის კაპიტულანტური პოლიტიკა და მისი შედეგები	75
ქართლ-კახეთის ანუ “საქართველოს სამეფოს” დაპყრობა და გაუქმება	89
იმერეთის სამეფოს და დასავლეთ საქართველოს დაპყრობა	108
აფხაზეთის სამთავროს დაპყრობა	128
ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი 1783 წლის ხელშეკრულების შესახებ	133

გამომცემლობა „მერიდიანი“,

აღ. ყაზბეგის გამზ. №47

E – mail: meridiani777@gmail.com ტ. 239-15-22